อนุสรณ์

คุณหญิงอิ่ม ภคีรถเรืองเดช

อนุสรณ์

ในงานพระราชทานเพลิงศพ

คุณหญิงอิ่ม ภศีรถเรืองเดช

ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม

วันอาทิตย์ ที่ ๖ สิงหาคม ๒๕๑๐

คำนำ

ศาสตราจารย์ สมทบ สุวรรณสุทธิ เลขาธิการมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปรารภกับข้าพเจ้าว่า ในงานพระราชทานเพลิงศพคุณหญิงภคีรถเรืองเดช (อิ่ม สุวรรณสุทธิ) ผู้มารดา ใคร่จะพิมพ์หนังสือแจกเป็นอนุสรณ์ จึ่งขอให้ข้าพเจ้าเขียนคำนำให้

ข้าพเจ้าเต็มใจอนุวัติตามคำขอ เพราะศาสตราจารย์ สมทบ สุวรรณสุทธิ เป็นกำลังสำคัญช่วยข้าพเจ้าในกิจการของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ แบ่งเบาภาระของข้าพเจ้าเป็นอันมาก ข้าพเจ้าจึงรู้สึกขอบคุณอยู่เสมอ และการที่จะพิมพ์หนังสือชำร่วยในงานพระราชทานเพลิงศพมารดา ก็เป็นการแสดงกตัญญูกตเวทีตามประเพณีที่ควร

เมื่อมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เป็นเจ้าภาพในการสวดอภิธรรมคืนหนึ่ง ข้าพเจ้าก็ถือเป็นเกียรติไปเป็นประธาน ข้าพเจ้าชื่นชมโสมนัสที่ได้แลเห็นบรรดาญาติและมิตรไปประชุมพร้อมเพรียงกันเป็นอันมาก จึ่งทำให้ข้าพเจ้าระลึกถึงข้อที่ปรารภกันอยู่ว่า พิธีงานศพของเรายังยุ่งยากกันอยู่มาก ควรจะทำให้ง่ายลงซึ่งข้าพเจ้าก็เห็นด้วย แต่การสวดอภิธรรมไม่ว่าที่บ้านหรือที่วัด เป็นโอกาสอันดีที่ญาติและมิตรจะได้ประชุมกันทำการสังสการศพ ระลึกถึงคุณงามความดีและอุปการคุณของท่านผู้ล่วงลับไป ตลอดจนพบปะสนทนาปราศรัยถามข่าวคราวและทุกข์สุขของกันและกัน เป็นการวิสาสะกันในระหว่างวงศ์สกุลอีกด้วย

การที่มาชุมนุมร่วมงานกันเช่นนี้ เป็นการกระทำโดยสมัครใจไม่เหมือนกับแต่ก่อน เมื่อกฎหมายบัญญัติว่า ต้องรักษาไข้ปลงศพจึงจะได้มรดก สมัยนี้ เรามาช่วยกันปลงศพโดยสมัครใจ และถือ

โอกาสกระชับกุลสัมพันธ์ให้ครอบครัวผู้ห่างไกลออกไป ได้มาสนิทสนมกลมเกลียวกันด้วย นับว่ามีคุณค่าทางสังคมมิใช่น้อย

ส่วนท่านผู้ล่วงลับไปแล้วเล่า เราก็มีเวลาและบรรยากาศระหว่างการสวดอภิธรรมนั้น ที่จะระลึกถึงคุณงามความดีและอุปการคุณของท่านและโดยเฉพาะอย่างยิ่งภาวนาตั้งจิตอธิษฐานให้ความปรารถนาดีของเรา ช่วยคุณงามความดีของท่าน ส่งเสริมให้ท่านไปสู่สุคติภูมิในสัมปรายภพด้วย

นี่เป็นความนึกคิดของข้าพเจ้าในการฟังสวดอภิธรรมคืนวันนั้น และณโอกาสนี้ ข้าพเจ้าก็มีความปรารถนาดีเช่นเดียวกัน ขอให้ส่วนกุศลในการที่ศาสตราจารย์ สมทบ สุวรรณสุทธิ พิมพ์หนังสือชำร่วยในงานพระราชทานเพลิงศพคุณหญิงภคีรถเรืองเดช ผู้มารดานี้ จงเป็นปัจจัยช่วยส่งเสริมให้ท่านผู้ล่วงลับไปนั้น ไปสู่สุคติภูมิในสัมปรายภพ เทอญ.

พลตรี นราธิป

(กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์)

อธิการบดี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

๒๔๒๘ — ๒๕๑๐

ประวัติ

คุณหญิงอิ่ม ภคีรถเรืองเดช เป็นบุตรนายเตียงเบ็งและนางพลอย (ต้นสกุล สุวัตถิ) เกิดเมื่อวันเสาร์ ที่ ๑๙ ธันวาคม ๒๔๒๘ ที่บ้านตลาดใต้ อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี มีพี่น้องรวมกัน ๕ คน คือ

๑. คุณหญิงอิ่ม ภคีรถเรืองเดช

๒. นางจาง สิทธิคู

๓. หลวงสุภาไพบูลย์ (เจียว สุวัตถิ)

๔. นางสวง ตัณฑประภา

๕. นางพิศ ทังสุบุตร

ขณะเยาว์วัย ท่านเข้าเรียนหนังสือในโรงเรียนราษฎร์จนอ่านออกเขียนได้ สมความประสงค์ของผู้ปกครอง เพราะถือกันว่า การรู้หนังสือของหญิงสมัยนั้นเพียงสามารถอ่านหนังสือทำวัตรสวดมนต์และหนังสือเทศน์ให้ผู้เฒ่าฟังรู้เรื่อง ก็ควรแก่การสรรเสริญแล้ว เมื่อท่านรู้หนังสือไทยถึงขั้นนั้น ย่อมเป็นความพอใจของบิดามารดา ที่จะให้ออกมาอยู่เหย้าเฝ้าเรือนเป็นเพื่อนผู้ใหญ่ ช่วยปฏิบัติงานบ้านต่อไป และประพฤติตนเป็นบุตรที่ดี

ในปี พ.ศ. ๒๔๔๗ ท่านได้เข้าพิธีสมรสกับหลวงอนุกรมกิจพิทักษ์ (สิทธิ สุวรรณสุทธิ) ซึ่งเวลานั้นเป็นผู้พิพากษาศาลมณฑลจันทบุรี ต่อ พ.ศ. ๒๔๕๔ หลวงอนุกรมกิจพิทักษ์ย้ายไปเป็นผู้พิพากษาศาลเมืองนครลำปาง ท่านก็ได้ติดตามขึ้นไปยังจังหวัดนั้นด้วย และอยู่นานถึง ๘ ปี จนหลวงอนุกรมกิจพิทักษ์ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระทิพย์วิฑูรมนูญเมธาบดี ในช่วงเวลานั้นท่านได้

ช่วยเหลือสามีประกอบคุณงามความดีทั้งส่วนตัวและการงาน จนเป็นที่รักและนับถือของเจ้าผู้ครองนครลำปาง ข้าราชการและชาวเมืองนั้นนับได้ว่าเป็นภรรยาที่ดี

ครั้น พ.ศ. ๒๔๖๑ พระทิพย์วิฑูรมนูญเมธาบดี ย้ายเข้ามารับราชการที่กรุงเทพ ฯ ในไม่ช้าก็ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระยาภักดีรถเรืองเดชธรรมวิเชตวิริยสภาบดี มีบุตรชายหญิงที่ยังมีชีวิตอยู่รวม ๗ คนด้วยกัน คือ

๑. นางสมทรง ภูมิพิทยาภรณ์
๒. นายสมทบ สุวรรณสุทธิ
๓. นางวิสิฐธาราร้กษ์ (สอิ้ง รักตะบุตร์)
๔. นายคิด สุวรรณสุทธิ
๕. นายโรจน์ สุวรรณสุทธิ
๖. นางมณี สุวัตถิ
๗. นางสาวศรีสอางค์ สุวรรณสุทธิ

คุณหญิงอิ่ม ได้ครองเรือนด้วยความเอาใจใส่และเลี้ยงดูบุตรด้วยความรัก เอ็นดู สั่งสอนแต่ในสิ่งที่ดีงาม ประกอบด้วยความเมตตา แม้ว่าพระยาภักดีรถเรืองเดช ฯ จะได้ถึงแก่อนิจกรรมใน พ.ศ. ๒๔๘๒ ก็ดี ท่านก็มิได้ย่นย่อประการใด หากมานะบากบั่นบำรุงรักษาสิ่งที่สามีหาไว้ ให้เป็นประโยชน์ยิ่งขึ้นเพื่อวงศ์ตระกูล สมกับคำยกย่องว่าเป็นแม่ที่ดี

มารดาของคุณหญิงเป็นผู้สนใจในระเบียบประเพณีและเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ท่านจึงได้รับการอบรมสั่งสอนเป็นอย่างดีตลอดมา จนเป็นผู้ยึดมั่นในพระศาสนา ได้ทำบุญประกอบการกุศลเนือง ๆ

ทั้งในส่วนตัวและร่วมกับผู้อื่น ตามโอกาสอันควรเป็นครั้งคราว เช่น การทำบุญวันเกิด ทอดกฐิน และอื่นๆ

คุณหญิงอิ่ม ภคีรถเรืองเดช เป็นคนเยือกเย็นและสุขุม ชอบระงับและละเว้นสิ่งที่ไม่ต้องอารมณ์ต่าง ๆ เลือกพูดจาปราศรัยแต่คำไพเราะ ทำจิตให้ผ่องใสและใจเป็นสุข จึงมีอายุยืนนานกว่าบรรดาน้องคนอื่น ๆ ซึ่งได้ถึงแก่กรรมไปก่อนทั้งสิ้น นับว่าท่านได้ปฏิบัติตนชอบด้วยประการทั้งปวง

ในตอนปลายของชีวิต ท่านป่วยกระเสาะกระแสะ มีโรคภัยเบียดเบียนเสมอ แต่ก็อดทน เข้าใจถึงความเป็นไปของสังขาร เวลาเป็นต้อที่นัยน์ตา ก็ยอมให้แพทย์ผ่าตัดและรักษา ย่อมแสดงถึงความกล้าของคนแก่ แต่โรคร้ายไม่ปรานีผู้ใด เปลี่ยนจากโรคหนึ่งเป็นอีกโรคหนึ่ง ทำร้ายร่างกายภายนอกแล้วยังทำลายซ้ำเติมภายใน เป็นเหตุให้ปอดทำงานได้ไม่สมบูรณ์ ซึ่งทำให้ร่างกายอ่อนเพลียลงเป็นลำดับ ท่านก็ไม่เคยท้อถอย ถึงคราวที่เอาอ๊อกซิเจนช่วยการหายใจ ก็สู้ด้วยใจอาจหาญ หากแต่ร่างกายไม่สามารถทนความตรากตรำต่อไปได้ ปอดจึงวายลงด้วยอาการสงบ เมื่อ ๙.๓๐ น. ของวันพฤหัสบดี ที่ ๒๕ พฤษภาคม ๒๕๑๐ สิริรวมอายุได้ ๘๒ ปี

กุศลผลบุญที่คุณหญิงอิ่ม ภคีรถเรืองเดช ได้ทำไว้แล้วดี ประกอบกับที่บุตรหลานและญาติมิตรได้บำเพ็ญอุทิศไปนั้น คงดลบันดาลให้วิญญาณของท่านไปสู่สุคติ สถิตเกษมสำราญตลอดไป.

คำปรารภ

เมื่อคุณป่าหาบุญไม่แล้ว 'นาย' ต้องรับภาระที่ตกทอดมา ทำหน้าที่ปกครองบ้านเรือนด้วยความเอาใจใส่ มานะบากบั่นบำรุงรักษาสิ่งที่มีอยู่แล้ว ให้เจริญงอกงามและมั่นคงต่อไป ส่วนอีกหน้าที่หนึ่งก็ต้องเลี้ยงดูบุตร สั่งสอนด้วยความรัก อบรมแต่สิ่งที่ดีงาม ดังจะเห็นว่าบุตรชายของท่านได้สืบสกุล และบุตรหญิงก็แต่งงานตั้งตนเป็นหลักฐาน เป็นที่น่าปลื้มใจยิ่งนัก

เมื่ออายุล่วงเข้าวัยชรา นายก็เริ่มป่วยกระเสาะกระแสะเรื่อยมา มีโรคเข้าเบียดเบียนเสมอ หากแต่เคราะห์ดีมีศาสตราจารย์นายแพทย์จิตต์ ตู้จินดา เอาเป็นธุระ และศาสตราจารย์นายแพทย์ ธระ สุขวัจน์ ได้กรุณาช่วยบำบัดโรคเหล่านั้นให้บรรเทาเบาบางลง ทำให้นายมีสุขภาพดีขึ้น

ต่อมา นายเกิดเป็นต้อที่นัยน์ตา ก็แสดงความกล้า ยอมให้นายแพทย์ผ่าตัดและรักษา จนนัยน์ตานั้นเกือบปกติ เมื่อประกอบแว่นเข้าสวมแล้วก็ใช้สายตาได้ดังเดิม ก็เพราะความเอาใจใส่ของนายแพทย์สำราญ วังศพ่าห์ แต่โรคร้ายไม่เคยปรานีผู้ใด เปลี่ยนจากโรคหนึ่งเป็นอีกโรคหนึ่ง ทำร้ายร่างกายภายนอกแล้วยังซ้ำเติมภายใน เป็นเหตุให้ปอดทำงานได้ไม่สมบูรณ์ นายแพทย์บัญญัติ ปริชญานนท์ นายแพทย์รังสรรค์ บุษปาคม และนายแพทย์สารรัตน์ ยงใจยุทธ ได้กรุณารักษาและเอาเป็นธุระเสมอมา

นายเป็นคนทันสมัย เข้าใจถึงความเป็นไปของสังขารและเหตุการณ์ เวลาที่นายแพทย์แนะนำอะไรหรือให้ไปเข้าโรงพยาบาล

ท่านก็ไม่อิดเอื้อนหรือขัดข้องประการใด หากยอมทำแต่โดยดี ข้อนี้จะเห็นได้ว่าเป็นที่พอใจของนายแพทย์และพยาบาลตามตึกต่าง ๆ ในโรงพยาบาลศิริราช ซึ่งนายไปพักอยู่นั้น การที่ปอดทำงานไม่ได้เต็มที่ตามควร ย่อมเป็นเหตุให้ร่างกายอ่อนเพลียลง จนต้องเอาอ๊อกซิเจนช่วยการหายใจ หากแต่ร่างกายไม่สามารถทนความตรากตรำต่อไปได้ ปอดจึงวายลงด้วยความสงบในตอนเช้า วันพฤหัสบดี ที่๒๕ พฤษภาคม ๒๕๑๐

ผลบุญที่นายได้ทำไว้ดี บุตรหลานและญาติมิตรได้ช่วยงานศพด้วยความเต็มใจ มีคุณสงวนศรี กมลนาวิน คุณจันทร ตู้จินดา กับผู้ร่วมงาน ได้รับจัดดอกไม้ทั้งหมด และคุณผอบ เสมรสุต ก็ร้อยมาลัยมาให้ด้วย ช่วยแบ่งเบาภาระของเจ้าภาพดังที่ท่านเห็นอยู่นั้น นอกจากนี้ยังมีอีกหลายท่านที่ได้ร่วมบำเพ็ญกุศล หรือเป็นเจ้าภาพสวดพระอภิธรรมประจำคืน ดังมีรายนามที่แนบมาท้าย 'คำปรารภ' นี้

เมื่อบรรดาท่านที่รักและนับถือมาร่วมงานบำเพ็ญกุศลกันมากหน้าเช่นนี้ จึงเกิดมีความคิดตรงกันว่า น่าจะพิมพ์หนังสือ **'อนุสรณ์'** แจกในงานพระราชทานเพลิงศพนายสักเล่มหนึ่ง ซึ่งขอให้แต่ละคนเขียนตามความพอใจ ก็ได้เรื่องสมความปรารถนา ยิ่งกว่านั้นพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ได้ทรงประทานคำนำแก่หนังสืออนุสรณ์นี้ อันเป็นพระเมตตาแก่สกุล สุวรรณสุทธิอย่างยิ่ง

ส่วนโอวาทต่าง ๆ ของท่านพุทธทาส ภิกขุ ซึ่งได้แสดงไว้ต่างเวลาและต่างสถานที่นั้น ก็ได้รับอนุมัติจากท่านเจ้าของด้วยความเต็ม

ใจ ให้ตีพิมพ์ออกเผยแผ่เป็นวิทยาทานแก่ประชาชนทั่วไป จึงขอนมัสการมาด้วยความเคารพอย่างสูง

กรรมใดที่ท่านทั้งหลายได้ทำแล้วดีต่อนายทั้งในเวลาที่ยังมีชีวิตและจากไปแล้ว บรรดาลูก ๆ ที่อยู่เวลานี้เชื่อว่า นายคงยินดีมากหากทราบได้ และขอขอบพระเดชพระคุณเป็นอย่างสูง ตลอดจนท่านที่เอื้อเฟื้อเขียนเรื่องลงในหนังสือนี้ด้วย ส่วนคุณปราสาท ดีระนันทน์ แม้จะกล่าวถึงในตอนสุดท้ายนี้ก็จริง ควรได้รับความขอบคุณให้สมกับความงามของภาพบนหน้าปกฉะนั้น

ในสุดท้ายนี้ เจ้าภาพขอขอบคุณเจ้าหน้าที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ที่ได้ช่วยเหลือติดไฟฟ้า ตั้งเต็นท์และตกแต่งสถานที่ให้เป็นอย่างดี และขอขอบคุณทุกท่านที่มีส่วนร่วมในการบำเพ็ญกุศลครั้งนี้.

ลูก

๑๘ มิถุน. ๑๐

เจ้าภาพสวดพระอภิธรรม

พฤษภ. ๑๐

พฤ.	๒๕	เจ้าภาพ
ศ.	๒๖	คุณอรพันธ์ ประยูรทอง และน้อง
ส.	๒๗	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
อา.	๒๘	'รักตะบุตร'
จ.	๒๙	ศาลแขวงพระนครเหนือ–พระนครใต้–ธนบุรี
อ.	๓๐	คุณกิมเต้า ศรีจันทร์
พ.	๓๑	เจ้าภาพ

มิถุน. ๑๐

พฤ.	๑	คณะแพทยศาสตร์และศิริราชพยาบาล
พ.	๗	คุณศรีสว่าง วงศ์ทองศรี–คุณศรียา มาลากุล
พ.	๑๔	แผนกรังสีศิริราช–กรุงเทพ ฯ เอ๊กซเรย์คลินิค
พ.	๒๑	สยามโฮเต็ล ถนนเพชรบุรี
พ.	๒๘	'จันทวิมล'

กรกฎ. ๑๐

พ.	๕	คุณนายเชื้อ เศวตรุนทร์–คุณนายละม้าย ติงศภัทิย์
พ.	๑๒	'สิทธิคู'
พ.	๑๙	'ศาสตระสิงห์'
พ.	๒๖	บริษัท สวนบ้านอ่างจันทบุรี จำกัด

สิงห. ๑๐

พ.	๒	เจ้าภาพ
อา.	๖	พระราชทานเพลิง : ๑๖.๓๐ น.

คำรำลึกถึง
คุณหญิงอิ่ม ภคีรถเรืองเดช

ศาสตราจารย์ คุณหมอโรจน์ สุวรรณสุทธิ ปรารภกับข้าพเจ้าว่าจะได้ขอพระราชทานเพลิงศพคุณแม่ในวันที่ ๖ สิงหาคม ปีนี้ ณ วัดมกุฎกษัตริยาราม และจะได้พิมพ์หนังสือแจกแก่ผู้ที่ไปร่วมในการพระราชทานเพลิงศพด้วย ในฐานข้าพเจ้าเป็นญาติ จึงใคร่ขอให้เขียนข้อความสักเล็กน้อยเพื่อนำลงเป็นที่ระลึกในหนังสือด้วย ข้าพเจ้าเต็มใจสนองความประสงค์ของคุณหมอโรจน์ด้วยความยินดี เพราะคุณแม่ของคุณหมอโรจน์เป็นผู้ที่ข้าพเจ้ารักและเคารพมากผู้หนึ่งในบรรดาญาติทั้งหลาย และโดยเฉพาะตัวคุณหมอโรจน์แล้ว ข้าพเจ้ายิ่งมีน้ำใจรักนิสัยใจคอของเธอเป็นพิเศษทีเดียว

เมื่อข้าพเจ้ายังเป็นเด็กอายุสัก ๕ ขวบนั้น คุณยายทวดยังมีชีวิตอยู่ ข้าพเจ้าได้เห็นท่าน อายุของท่านคงเกิน ๘๐ ปีแล้ว ส่วนตาทวดไม่เคยเห็นเลย คุณยายทวดชื่อ "หงิม" ท่านมีลูกผู้หญิง ๓ คน ซึ่งข้าพเจ้าเรียกว่ายาย คุณยายคนโต ชื่อ "ชวด" คนกลางชื่อ "เหียง" คนเล็กชื่อ "ปี" คุณยาย ๓ คนนี้แม้แต่งงานแล้วก็ปลูกบ้านอยู่ติดกันที่ตำบลท่าเรือจ้าง อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี มารดาข้าพเจ้าเล่าว่าคุณยายทั้งสามรักใคร่กลมเกลียวกันดีมาก ตลอดจนระหว่างลูก ๆ ของท่าน คุณยายทวดตื่นแต่เช้าแล้วต้องไปเยี่ยมทุกบ้าน ลูกหลานใครตื่นสายไม่ได้ ต้องถูกปลุก บ้านช่องก็ต้องเรียบร้อย

คุณยายชวดมีลูกผู้ชาย ๓ คน ลูกผู้หญิง ๖ คน ผู้สืบสายทางลูกชายคนโตของท่านมีคนเดียว คือ แม่เอื้อน ภริยาพระนาถปริญญา

(นิ่ม กัลลประวิทธ์) ส่วนทางลูกผู้หญิงมีสืบสายอยู่ในสกุลศิริกายะ ปัจจุสานนท์ สมบัติทวี วงศ์สมบุญ เหมินทร์ และอิศรศักดิ์ ณ อยุธยา คุณยาย "เหียง" มีลูกผู้ชาย ๓ คน ผู้หญิง ๒ คน สกุลของท่านคือ "สุวัตถิ" และลูกชายคนโตของท่านคือ คุณลุงเบ็ง เป็นบิดาของคุณหญิงอิ่ม ภคีรถเรืองเดช ซึ่งอยู่ในสกุลสุวรรณสุทธิ และคุณหลวงสุภาไพบูลย์ ลูกชายคนที่สองเป็นบิดาของศาสตราจารย์ โชติ สุวัตถิ ชั้นหลานฝ่ายลูกผู้หญิงมีสืบสายอยู่ในสกุลสิทธิคู เกียรติสุวรรณ และสกุลจึงเจริญ คุณยายเหียง หรือคุณย่าของคุณหญิงภคีรถเรืองเดช เป็นคนใจคอกว้างขวาง รักพี่น้องลูกหลานมาก เป็นผู้กว้างขวางในหมู่วงศ์ญาติ มีความสนิทชิดชอบกับพวกในสกุลสีบุญเรือง ท่านได้อุตส่าห์รวบรวมประวัติต้นตระกูลของท่าน (คุณยายทั้งสาม) ไว้ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๕๗ เพื่อแจกลูกหลานและวงศ์ญาติ ซึ่งโรงพิมพ์จีนโนสยามวารศัพท์พิมพ์ให้ และหนังสือประวัตินี้ยังมีปรากฏอยู่ คุณยายบี เป็นยายโดยตรงของข้าพเจ้า มีลูกผู้ชาย ๔ คน ผู้หญิง ๕ คน สกุลของท่านคือสุจริต หรือนิติทัณฑ์ประภาศ หรือตีระนันทน์ ส่วนทางลูกผู้หญิงมีสืบสายอยู่ในสกุล ตัณฑโกศัย เวชชาชีวะ บัญจมานนท์ หรือทุมมานนท์ คุณหญิงภคีรถเรืองเดชกับข้าพเจ้าอยู่ในชั้นเดียวกัน บิดาของท่านเป็นลูกผู้พี่มารดาข้าพเจ้าเป็นผู้น้อง และท่านมีอายุแก่กว่าข้าพเจ้าถึง ๑๑ ปี จึงเรียกท่านว่า "คุณพี่" แต่ข้าพเจ้าเรียกท่านเจ้าคุณภคีรถ ฯ ว่า "คุณอา" เพราะท่านเจ้าคุณเป็นญาติทางฝ่ายบิดาข้าพเจ้าด้วย ท่านเรียกบิดาข้าพเจ้าว่า "พี่"

ทั้งท่านเจ้าคุณภคีรถ ฯ และคุณหญิง ท่านเป็นคนใจคอดีทั้งคู่ มีความอารีอารอบ ไม่มีถือตัวเลยตั้งแต่ไหนแต่ไรมา แม้จะมียศ

บรรดาศักดิ์สูง บิดาข้าพเจ้าชมเชยให้ฟังอยู่เสมอ ข้าพเจ้าเชื่อว่า บรรดาญาติอื่น ๆ และผู้ที่รู้จักท่าน ก็คงมีความรู้สึกเช่นเดียวกัน

เมื่อข้าพเจ้าเป็นแพทย์ประจำจังหวัดลพบุรี แต่งงานใหม่ ๆ (พ.ศ. ๒๔๕๙) ได้พาภริยาออกไปจันทบุรีเพื่อไหว้ปู่ คุณยาย และญาติผู้ใหญ่ และได้ไปกราบนมัสการพระอุปัชฌาย์ของข้าพเจ้า (เจ้าอาวาสวัดจันทนาราม) ด้วย ท่านสั่งสอนหลักธรรมเกี่ยวกับการครองเรือนของฆราวาส มีอยู่ตอนหนึ่งท่านกล่าวว่า ผัว–เมีย นั้น เขาสร้างมาให้เป็นคู่วิวาทกัน เพราะฉะนั้น เมื่อรู้ดังนี้แล้ว ก็ต้องระมัดระวังให้มากที่สุด อย่าให้เป็นดังเขาว่า คือทั้งสองฝ่ายต้องมี "สติ และขันติ" ฝ่ายหนึ่งหนักมา ฝ่ายหนึ่งก็ต้องเบาไว้ ต้องรู้จักเอาใจซึ่งกันและกัน ก็จะอยู่ด้วยกันอย่างผาสุก ข้าพเจ้ามาเล่าเรื่องนี้ให้มารดาฟัง มารดาข้าพเจ้าพูดว่า ในจันทบุรีแล้วไม่มีผัวเมียคู่ใดจะประเสริฐมีความสุขยิ่งไปกว่า "เฮียเบ๊ง และเจ๊พลอย" มารดาข้าพเจ้าบอกว่า ตั้งแต่ท่านทั้งสองอยู่ด้วยกันมา ไม่ปรากฏว่าเคยมีขัดใจและเถียงกันเลยแม้แต่น้อย ทั้งนี้ เป็นเวลาล่วงเลยมา ๕๐ ปีเศษ เวลานั้นคุณลุงเบ๊งและคุณป้าพลอยยังอยู่ที่จันทบุรี ตั้งแต่ข้าพเจ้ายังเป็นเด็กบวชเณรอยู่ที่วัดจันทนารามหลายปี ได้เห็นคุณลุงเบ๊งไปรักษาอุโบสถและฟังเทศน์ทุกวันพระ ส่วนคุณป้าพลอยก็ไปอีกวัดหนึ่ง คือวัดสวนมะม่วง ที่บ้านท่านตักบาตรทุกเช้า เมื่อท่านเข้ามาอยู่กรุงเทพฯ แล้วก็ยังได้ให้ความอุปการะวัดอัมพวันซึ่งอยู่ใกล้บ้านของท่านเป็นประจำ การที่นำเรื่องนี้มากล่าวก็เพื่อแสดงให้เห็นถึงคุณธรรมที่มีอยู่ในตัวท่านบิดาและมารดาของคุณหญิงภคีรถเรืองเดช ซึ่งเป็นที่สรรเสริญกันอยู่มาก และคุณธรรมข้อนี้คงตกทอดมาถึงคุณหญิงภคีรถฯ ด้วยแน่นอน

มารดาข้าพเจ้าเคยพูดว่า คุณหญิงภคีรถ ฯ นั้น เป็นคนงามของชาวตลาดจันทบุรี ซึ่งหาตัวจับยากในสมัยนั้น มีรูปร่างแช่มช้อย มีนิสัยสงบเสงี่ยม น่ารัก หากจะกล่าวอย่างกวีกล่าวชมโฉม ก็น่าจะกล่าวดังนี้ :–

งาม โฉมอรแน่งน้อย นางสวรรค์ มาฤๅ
งาม ดั่งอินทร์พรหมสรร เสกสร้าง
งาม พักตร์ลักษณ์ลาวัณย์ นวลผ่อง ผิวแฮ
งาม น่ารักฤๅร้าง ห่างแล้วลืมเลือน

งาม ทรงสมส่วนสิ้น สรรพางค์
งาม สงบเสงี่ยมองค์สอางค์ แช่มช้อย
งาม จิตพิศฤๅจาง จืดภาพ นางเลย
งาม ยิ่งหญิงนับร้อย เปรียบด้วยนางไฉน

บิดาของข้าพเจ้าคุ้นเคยและมีความเคารพในท่านเจ้าคุณภคีรถ ฯ มาก เมื่อไปเยี่ยมคุณยายซึ่งอยู่ที่ท่าเรือจ้าง เวลาขากลับมักจะแวะบ้านท่านเจ้าคุณภคีรถ ฯ ซึ่งอยู่เหนือขึ้นมาหน่อยและใกล้ ๆ กัน ข้าพเจ้าเคยติดตามไปด้วย เวลานั้นท่านเจ้าคุณภคีรถ ฯ ยังเป็นหลวงอนุ-กรมกิจพิทักษ์ รับราชการเป็นผู้พิพากษาอยู่ที่จันทบุรี ในตอนหลังเมื่อท่านเจ้าคุณย้ายไปอยู่ลำปาง (เป็นอธิบดีศาลมณฑลมหาราษฎร์) และย้ายกลับมาเป็นผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ มาอยู่ที่บ้านถนนนคร-ไชยศรี บิดาข้าพเจ้าเข้ามาอยู่ในกรุงเทพ ฯ กับลูก ๆ ก็ยังได้ไปเยี่ยมเยียนท่านบ่อย ๆ บางครั้งข้าพเจ้าก็ไปด้วย จนกระทั่งท่านถึงแก่อนิจกรรมไปก่อนบิดาข้าพเจ้าหลายปี ข้าพเจ้าเคยไปเที่ยวสวนบ้าน

อ่างกับท่าน คุณหญิงกุลีกุจอทำอาหารเลี้ยงอย่างเอร็ดอร่อย บางครั้งลงเรือเมล์ของบริษัท อิสท์เอเชียติ๊ก ไปจันทบุรี บังเอิญไปคราวเดียวกับท่าน หรือบางทีก็ขากลับ ครั้งหนึ่งตอนขากลับจากจันทบุรีต้องไปคอยเรืออยู่ที่ด่านศุลกากรท่าแฉลบ ทนให้ยุงกัดอยู่หลายชั่วโมง เพราะเรือมาจากจังหวัดตราดช้าไปจนค่ำ ได้รับประทานอาหารร่วมกับท่านที่บ้านท่านขุนราชภัฏโภคากร บิดาคุณส่วน อังศุสิงห์ เมื่อเรือภาณุรังษีถึงกรุงเทพ ฯ ทอดสมอกลางแม่น้ำเจ้าพระยาตรงท่าราช-วงศ์ มองเห็นมีคนมาคอยรับท่านอยู่ที่ท่าราชวงศ์มากคน ท่านบอกว่า "สมทบเขาสอบชิงทุนไปเมืองนอกได้ (ศาสตราจารย์สมทบ สุวรรณสุทธิ เลขาธิการมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปัจจุบัน) และเขามาคอยรับอยู่ด้วย" ท่านแสดงความปลาบปลื้มเป็นอันมาก ท่านทราบข่าวตั้งแต่ยังอยู่จันทบุรี ท่านเคยขึ้นไปลพบุรีพร้อมกับข้าพเจ้าครั้งหนึ่ง ไปเป็นเถ้าแก่หมั้นเมียให้ขุนประวิตร์ เวชชาชีพ น้องชายข้าพเจ้า แม้ข้าพเจ้าจะได้เคยเข้าใกล้ชิดท่านเจ้าคุณภคีรถ ฯ และคุณหญิงนาน ๆ ครั้งก็ตาม แต่ก็นึกถึงความเมตตาจิตของท่านทั้งสองอย่างดูดดื่ม ทำให้ลืมไม่ได้ ท่านเจ้าคุณภคีรถ ฯ ถึงอนิจกรรมไปนานแล้ว แต่คราวใดเมื่อนึกถึงท่านก็ได้เห็นแต่ภาพที่ท่านยิ้มและหัวเราะอยู่เสมอ ตลอดจนเสียงพูดของท่านที่เป็นชาวจันทบุรีแท้โดยมิได้เปลี่ยนแปลง เขาเล่ากันว่าเวลาท่านออกนั่งบนบัลลังก์พิจารณาคดี (ที่ศาลแพ่ง) และซักพยานนั้น ทนายฝ่ายโจทก์และจำเลยยิ้ม ๆ ไปตามกัน ท่านเป็นผู้สอบไล่กฎหมายได้เป็นเนติบัณฑิตคนที่ ๒ ของชาวจันทบุรี (คนแรกคือ ท่านเจ้าคุณมโหสถศรีพิพัฒน์) เล่ากันว่าท่านเข้ามากรุงเทพ ฯ และไปลงชื่อสมัครเป็นนักเรียนกฎหมายราว

๙ เดือน แล้วเข้าสอบกฎหมายเป็นครั้งแรกก็สอบไล่ได้ ทำให้เป็นที่สนพระหทัยของเสด็จในกรมหลวงราชบุรี เสนาบดีกระทรวงยุติ-ธรรม ต้องทรงเรียกสัมภาษณ์จนเป็นที่ประจักษ์ในความรู้ของท่าน ท่านเจ้าคุณภคีรถ ฯ ไม่เคยเข้ามาเรียนหนังสือในกรุงเทพ ฯ เรียนจบชั้นสูงของโรงเรียนวัดจันทนารามแล้วก็มาสมัครเข้าโรงเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรม

ตามปกติข้าพเจ้าได้ไปเยี่ยมคุณหญิงภคีรถ ฯ นาน ๆ ครั้งหนึ่ง และเมื่อวันที่ ๒๑ เมษายน ปีนี้ คุณแชน ปัจจุสานนท์ ไปเยี่ยมข้าพเจ้าที่บ้าน บอกว่าคุณหญิงภคีรถ ฯ ไม่สบาย รุ่งขึ้นวันที่ ๒๒ ข้าพเจ้าก็ไปเยี่ยมท่าน เห็นท่านต้องนอนดมอ๊อกซิเจนอยู่เรื่อย ๆ แต่มีสติสัมปชัญญะดี พูดเสียงยังสดใสอยู่ ถามถึงเรื่องเก่า ๆ ยังจำได้ดี ได้พูดคุยกันอยู่สักครู่หนึ่งเกรงว่าท่านจะเหนื่อยจึงลากลับ ตั้งใจว่าจะไปเยี่ยมอีก แต่ติดธุระการงานยุ่งอยู่มาก ก็ยังไม่ได้ไปและคิดว่าท่านคงจะมีชีวิตต่อไปอีกนานวัน ครั้นเมื่อวันที่ ๒๕ พฤษภาคม ข้าพเจ้ากำลังอยู่ในที่ประชุมคณะรัฐมนตรีก็ได้รับโทรศัพท์จากเสรีว่าคุณหญิงภคีรถเรืองเดชถึงแก่อนิจกรรมเสียแล้ว จะรดน้ำศพเย็นวันนั้น ทำให้เศร้าสลดใจเป็นอันมากที่ได้สูญสิ้นญาติอันเป็นที่รักและเคารพอย่างสูงไปผู้หนึ่ง แต่สำนึกอยู่เสมอแล้วว่า ความตายเป็นของธรรมดา ไม่มีทางหลีกเลี่ยง เมื่อนึกถึงหลักธรรมเช่นนี้แล้วก็บรรเทาไปได้

ในบรรดาหลาน ๆ ของคุณยายทั้งสามที่กล่าวข้างต้น หรือเหลนของคุณทวด "หงิม" นั้น คุณหญิงภคีรถเรืองเดชนับว่ามีอายุยืนมาก

ถึง ๘๑ ปีเศษ ยังมีอีกคนหนึ่งดูเหมือนจะปีเดียวกับท่าน คือ พี่เอียน จึงเจริญ มารดาของศาสตราจารย์นายแพทย์ ดิถี จึงเจริญ

คุณหญิงภคีรถเรืองเดชเป็นผู้มีจิตใจสูง มีมารยาทอันน่าเคารพ และเต็มไปด้วยความเมตตาอารีต่อญาติมิตรและผู้ที่รู้จักทั่วไป มีใจเป็นกุศล ดำเนินตามรอยบรรพบุรุษของท่าน และได้บำเพ็ญบุญกุศลไว้มาก บุญที่ท่านทำไว้ด้วยดีแล้ว ย่อมจะเป็นปัจจัยนำท่านไปสู่สุคติในสัมปรายภพเป็นแน่แท้.

(พระบำราศนราดูร)

กระทรวงสาธารณสุข วังเทวเวสม์

๒๑ มิถุนายน ๒๕๑๐

พระคุณแม่

อาทิตย์จันทร์นั้นอยู่เป็นคู่หล้า
น้ำกับฟ้าคู่กันงามตามวิสัย
มารดาอยู่คู่ลูกด้วยกันไป
แต่จนใจมัจจุราชพรากแม่มรณ์

คุณแม่จากพรากไกลไปลับแล้ว
ดังดวงแก้วจากใจลูกไปก่อน
ลูกอยู่หลังรังแต่เฝ้าอาวรณ์
ยามกินนอนระฤกอยู่มิรู้วาย

พระคุณแม่มีแก่ลูกคณนา
สุดปัญญาสนองได้ให้เหือดหาย
แม่กอดกกปกป้องประคองกาย
ภยันตรายมิกลายกล้ำแต่เยาว์วัย

ต่อมาอุตส่าห์ถนอมเฝ้ากล่อมเกลี้ยง
ดูแลเลี้ยงลูกน้อยจนเติบใหญ่
สิ้นบุญแม่มิแต่ภาพซาบซึ้งใจ
กาลต่อไปลูกจะเปลี่ยวเดียวลำเค็ญ

โอ้อาลัยใจหายไม่วายโศก
ดังเดือนดับลับโลกไม่แลเห็น
ยามเดือนแจ่มแอร่มหล้านภาเพ็ญ
ย่อมร่มเย็นทั่วหน้าประชากร

เปรียบคุณแม่คราจากพรากครั้งนี้
ความร่มเย็นหรือจะมีเช่นแต่ก่อน
คุณแม่อยู่ลูกอยู่ดูถาวร
ทิวากรคืนค่ำจำนรรจา

ขอกุศลผลบุญคุณความดี
สนองให้คุณแม่มีสุขหรรษา
นิรโศกนิรภัยไร้โรคา
ขอพุทธานุภาพป้องคุ้มครองกัน

เสวยทิพยสมบัติบำบัดทุกข์
ภิรมย์สุขสบศานต์พิมานสวรรค์
จากคุณแม่แต่ใจลูกยังผูกพัน
ด้วยกตัญญูอยู่มิรู้ลืม

จากลูก

"นาย"

เมื่อเช้าวันที่ ๒๕ พฤษภาคม ๒๕๑๐ ขณะทำงานอยู่ที่กระทรวงเกษตร ข้าพเจ้าได้รับโทรศัพท์จากภรรยาว่า "นาย เสียๆ แล้ว" ประโยคสั้นๆ เพียงเท่านี้ ทำให้ข้าพเจ้าใจหายอดตลึงงันมิได้ ทั้งๆ ที่รู้และเตรียมใจอยู่ว่า ความตายเป็นของธรรมดาของโลก ไม่มีใครหลีกเลี่ยงพ้น สุขภาพของนายในระยะนั้นปลายเหมือนผลไม้สุกงอมจะร่วงหล่นเมื่อใดได้ทุกขณะ

"นาย" เป็นชื่อที่พวกเรารวมทั้งหมอโรจน์ฯ เรียกท่านกันจนชินปากมาแต่สมัยเมื่อยังเป็นเด็กวิ่งเกรียวๆ กันอยู่ โตขึ้น ลูกๆหลานๆ สมัยนั้นก็คงเรียกท่านเช่นนั้น แม้ต่างจะมีหัวหงอกมีเมียมีลูกไปตาม ๆ กัน

การสูญเสียครั้งยิ่งใหญ่เช่นนี้ ทำให้ข้าพเจ้ารู้สึกเศร้าสลดใจอย่างสุดซึ้ง เพราะ "นาย" เสมือนแม่บังเกิดเกล้าของข้าพเจ้า ท่านเป็นคนที่เปี่ยมไปด้วยความเมตตากรุณา มีอารมณ์เยือกเย็น และมีความรักเด็กๆ นับแต่ข้าพเจ้าจำความได้ ไม่เคยเห็น "นาย" ตี หรือใช้ไม้เรียวตีลูกหลานคนใดเลย ฉะนั้น สมัยนั้น "นาย" จึงเป็นโล่ป้องกันการถูกตีลงโทษเป็นอย่างดีของพวกเรา

สำหรับข้าพเจ้าและครอบครัว "นาย" มีความสนใจและเอาใจใส่อยู่เสมอ ไม่ว่าเวลาใดที่ข้าพเจ้าไปเยี่ยมท่าน ๆ จะไต่ถามถึงลูก ๆ ทุกข์สุขและกิจการที่ทำ ตลอดจนให้คำแนะนำเล็กๆ น้อยๆ ซึ่งเป็นสิ่งที่มีค่าทางจิตใจอย่างสูง

ข้าพเจ้าเชื่อมั่นว่า ด้วยอานุภาพคุณพระศรีรัตนตรัยและอานิสงส์กุศลกรรมที่ "นาย" ได้หว่านในเนื้อนาบุญสม่ำเสมอมาตลอดชีวิตของท่าน จะเป็นผลดลบันดาลให้ดวงวิญญาณของท่านประสบแต่ความสุขความสงบในสัมปรายภพตลอดนิรันดร.

คิด สุวรรณสุทธิ

"ถ้าชาติหน้ามีจริง ก็ขอให้เกิดเป็นลูกของ 'นาย' อีก"

มณี สุวัตถิ

"อยู่ใกล้ 'นาย' เย็นสบายเหมือนอยู่ใกล้น้ำ"

ศรีสอางค์ สุวรรณสุทธิ

นายที่เคารพ

ดิฉันมีความภูมิใจที่ได้เข้ามาเป็นสะใภ้ของครอบครัวนาย ซึ่งท่านพร้อมด้วยคุณธรรมอันประเสริฐให้ความเมตตากรุณาต่อดิฉันมานับเป็นระยะเวลาอันยาวนานถึง ๒๕ ปี ถึงแม้ว่าดิฉันจะไม่ได้อยู่ร่วมบ้านเดียวกันแต่ก็ได้ไปมาหาสู่กันเป็นเนืองนิตย์ นายดีใจเมื่อลูก ๆ หลาน ๆ มาหาและจะต้องเป็นห่วงใยหาของให้รับประทานกัน ท่านเป็นที่รักของลูกหลานญาติพี่น้องและมิตรสหายตลอดจนผู้อยู่บ้านเรือนเคียงกัน ที่บ้านจึงมิได้ขาดแขกมาเยี่ยมเยียนเป็นประจำ นายนอนอยู่ในบ้านแต่ก็ทราบความเป็นไปของญาติพี่น้องมิตรสหายเป็นอย่างดี ดิฉันยังจำคำพูดอันไพเราะลึกซึ้งของท่านมิรู้ลืม เมื่อท่านได้รับฟังเรื่องราวต่าง ๆ ระหว่างแม่ผัวและลูกสะใภ้จากบุคคลอื่น ๆ นายจะกล่าวเตือนสติว่า "เราอย่าคิดว่าลูกสะใภ้เป็นคนอื่น ต้องคิดว่าเขาเป็นลูกของเราคนหนึ่งเหมือนกัน" ช่างเป็นคำพูดที่ซาบซึ้งตรึงใจอย่างที่สุด และท่านก็ให้ความรักใคร่เอ็นดูสะใภ้เหมือนกับคำพูดของท่านจริง ๆ จึงเป็นที่รักและเคารพอย่างยิ่ง

ตัวอย่างอันดีงามที่ดิฉันได้รับจากนายนั้นจะเป็นเครื่องเตือนใจให้ระลึกถึงอยู่เสมอว่า ครอบครัวของเราอยู่ด้วยกันมาด้วยความสงบสุขเรียบร้อยมิได้เคยมีแต่สักครั้งเดียวที่จะแตกแยกสามัคคีกันและกัน และก็เพราะเหตุนี้ดิฉันจึงมีความสุขใจ อบอุ่น คลายทุกข์ เมื่ออยู่ใกล้ชิดนาย

นายท่านได้จากลูกหลานไปแล้วอย่างสงบมิต้องห่วงสิ่งใด เหลือไว้แต่ความดีงามให้เป็นอนุสรณ์ของคนข้างหลังประพฤติปฏิบัติตามท่าน

สำรวย สุวรรณสุทธิ

อาลัยนาย

ดิฉันได้รับการบอกเล่าจากคุณแม่ของดิฉันว่า คุณอาคุณหญิงภคีรถ ฯ นั้นได้ผูกมือดิฉันเป็นลูก เพราะคุณแม่ดิฉันท่านเลี้ยงลูกยาก ดิฉันจึงเรียกท่านว่านายเหมือนกับลูกท่านคนหนึ่ง และเมื่อดิฉันแต่งงานแล้วมีบุตรคนแรกซึ่งเวลานั้นเป็นเวลาสงคราม ดิฉันอยู่บ้านกับคุณหมอจิตต์ ตู้จินดา เพียง ๒ คน นายก็กรุณามาอยู่เป็นเพื่อน ๔ – ๕ วัน ท่านมาดูแลดิฉันเหมือนกับเป็นลูกของท่านเอง ดิฉันทราบว่าท่านรักดิฉันมาก ไม่ว่าท่านจะทำอะไรรับประทาน ท่านจะต้องแบ่งมาให้ดิฉันเสมอ พระคุณของนาย ความมีน้ำใจเป็นพระของนายยากจะหาสิ่งใดเปรียบได้ ดิฉันขอเทิดทูนพระคุณของนายและรักน้ำใจของนายเหมือนกับเป็นแม่แท้ของดิฉันคนหนึ่ง ดิฉันจึงอาลัยนายอย่างที่สุด

จันทร ตู้จินดา

๑๔ มิ.ย. ๑๐

"คุณพี่"

น้องได้จากจังหวัดจันทบุรีไปอยู่กับคุณพี่ (คุณหญิงอิ่ม ภคีรถเรืองเดช) ที่จังหวัดลำปาง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗ เพราะคุณน้า (เจ้าคุณภคีรถเรืองเดช ฯ) ได้ย้ายไปเป็นอธิบดีศาลมณฑลมหาราษฎร์ ซึ่งในเวลานั้นตั้งอยู่ที่นครลำปาง น้องไปกับคุณพี่เวลานั้นน้องมีอายุเพียง ๑๑ ปีเท่านั้น ตลอดเวลาที่น้องอยู่กับคุณพี่ น้องได้รับความกรุณาเอาใจใส่จากคุณพี่เสมอมา บางครั้งน้องรู้สึกว้าเหว่และเปล่าเปลี่ยว คุณพี่คงสังเกตเห็นและคงรู้ว่าน้องคิดถึงบ้าน ก็เอื้อเฟื้อปลอบโยนชวนคุยเพื่อให้น้องคลายความคิดถึงบ้าน บางครั้งก็แอบเอาเงินซุกซ่อนให้ใช้ส่วนตัวเป็นนิจสินเสมอมา

ครั้งหนึ่งน้องได้ทำความผิดอย่างใหญ่หลวง คือ คุณพี่ให้น้องเลี้ยงหลาน (คุณหมอโรจน์ สุวรรณสุทธิ) น้องได้ทำหลานหัวปั่กลงจากเปล ตัวน้องก็ตกใจจนสุดขีด เพราะนึกว่าหลานคงคอหักแล้ว แต่หลานมิได้เป็นอะไรเลย นอกจากร้องไห้มากเท่านั้น แต่พอคุณพี่รู้คำหนึ่งก็ไม่ได้ว่าให้น้องช้ำใจ น้องอยู่ที่ลำปางกับคุณพี่ ๔ ปี จนถึง พ.ศ. ๒๔๖๑ คุณน้าก็ย้ายกลับกรุงเทพ ฯ น้องก็อยู่กับคุณพี่จนถึง พ.ศ. ๒๔๗๖ น้องก็แต่งงานและแยกไปอยู่ต่างหาก แต่ก็ได้ไปมาหาสู่คุณพี่มิได้ขาด คุณพี่ยังคงนึกว่าน้องอายุ ๑๑ ปีเสมอมา เพราะการกระทำของคุณพี่ที่มีต่อน้อง เช่นมีอะไรเล็ก ๆ น้อย ๆ ก็แอบซุกซ่อนให้เหมือนเมื่อครั้งน้องมีอายุ ๑๑ ปีไม่มีผิด รวมเวลาทั้งหมดน้องอยู่

กับคุณพี่ ๑๙ ปี ไม่เคยโดนคุณพี่ดุเลย ก่อนถึงแก่กรรม เมื่อคุณพี่เจ็บหนัก น้องได้ไปเยี่ยม แต่พอได้ยินเสียงน้อง คุณพี่ก็จำได้และหัวเราะ แล้วก็ทักทายถามถึงความทุกข์สุข ถึงลูก และหลานของน้อง น้องมีความสลดใจในการจากไปของคุณพี่มาก ถึงแม้จะรู้ว่าความตายเป็นของธรรมดา แต่ก็อดอาลัยอาวรณ์ไม่ได้ เพราะคุณความดีของคุณพี่ที่มีต่อน้อง

ปราณี โอสถานนท์

๑๐ มิถุนายน ๒๕๑๐

คำไว้อาลัย

เมื่อวันที่ ๒๕ พฤษภาคม ๒๕๑๐ ข้าพเจ้าได้รับทราบข่าวว่า คุณหญิงอิ่ม ภคีรถเรืองเดช ได้ถึงแก่กรรมเสียแล้ว ณ ที่บ้านของท่าน บ้านราชวัตร์ ถนนนครไชยศรี อำเภอดุสิต พระนคร ด้วยโรคชรา โดยอาการสงบ ทันใดนั้นข้าพเจ้าได้ยกมือขึ้นพนมไหว้เทพยดาไปทาง อากาศเหนือศีรษะข้าพเจ้าด้วยความเชื่อมั่นตามหลักพระพุทธศาสนาว่า ผู้ที่ประกอบแต่คุณงามความดีทุกประการ ตั้งมั่นอยู่ในศีลธรรมสร้าง แต่การกุศลผลบุญตลอดมา เหมือนอย่างคุณหญิงอิ่ม ภคีรถเรืองเดช ผู้วายชนม์นี้ เมื่อดับจิตจากโลกมนุษย์แล้ว วิญญาณจะเกิดเป็นเทพยดา ในสวรรค์ชั้นใดชั้นหนึ่งทันที เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงตั้งใจไหว้ดวง วิญญาณของท่านที่จากโลกมนุษย์ไปสู่สวรรค์ อันประเสริฐแล้วนั้น

คุณหญิงอิ่ม ภคีรถเรืองเดช เป็นกุลสตรีผู้เพียบพร้อมไปด้วย คุณงามความดีทุกประการ เป็นผู้เลื่อมใสในพระพุทธศาสนามั่นคง น้ำใจโอบอ้อมอารีมีความเมตตากรุณาต่อผู้ที่จะต้องพึ่งท่านทุก ๆ คน ผู้ที่เคยรับใช้ใกล้ชิด จะทำการงานการของท่านผิดเสียหายมากน้อย ประการใดก็ตาม ท่านไม่เคยโกรธดุด่าให้ได้รับความระคายเคืองใจ แต่ประการใดตลอดชีวิตท่าน อันเป็นคุณสมบัติประเสริฐยิ่ง ซึ่งจะหา จากบุคคลอื่นไม่ได้ง่ายนัก

ฉะนั้น เมื่อท่านชราถึงแก่กรรมไปตามอายุขัยก็ตาม ความเสียดาย อาลัยรักย่อมบังเกิดแก่ญาติมิตร และผู้ที่เคยพึ่งบุญท่านมาแต่หนหลัง โดยถ้วนทั่วกัน

ข้าพเจ้าคนหนึ่งที่เคยได้รับความอุปการะจากท่านเจ้าคุณ และคุณหญิงอิ่ม ภคีรถเรืองเดช มาเมื่อเริ่มต้นชีวิตรับราชการแล้ว ในบั้นปลายจึงตั้งเป็นหลักฐานจนบัดนี้ ขอกราบบูชาคุณความดีของท่านในสำนึกตลอดไปไม่มีวันลืม

ขุนกมลศิลป์สำเหนียก
อดีตนายอำเภอเบี้ยบำนาญ
๑๐๗/๔ ก. หมู่บ้านเปรมสมบัติ ห้วยขวาง
อ. พญาไท พระนคร

กาพย์กำสรวล

คะนึงบุญพระคุณย่า อุราตื้นสะอื้นทรวง
หลัดหลัดมาพลัดปวง สหายญาติกำสรดศัลย์
ย่าอยู่ยังชูชื่น สราญรื่นทุกคืนวัน
ญาติมิตรเกษมสันต์ สะพรั่งพร้อมประนอมบุญ
ย่าจากด่วนพรากไป ญาติอาลัยในพระคุณ
เสมอเหมือนร่มโพธิ์อุ่น ศิระล้มลงกลางคัน
คุณงามและความดี คุณย่ามีฝังใจมั่น
บุตรหลานต่างกตัญ ญูระลึกมิลืมเลือน
คนดีก็มีมาก แต่หากใครจะดีเหมือน
ความดีที่มิเตือน จิตคิดอยู่มิรู้วาย
อนาถย่านิราลัย ชีวะดับนิราศกาย
แต่ภาพมิเหือดหาย ระลึกภาพก็แลเห็น
รู ปํ ชี ร ติ มัจจานํ นี้ย่อมเปน
นา ม โคตฺตํเห็น น ชีรติ มิรู้สูญ
ขอเดชะอำนาจ ผลกุศลอนุกูล
คุณย่าจงเพิ่มพูน สุขะเบื้อง ณ เมืองสวรรค์.

รัตนา ตีระนันทน์

"ความจริง"

พุทธโอวาทมีว่า "ความจริงเป็นสิ่งไม่ตาย" เราท่านตระหนักในข้อนี้ ฉะนั้น ความจริงจึงเป็นสิ่งที่ควรทราบ การกอบกิจการงานก็จำต้องรู้ข้อเท็จจริงให้ถ่องแท้ ความจริงจึงเป็นความจำเป็นอย่างหนึ่ง ซึ่งหวังว่าท่านผู้อ่านคงจะไม่ผ่าน "ความจริง" เรื่องนี้และคงอยากทราบว่าคืออะไร

ภายหลังการมงคลสมรสหลานชายข้าพเจ้าเมื่อวันที่ ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๑๐ ข้าพเจ้าป่วยโดยกระทันหัน โดยกล้ามเนื้อหัวเข่าอักเสบถึงเดินไม่ได้ ข้าพเจ้านอนรักษาตัวอยู่ที่บ้านหลานชายข้าพเจ้า ครั้นเย็นวันที่ ๒๕ พฤษภาคม ๒๕๑๐ หลานชายบอกว่า คุณน้าหญิงถึงอนิจกรรมเสียแล้ว ข้าพเจ้าใจหาย รู้สึกเศร้าสลดเสียใจเป็นอันมากในการจากไปของท่าน แม้จะเป็นโลกียวิสัยไม่มีสิ่งใดจะยืนยงอยู่ได้ ข้าพเจ้าอาลัยรักและเสียดายท่านมาก เมื่อท่านดำรงชีวิตอยู่ ได้เห็นท่านยิ้มแย้ม ได้สนทนากับท่าน แต่บัดนี้ท่านจากไปแล้ว ไปสู่ภพอื่นซึ่งเราท่านไม่อาจจะรู้ได้ว่า ภพนั้นอยู่ ณ ที่ใด ตามหลักพุทธศาสนาวิญญาณไม่สูญจนกว่าจะถึงนิพพาน ฉะนั้น วิญญาณของท่านอาจจะอยู่ร่วมโลกกับเรา อยู่ใกล้เคียงเรา แลเห็นลูกหลาน ญาติ มิตรทุกวันคืนก็ได้ แต่เราไม่เห็นท่านเท่านั้น การเขียนคุณงามความดีของผู้ที่จากโลกนี้ไป บางท่านเห็นว่า ไม่จำเป็นเพราะเป็นที่รู้ ๆ กันอยู่แล้ว เป็นการเขียนจำเจ แต่ตรงกันข้ามกับทรรศนะของข้าพเจ้า ถ้าไม่เขียนไว้ ผู้อื่นจะทราบได้อย่างไร การสรรเสริญคุณงามความดี

พระพุทธองค์ก็ทรงยกย่อง ข้าพเจ้าเห็นว่า สมควรกล่าวให้มากที่สุด เพื่อเป็นอนุสรณ์ในบั้นปลายแห่งชีวิตของผู้ที่จากไป

คุณน้าหญิงมีรูปร่างแบบบางสมส่วน มีสุขภาพอนามัยกล่าวได้ว่าดีมาก ไม่ปรากฏว่ามีโรคาพยาธิเบียดเบียน ตราบจนเข้าสู่วัยชรามาก จึงปรากฏอาการป่วยเล็กน้อยเรื่อยมา ศาสตราจารย์นายแพทย์โรจน์ สุวรรณสุทธิ ผู้บุตรได้เยียวยารักษาอย่างสุดความสามารถ บรรดาลูกหลานได้ร่วมมือในการพยาบาลอย่างใกล้ชิดตลอดเวลา ซึ่งแสดงกตัญญูกตเวทีคุณอย่างน่าสรรเสริญยิ่ง แต่ก็สุดจะเหนี่ยวรั้งมฤตยูไว้ได้

คุณน้าหญิง (คุณหญิงภคีรถเรืองเดช) เป็นญาติผู้ใหญ่ที่ข้าพเจ้ามีความเคารพนับถือเป็นอันมาก เป็นผู้ที่มีอุปการคุณแก่ข้าพเจ้า เมื่อข้าพเจ้ายังเยาว์วัย ได้อยู่ใกล้ชิดกับท่านที่จังหวัดจันทบุรี ทั้งคุณน้าผู้ชาย (พระยาภคีรถเรืองเดช) และคุณน้าหญิงได้เอาใจใส่ดูแลข้าพเจ้าและหลาน ๆ เนืองนิตย์ หลานรุ่นโตคือข้าพเจ้า หลวงวรสารพิจิตร และหลวงมัศยจิตรการ เวลานั้นคุณน้าผู้ชายเป็นผู้พิพากษาหัวหน้าศาลจังหวัดจันทบุรี อยู่เรือนหลังปลูกใหม่ริมน้ำติดต่อเรือนคุณย่า (โต) ข้าพเจ้าอยู่กับคุณย่า คุณน้าทั้งสองได้เรียกข้าพเจ้าใช้และให้โอวาทเสมอ ถ้าข้าพเจ้าจำไม่ผิด เมื่อข้าพเจ้าอายุราว ๑๒ ปี คุณน้าผู้ชายย้ายจากจังหวัดจันทบุรีไปรับราชการเป็นอธิบดีผู้พิพากษาศาลจังหวัดลำปาง คุณน้าหญิงติดตามไปอยู่ด้วยตลอดเวลา

ต่อมาคุณน้าผู้ชายย้ายมารับราชการที่ศาลแพ่ง ฯ ในกรุงเทพ ฯ เวลานั้นข้าพเจ้าจำได้ว่ากำลังเรียน ม. ๘ เมื่อสอบไล่ได้ ได้สมัครเรียนกฎหมายและได้ศึกษากฎหมายกับคุณน้าผู้ชายเป็นคนแรกในชีวิตของ

ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าต้องมาหาท่านเนืองนิตย์ ไต่ถามข้อขัดข้องปัญหากฎหมายต่าง ๆ ทุกครั้งที่ข้าพเจ้ามา ได้พบคุณน้าทั้งสองอยู่ด้วยกัน ไม่เห็นคุณน้าหญิงออกไปธุระนอกบ้าน ข้าพเจ้ายังนึกชมว่า ท่านมีความสุขแท้จริง อาจกล่าวได้ว่า เกือบทุกครั้งที่ข้าพเจ้ามานั้น คุณ-น้าหญิงชวนให้รับประทานอาหารหรือรับประทานขนม ผลไม้ทุกครั้ง ข้าพเจ้าซาบซึ้งในอัธยาศัยไมตรีจิตของท่านและร่วมรับประทานอาหารกับท่าน ต่อมาราว ๑๐ ปีกว่า ข้าพเจ้ากลับมารับราชการเป็นผู้พิพากษาหัวหน้าศาลจังหวัดนนทบุรี ได้มาเยี่ยมเยียนคุณน้าทั้งสองอยู่เสมอ ยังจำได้ว่าประโยคแรกที่คุณน้าหญิงทักทาย "อ้อ คุณหลวงมาสบายดีหรือ" ติดตามด้วยคำถามถึงภรรยาข้าพเจ้าด้วย เป็นเช่นนี้ทุกครั้ง และทุกครั้งถ้าเป็นเวลาเย็นก็ชวนรับประทานอาหารด้วยเหมือนเช่นครั้งในอดีต ๑๐ ปีกว่าโน้นไม่เปลี่ยนแปลง เห็นท่านอยู่กับคุณน้าผู้ชายเสมอ ท่านยิ้มแย้มแจ่มใสทักทายข้าพเจ้า ข้าพเจ้าไม่เคยเห็นคุณน้าหญิงดุเสียงกร้าวหรือตวาดคนใช้ผู้ใดหรือแสดงกิริยาโกรธขึ้งรุนแรง อย่างมากก็ว่ากล่าวสั่งสอนคนใช้ด้วยวาจาอันนุ่มนวล เมื่อคนใช้ทำผิด อาจกล่าวได้ว่า คนใช้ทุกคนรักและเทอดทูนคุณน้าหญิงเสมือนมารดา และไม่เฉพาะคนใช้เท่านั้น ข้าพเจ้ากล้ายืนยันว่าลูกหลานญาติมิตรต่างก็เทอดทูนคุณงามความดีของท่านทั่วไป

คำที่กล่าวว่า "อยู่กับเหย้าเฝ้ากับเรือนเหมือนหนึ่งแก้ว เป็นสมบัติเลิศแล้วของผู้หญิง" คุณน้าหญิงคงจะถือคตินี้ประจำใจ จึงไม่ยอมห่างคุณน้าผู้ชายเลย ทั้งนี้ ก็เพื่ออยู่เฝ้าปฏิบัติ ก็ใครเล่าจะเป็นเพื่อนที่ใกล้ชิดสนิทยิ่งกว่าภริยา ข้าพเจ้าจำได้ว่าเคยได้ยินคุณน้าผู้ชายเรียกหาคุณน้าหญิงอยู่เสมอ เมื่ออยู่ห่างนาน ๆ ในตอนหลังคุณน้า

ผู้ชายมีสุขภาพไม่สมบูรณ์ คุณน้าหญิงก็ได้ปฏิบัติหน้าที่โดยสมบูรณ์ไม่ยอมห่าง

เมื่อครั้งคุณน้าผู้ชายรับราชการอยู่จังหวัดจันทบุรี ท่านได้ทำสวนยางพาราที่ตำบลโบ่งแรดสวนหนึ่ง คุณน้าหญิงได้ติดตามท่านไปสวนเสมอ เพื่อปฏิบัติหน้าที่ของศรีภริยา คุณน้าหญิงสู้ทนตรากตรำลำบากในการทำสวน ต่อมาสวนโบ่งแรดขายไป คุณน้าผู้ชายได้จัดตั้งบริษัทสวนยางบ้านอ่างขึ้น มีข้าพเจ้าและญาติมิตรอีกบางท่านเป็นผู้ริเริ่มก่อตั้งบริษัท ซึ่งได้เจริญใหญ่โตมาจนทุกวันนี้ ในการทำสวนคุณน้าหญิงได้ติดตามคุณน้าผู้ชายไปสวนทุกครั้ง ไม่ย่อท้อต่อความลำบากตรากตรำ เช่นในการเดินทาง นอกจากทางขรุขระแล้วต้องอดทนต่อแสงแดดสายฝนเป็นต้น

ก่อนที่คุณน้าหญิงจะจากไปไม่นาน ข้าพเจ้าได้ไปเยี่ยมหลายครั้ง พอเห็นข้าพเจ้าท่านยิ้มแย้มและทักว่า "อ้อคุณหลวงมา" ทุกครั้งที่ไปเหมือนคำทักทายในครั้งอดีตโน้น และชวนให้ข้าพเจ้ารับประทานอาหารกลางวันด้วย รู้สึกว่าท่านดีใจมาก ข้าพเจ้ารับประทานอาหารสำรับหนึ่งที่น้อง ๆ จัดมา ส่วนท่านนอนรับประทานอีกสำรับหนึ่งโดยผู้พยาบาลเป็นคนป้อน ข้าพเจ้าตื้นตันใจในไมตรีจิตของท่านรับประทานอาหารได้เพียงเล็กน้อย ท่านป่วยหนัก ก็ยังมีไมตรีจิตต่อข้าพเจ้าถึงเพียงนี้ ซึ่งดื่มด่ำอยู่ในหัวใจข้าพเจ้ามิรู้ลืม เมื่อตอนลากลับ ท่านยังบอกว่า "แล้วคุณหลวงมาอีก มารับประทานอาหารกัน" จะหาใครที่ดีต่อข้าพเจ้าเหมือนคุณน้าหญิงไม่มีอีกแล้ว

คุณน้าหญิงเป็นสุภาพสตรีที่ควรแก่การสรรเสริญ มีคุณสมบัติของกุลสตรีเพียบพร้อมมีใจเป็นธรรม อาจกล่าวได้ว่า ปราศจาก

อคติใด ๆ มีอัธยาศัยไมตรีจิตอันดีงาม มีกิริยาวาจามารยาทอ่อนหวาน นิ่มนวล มีความซื่อตรงรู้จักหน้าที่และกาลควรไม่ควร นับว่าเป็นกุลสตรีผู้หนึ่ง ยากที่จะแสวงพบ ข้าพเจ้าสุดแสนเสียดายในการที่ท่านจากไปครั้งนี้ ท่านจากไปแล้ว แต่ภาพของท่านยังอยู่ในความทรงจำของข้าพเจ้ามิรู้ลืม พร้อมด้วยคุณงามความดีของท่านซึ่งจะคงอยู่เป็นอนุสรณ์แก่บุตรหลานญาติมิตรทั่วไป ดังพุทธภาษิตว่า **รูปํ ชีรติ มจฺจานํ นามโคตฺตํ น ชีรติ** กล่าวเป็นกวีได้ดังนี้

รูปกายสลายหมดสิ้น ธรรมดา
ก่อเกิดมีชีวา หมดม้วย
แต่สกุลชื่อห่อนหา สลายหมด ตามแฮ
คงอยู่คู่โลกด้วย เด่นพร้อมความดี

ขอกุศลบุญราศีและคุณความดีที่คุณน้าหญิงทำมา ไม่ว่า ณ ภพใด ๆ จงดลบันดาลตอบสนองให้คุณน้าหญิงประสบสุขเกษมสำราญในสัมปรายภพจงทุกประการ.

หลวงบริหารพินิจฉัยกิจ

ความหลัง

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๕ นายสิทธิ สุวรรณสุทธิ เข้าเรียนกฎหมายที่กระทรวงยุติธรรม กรุงเทพ ฯ ขุนหลวงพระไกรสีห์ ฯ เป็นอาจารย์ เรียนอยู่ราว ๙ เดือนก็สอบไล่ได้เป็นเนติบัณฑิตในปีนั้นเอง เล่ากันว่าพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ เสนาบดีกระทรวงยุติธรรม ทรงโปรดให้เข้าเฝ้าถวายตัว และประทานหนังสือ "กฎหมาย" ส่วนพระองค์เป็นรางวัล ทั้งให้ฝึกหัดเป็นผู้พิพากษาช่วยทำงานที่ศาลพระราชอาญาด้วย ต่อมา พ.ศ. ๒๔๔๖ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ไปรับราชการเป็นผู้พิพากษาศาลมณฑลจันทบุรี และได้รับพระราชทานสัญญาบัตรเป็นหลวงอนุกรมกิจพิทักษ์ ซึ่งเวลานั้นมีอายุเพียง ๒๓ ปี รุ่งขึ้นปี พ.ศ. ๒๔๔๗ จึงเข้าพิธีมงคลสมรสกับนางสาวอิ่มบุตรนายเตียงเป๋งกับนางพลอย สุวัตถิ

นับแต่ พ.ศ. ๒๔๓๖ เรื่อยมาเป็นเวลาที่รัฐบาลไทยต้องจำยอมให้ฝรั่งเศสยึดจันทบุรี เพิ่งจะได้รับคืนใน พ.ศ. ๒๔๕๐ ตรงกับเวลาที่พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงกำลังเสด็จประพาสยุโรป เมื่อความทราบใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ได้มีพระราชประสงค์ที่จะเสด็จประพาสเยี่ยมชาวเมืองจันทบุรีก่อนที่จะกลับคืนสู่พระมหานคร

ในการเสด็จพระราชดำเนินคราวนั้น บรรดาข้าราชการ ประชาชน และพระสงฆ์ ตลอดจนพ่อค้าทุกชาติทุกภาษา ได้ร่วมใจสนองพระเดชพระคุณโดยพร้อมเพรียงกัน เป็นงานเอิกเกริกมโหฬารยิ่งนัก สำหรับหลวงอนุกรมกิจพิทักษ์โดยกำเนิดเป็นชาวจันทบุรีและมารับราชการโดยหน้าที่อีก คงจะปฏิบัติงานด้วยความตั้งใจและ

เต็มใจให้เป็นที่ประจักษ์ เพราะตอนต้น พ.ศ.๒๔๕๑ ที่หลวงอนุกรมฯ ได้รับพระราชทานตรามงกุฎสยามชั้นที่๕ (วิจิตราภรณ์) เป็นเกียรติยศ ทราบว่ากรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ทรงแย้มพระโอษฐ์ เป็นที่พอพระหฤทัยมาก ด้วยกระทรวงมหาดไทยเป็นผู้ขอพระราชทาน 'ตรา' ดวงนั้น

ในระหว่างที่คุณหลวงอนุกรม ฯ รับราชการอยู่ที่จันทบุรี ได้มีผู้ริเริ่มทำสวนยางพารา โดยชักชวนให้เข้าหุ้นและสร้างสวนที่โป่งแรด ยางพาราเป็นพันธุ์ไม้ต่างประเทศที่ให้น้ำยางมาก น่าจะทำให้สวนยางโป่งแรดเจริญ แต่การณ์กลับตรงกันข้าม ได้ทรุดและเสื่อมลงเป็นลำดับ จนถึงกับเลิกกิจการ คุณหลวงอนุกรม ฯ จึงรับโอนไว้ เพราะความรักในการทำสวนมาก จึงบากบั่นพยายามบำรุงยางให้ดีขึ้น กลับได้ผลตอบแทนจนเป็นที่รู้จักของชาวจันทบุรี ขณะใดที่ท่านออกไปเยี่ยมบ้าน จะมีผู้มาต้อนรับจากท่าเรือ และถ้าออกไปดูสวน จะมีคนนำผลไม้และของรับประทานมาให้จนเต็มเรือน เป็นที่ชอบพอและนับถือของชาวบ้านทั่วไป

ครั้น พ.ศ. ๒๔๕๔ ท่านได้ย้ายจากศาลมณฑลจันทบุรีไปเป็นผู้พิพากษาศาลเมืองนครลำปาง และเป็นอธิบดีผู้พิพากษาศาลต่าง-ประเทศด้วย

การย้ายครอบครัวครั้งนั้นต้องมีคนและสัมภาระไปมาก ก็เพราะการเดินทางลำบากและบางตอนเป็นป่าเปลี่ยว ไม่มีรถยนต์และถนนหนทางเหมือนเดี๋ยวนี้ นอกจากภรรยากับบุตรแล้ว ยังมีผู้ติดตามหลายคน ทั้งชายและหญิง และพ่วงหมอยาอีกคนหนึ่ง รวมทั้งหมดประมาณ ๑๕-๑๖ คน ออกจากจันทบุรีเมื่อวันที่ ๑๘ มิถุนายน ๒๔๕๔

โดยนั่งเรือแจวจากตัวเมือง (จันทบูรณ์) ไปขึ้นเรือกลไฟที่ปากน้ำแหลมสิงห์ เรือไฟค่อนข้างเล็ก ดาดฟ้าก็แคบ คนโดยสารต้องเบียดเสียดและยัดเยียดกัน กว่าจะถึงกรุงเทพฯ ก็กินเวลาราว ๑๘ ชั่วโมง เป็นที่น่าเบื่อหน่ายนัก

ช่วงที่สองต้องโดยสารรถไฟจากกรุงเทพฯ ไปลงที่ปากน้ำโพ ซึ่งเป็นสถานีปลายทางขณะนั้น โดยแยกเครื่องใช้ต่างๆเข้ารถสัมภาระและคนขึ้นรถนั่ง แม้จะสะดวกสบายขึ้นบ้าง แต่ก็เสียเวลาไปตั้งวัน

เมื่อถึงจังหวัดนครสวรรค์ จึงว่าจ้างเรือแม่ปะหรือหางแมงป่อง ซึ่งมีหางงอนสูง กับมีประทุนกันแดดและบังฝนตอนกลางลำ สำหรับบรรทุกคนและของเพื่อเดินทางต่อไป การเดินทางระยะนี้ นายเรือต้องเป็นคนซื่อและวางใจได้ เพราะคุมเรือในขบวนไปถึง ๔ ลำ ใช้ถ่อทวนน้ำลัดเลาะเกาะแก่งขึ้นไปอย่างเชื่องช้า ทางที่ผ่านไปก็เป็นป่าและเปลี่ยวพอที่สัตว์จะมาทำอันตราย หรือคนร้ายจะเข้าปล้น ผู้จ้างก็ต้องเข้มแข็ง แสดงความกล้าให้ปรากฏ เพื่อเป็นกำลังใจแก่ลูกเรืออีกด้วย คุณหลวงอนุกรมฯ ได้บันทึกการเดินทางไว้ อ่านสนุกและเพลิดเพลิน ด้วยท่านได้เขียนตามเหตุการณ์ที่ท่านประสบมา เล่าถึงการนอนค้างอ้างแรมไปตามน้ำ พักในเรือแม่ปะนั้นเอง ตอนเย็นจะต้องหุงหาอาหาร ก็จำต้องเลือกสถานที่ที่จอดเรือ เพื่อความปลอดภัย ใช่ว่ามีหาดแล้วเป็นใช้ได้ เวลาค่ำคืนก็ต้องก่อไฟและวางยาม ไม่ยอมประมาทหรือเลินเล่อแต่อย่างใด

อาหารอีกอย่างหนึ่งเป็นสิ่งสำคัญ เท่าที่เตรียมไปก็นึกว่าคงจะไม่ขาดแคลน แต่ในท้องถิ่นที่นั้นแสนจะกันดาร เรือไปเร็วก็ไม่ได้ เกรงว่าเสบียงจะขาดมือ จึงใช้ของสดเท่าที่จะหาได้ทำอาหารก่อน

เหลือจากนั้นก็เอาทำเค็มตากแห้งหรือดอง เพื่อเอาไว้เป็นเสบียงกรังต่อไป ให้พอแก่จำนวนคนและเวลาที่ต้องเดินทางกว่าจะถึงที่หมายย่อมเป็นภาระของหัวหน้าครอบครัวไม่ใช่น้อย

การสัญจรไปทางไกลและเปลี่ยวนั้นเป็นความลำบาก ยิ่งอาหารก็หายาก ซ้ำมีโรคภัยเข้ามาเบียนลูกหญิงซึ่งยังเล็กอยู่ อายุราว ๒ ขวบป่วยเป็นมูกเลือดอีก คงจะทำความหนักใจเป็นทวีคูณ หากแต่เคราะห์ดีที่หมอประจำในขบวนเดินทางคอยบำบัดและปัดเป่าให้หายจากโรคนั้นได้ แม้จะล่าช้าไปบ้างก็ไม่มากนัก และถึงนครลำปางในวันที่ ๒๑ สิงหาคม ๒๔๕๔ เวลาเย็น รวมเวลาเดินทางทั้งหมด ๒ เดือนเศษ

เมื่อได้รับมอบหมายหน้าที่จากหลวงสัณห์กิจวิจารณ์ผู้พิพากษาคนก่อนแล้ว ก็เท่ากับตั้งแหล่งที่อยู่ใหม่และจักต้องเป็นหลักในขบวนการยุติธรรม อันเป็นที่นับหน้าถือตาของประชาชนทั้งในเบื้องนี้และเบื้องหน้า คุณหลวงอนุกรม ฯ ได้ทำหน้าที่ด้วยความซื่อตรง คบหาสมาคมด้วยความนุ่มนวล ทั้งวางตนไว้ในที่ชอบและสม่ำเสมอ ลูกสาวของท่าน (สอิ้ง วิสิฐธารารักษ์) เล่าว่า เวลาสงกรานต์มีคนมาดำหัวกันมากมาย จนน้ำเปียกไปทั้งบ้าน ยิ่งกว่านั้น ยังเป็นที่รักใคร่ของเจ้าผู้ครองนครลำปาง ซึ่งยินยอมยกที่ดินให้ปลูกศาลด้วย ตามหนังสือลงวันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๔๕๗ ว่า "ข้าพเจ้า (เจ้าบุญวาทย์) มีความยินดีขอยกที่ดินรายนี้ให้เป็นของรัฐบาลสำหรับปลูกสร้างศาลเมืองนครลำปาง" ดังปรากฏอยู่จนบัดนี้

ปี พ.ศ. ๒๔๕๘ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เป็นพระทิพย์วิฑูรมนุญเมธาบดี และแต่งตั้งเป็นอธิบดีผู้พิพากษาศาลมณฑลมหาราษฎร์ ณ เมืองนครลำปางนั้นเอง รุ่งขึ้นอีกปีหนึ่ง สมเด็จ

เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช จเรทหารทั่วไป เสด็จไปยังจังหวัดนั้น ก็ทรงโปรดปรานพระทิพย์วิฑูร ฯ ถึงกับประทานชื่อลูกชายว่า 'สาโรช' และลูกหญิงว่า 'มณี' พร้อมทั้งพระฉายาลักษณ์ด้วย นับว่าเป็นพระกรุณาอย่างสูง

นอกจากงานในหน้าที่ตุลาการแล้ว พระทิพย์วิฑูร ฯ ยังสนใจกิจกรรมเสือป่า และพอใจเล่นกีฬา ตลอดจนการคบหาสมาคม วางตัวพอเหมาะสม เป็นที่รู้จักมักคุ้นของบรรดาข้าราชการทั่วไป ท่านเคยเล่าเมื่อครั้งไปเยี่ยมคำนับเจ้าพระยาสุรสีห์วิศิษฐศักดิ์ในกรุงเทพ ฯ ซึ่งกำลังป่วยนายแพทย์ห้ามหรือไม่มีเวลารับแขกอะไรทำนองนั้น แต่พอทราบว่าเป็นผู้ใด ก็เชิญให้เข้าพบทันที แม้จะมีคนอื่นรออยู่ก็ตามด้วยความรู้จักมักคุ้นเป็นอันดี เมื่ออยู่รับราชการในภาคเหนือด้วยกันเป็นที่สบอารมณ์ของท่านทั้งสองยิ่งนัก

คุณพระทิพย์วิฑูร ฯ มิใช่จะอ่านกฎหมายอย่างเดียว หากเป็นนักเลงหนังสือ ซึ่งต้องสั่งจากกรุงเทพ ฯ ขึ้นไปเป็นประจำ ทำให้หูตากว้างขวางและรอบรู้ เป็นเหตุให้คนข้างเคียงต้องเอาใจใส่ และคนใต้บังคับบัญชาต้องสนใจ ตัวคุณหญิงเองในเวลาต่อมา ก็ชอบอ่านหรือฟังข่าวความเป็นไปให้ทันเหตุการณ์อยู่เสมอ ในปลายปี ๒๔๖๑ ท่านต้องย้ายมารับราชการในกรุงเทพ ฯ ปรากฏว่าผู้ที่ติดตามท่านขึ้นไปเมื่อ ๘ ปีก่อนนั้น ได้ทำงานเป็นหลักฐานและตั้งตัวเป็นหลักแหล่งหลายคน เช่น ขุนภุญชัยประกาศ และ ขุนอุทานคดี เป็นต้น

ในระหว่างที่รับราชการอยู่ที่ลำปางนั้น เข้าใจว่าท่านได้ทำหนังสือเกี่ยวกับคำพิพากษาฎีกาขึ้นเล่มหนึ่ง ซึ่งยังมีผู้กล่าวถึง แต่ไม่แน่ใจว่ามีการลงชื่อผู้เขียนหรือไม่ จึงเป็นการยากที่จะพูด ณ ที่นี้

เมื่อกลับเข้ากรุงเทพ ฯ มารับราชการเป็นผู้พิพากษาศาลแพ่ง ร่วมกับพระยาจินดาภิรมย์ (ต่อมาเป็นเจ้าพระยาศรีธรรมาธิเบศร์) และสนิทกันมาก ในไม่ช้าก็ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระยาภคีรถเรืองเดชธรรมวิเชตวิริยสภาบดี ระหว่างนั้นความรู้วิชากฎหมายก็แสดงออกปรากฏ เป็นที่ยกย่องในหมู่เพื่อนข้าราชการด้วยกัน ดังที่นายแพทย์โรจน์ สุวรรณสุทธิ เคยเล่าว่า เมื่อเจ้าคุณภคีรถเรืองเดช ฯ ขึ้นไปอยู่ศาลอุทธรณ์แล้ว เจ้าพระยาศรีธรรมาธิเบศร์พูดใน พ.ศ. ๒๔๙๐ ว่า เจ้าคุณภคีรถ ฯ มีความรู้ในกฎหมายแพ่งดีนัก เป็นหลักของศาลอุทธรณ์ทีเดียว

ส่วนภาษาหนังสือและสำนวนนั้นเล่า ก็คงจะไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าความรู้ของท่านเลย ซึ่งจะเห็นได้ในคำร้องฉบับหนึ่ง ซึ่งเจ้าคุณหริศจันทรสุวิท ฯ อ่านแล้ว ถามว่าใครเป็นคนเขียน คนที่นำมาบอกว่าเจ้าคุณภคีรถ ฯ (น้องชายของท่านเอง) ทำเอาเจ้าคุณพี่ชายยิ้มด้วยความพอใจ

อนึ่ง ขอจดไว้เพื่อกันลืมตรงนี้ว่า เจ้าคุณภคีรถเรืองเดช ฯ เป็นสหชาติรัชกาลที่ ๖ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ร่วมงานสโมสรสันนิบาต และรับพระราชทานของที่ระลึกด้วย

ที่บ้านถนนนครไชยศรีในกรุงเทพ ฯ ได้เป็นแหล่งที่พักพิงของญาติ มีบางคนมาเรียนกฎหมายจนสอบไล่ได้และออกไปรับราชการ (หลวงวรสารพิจิตร์) บางคนก็ได้ทำงานเป็นนายอำเภอ (ขุนกมลศิลป ฯ) เหมือนอย่างที่เป็นมาแล้วแต่กาลก่อน

สำหรับประเพณีอันดีงาม ท่านก็ไม่เพิกเฉยหรือละเลยอย่างไร เช่นการตัดจุกบุตรหญิง (สอิ้ง) ซึ่งไว้ผมจุกมาแต่แรกคนเดียว ก็ทำพิธี ณ บ้านนี้ ซึ่งเป็นงานตัดจุกครั้งเดียวที่พี่น้องได้เห็นเป็นขวัญตา

ปี พ.ศ. ๒๔๖๙ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เป็นผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์กรุงเทพ ฯ และ พ.ศ. ๒๔๗๒ ได้รับแต่งตั้งเป็นข้าหลวงพิเศษศาลยุติธรรม ซึ่งท่านปฏิบัติงานอย่างเที่ยงตรงตลอดมา ส่วนบุตรธิดาก็เจริญเติบใหญ่ ฝักใฝ่เล่าเรียนกันเป็นอย่างดีเป็นที่ต้องใจของท่านมาก เพราะนายสมทบได้ทุนรัฐบาลฝรั่งเศสออกไปศึกษาวิชากฎหมายที่ประเทศนั้น นายสมคิดได้ทุนรัฐบาลไทยไปเรียนวิชาการป่าไม้ที่พม่า และนายสาโรชเรียนวิชาแพทย์ที่จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัยในกรุงเทพ ฯ ส่วนบุตรหญิงก็แต่งงานเป็นหลักฐานกันแล้ว

ด้วยใจที่ยังผูกพันกับการกสิกรรมอยู่ เจ้าคุณภคีรถ ฯ จึงกลับมาทำสวนยางอีกครั้งหนึ่ง โดยร่วมหุ้นกันเข้าให้ชื่อว่า "บริษัทสวนยางบ้านอ่าง" ออกไปโค่นถางและสร้างสวนเอง และขณะเดียวกันนั้นก็จะพาภรรยาไปด้วยเสมอ ใช่ว่าคุณหญิงอิ่ม ซึ่งมีรูปร่างบอบบางอยู่แล้ว จะติดตามไปแต่งานราชการก็หาไม่ ยังต้องเดินทางไปทำสวนซึ่งทางสัญจรไปมาหาสะดวกเช่นเวลานี้ไม่ แต่คุณหญิงก็มิเคยปริปากพยายามอดทนร่วมขบวนไปทุกคราว บางขณะที่ไปเยี่ยมเจ้าคุณพี่ชายก็ไม่เคยคลาดจากกัน ประดุจดัง 'ตัว' กับ 'เงา' ฉะนั้น

กิจการสวนยางบ้านอ่างได้เจริญเรื่อยมา ก็ด้วยความสามัคคีของผู้ถือหุ้น กับความสามารถของผู้จัดการ ซึ่งตกทอดกันมาหลายคนจนถึงนายละออ เบ็ญจศิริ อันมีพื้นเพอยู่ในจันทบุรีมาก่อน เจ้าคุณ

ภคีรถเรืองเดช ฯ จึงได้ส่งออกไปปฏิบัติงานที่สวน โดยคิดว่าคงจะได้งานการก็เป็นจริงสมกับที่ท่านคาดหมาย ถึงกับขยายงานปลูกส้มทุเรียนและอื่น ๆ เป็นปึกแผ่นแน่นหนา เลยเปลี่ยนชื่อบริษัทให้เป็นไปตามสภาพว่า 'สวนบ้านอ่าง' มาจนบัดนี้

การทำสวนเป็นงานหนัก และต้องเอาใจใส่ดูแลอย่างใกล้ชิดตลอดเวลาที่อยู่ในราชการ และลาออกตามคำแนะนำของแพทย์แล้ว เจ้าคุณภคีรถ ฯ ได้ทุ่มเททั้งกำลังและความคิดในกิจกรรมนี้ ภรรยากับบุตรก็ต้องร่วมเดินทาง และเป็นธุระในเรื่องการหุงหาอาหาร ซึ่งเป็นภาระอันหลีกเลี่ยงไม่ได้ ครอบครัวของท่านยืนหยัดต่อความลำบาก หากแต่ตัวเจ้าคุณภคีรถ ฯ เองตรากตรำเกินไป มีโรคความดันของโลหิตอันตกทอดมาจากบรรพบุรุษอยู่ก่อนแล้ว ก็ถึงแก่อนิจกรรมในปี ๒๔๘๒ นั้นเอง

แม้ 'ตัว' (เจ้าคุณภคีรถฯ) จะวายชนม์ ขณะที่มีอายุเพียง ๕๙ ปี ก็ตามที แต่ 'เงา' (คุณหญิงอิ่ม) หาได้เลือนจางไปไม่ กลับเป็น 'เงา' ที่ชัดเจนออกมาเด่นประดุจ 'เงาตัว' เอง ยืนหยัดอย่างไม่ย่นย่อประการใด เอาใจใส่เลี้ยงดูบุตรด้วยความรัก เมตตาอบรมแต่สิ่งที่ดีงาม พยายามรักษาเกียรติและวงศ์ตระกูลยิ่ง ๆ ขึ้นไป ดังจะเห็นในสกุล 'สุวรรณสุทธิ' ว่านายสมทบเป็นศาสตราจารย์ เลขาธิการมหาวิทยาลัย-ธรรมศาสตร์ นายสมคิด (ภายหลังเปลี่ยนเป็น คิด) เป็นผู้เชี่ยวชาญกระทรวงเกษตร และนายสาโรช (ชื่อที่สมเด็จกรมพระยาภาณุพันธุ ฯ ทรงตั้งให้ต้องมากลายเป็น โรจน์) เป็นนายแพทย์ ศาสตราจารย์มหา-วิทยาลัยแพทยศาสตร์และศิริราชพยาบาล ดังนี้ คงจะเป็นที่โสมนัสแก่ท่านบิดายิ่งนัก

ดังได้กล่าวมาแต่ต้นแล้ว ว่าเจ้าคุณภคีรถฯเป็นนักศึกษา อุตส่าห์ขวนขวายหาความรู้ อ่านหนังสือทุกประเภท ทำตนให้ทันสมัยอยู่เสมอ น่าจะตกทอดมาถึงภรรยาท่านด้วย ความข้อนี้จะเห็นได้ว่า คุณหญิงอิ่มเป็นคนทันสมัยและทันเหตุการณ์อยู่เสมอ มีความสนใจในข่าวสารการเมืองทั้งในและนอกประเทศ ทราบพฤติการณ์เคลื่อนไหวของทางราชการ ตลอดจนความเป็นไปส่วนตัวของลูกหลานท่านก็ไม่ละเว้น ชอบสดับตรับฟังถึงความประพฤติของแต่ละคน ไม่ว่าใครมีเรื่องอะไรเล่า ท่านก็รับรู้ หากไม่ชอบมาพากล ท่านก็สั่งสอนและอบรม ถ้าเป็นข่าวดีท่านก็พลอยปลื้มใจไปด้วย แม้แต่คนที่ได้รับพระราชทานเหรียญดุษฎีมาลาเข็มศิลปวิทยา พอทราบข่าวก็ตั้งตาชม และก็สมความประสงค์ก่อนจะจากไป หรือลูกหลานคนใดได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้นสายสะพายมาขอพรท่านแล้ว ทั้ง ๆ ที่นอนป่วยอยู่ก็จะต้องแต่งตัวให้สมเกียรติ เพื่ออวยพรแก่ผู้นั้นด้วยความเต็มใจพร้อมทั้งความปรีดาปราโมทย์อันแท้จริง ยากที่จะลืมน้ำใจอันประเสริฐนั้นได้

การเดินทางเพื่อความเพลิดเพลินหรือพักผ่อนหย่อนใจย่อมเป็นงานอดิเรกของคุณหญิงอิ่ม ภคีรถฯ ไม่ว่าระยะทางจะใกล้หรือไกลท่านเต็มใจเดินทางเสมอ ใช่แต่ทางด้านชายทะเลตะวันออก แม้ทางปักษ์ใต้ก็เคยไปยังหาดใหญ่และออกไปที่แหลมมลายูถึงปีนังและกัวลาลัมเปอร์ด้วย เมื่อมีเพื่อนของลูกหลานมาเยี่ยม ท่านก็จะสนทนาปราศรัยได้อย่างสนุก ยิ่งกว่านั้นยังได้เล่าเรื่องต่างๆสมัยที่เขาเหล่านั้นไม่รู้ให้รู้อีก เฉพาะอย่างยิ่งเรื่องในเมืองจันทบุรณ์และนครลำปางที่ทำความประหลาดใจให้แก่คนรุ่นหลังมาก

คุณหญิงอิ่ม ภคีรถเรืองเดช ฯ เป็นคนสุขุมและเยือกเย็น ไม่เคยกล่าววาจาให้เป็นที่กระเทือนใจคนอื่น เวลาพูดก็เปล่งเสียงเบา ๆ เอาเป็นว่าพอรู้เรื่อง รักลูกหลานเสมอหน้ากันโดยปราศจากความลำเอียง ให้แต่ความเที่ยงธรรมและร่มเย็น ดังเช่นแม่พลอย สุวัตถิ มารดาของท่าน ส่วนตัวคุณหญิงเองก็พอใจที่จะให้เด็กๆ ไปนั่งล้อมวงและส่งเสียง อันเป็นการแก้เหงาอย่างหนึ่ง ถ้ามีขนมก็แจกขนม ถ้าไม่มีของกินก็ให้สตางค์แทน เรื่องอาหารรับประทานนี้ดูจะเป็นเรื่องขึ้นหน้า ไม่ว่าผู้ใดจะเป็นลูกหรือหลาน เล็กหรือใหญ่ จะต้องถูกเชิญให้รับประทานแม้แต่ลูกสาว (ปภารัตน์) ของข้าพเจ้าที่ท่านเอ็นดูยังจำความข้อนี้ได้

เมื่ออายุล่วงเข้าปัจฉิมวัย คุณหญิงอิ่มเริ่มป่วยกระเสาะกระแสะ มีโรคาพยาธิเข้าเบียดเบียนเสมอ แต่ก็อดทน ครั้งเป็นต้อที่นัยน์ตาก็ยอมให้แพทย์ผ่าตัดและรักษา จนหายเป็นที่เรียบร้อย แต่ความป่วยเจ็บนี้ไม่ยอมละเว้นผู้ใด กลับทำร้ายซ้ำเติมภายใน เป็นเหตุให้ปอดทำงานได้ไม่สมบูรณ์ ร่างกายเลยอ่อนเพลียลงเป็นลำดับ ท่านก็ไม่ยอมท้อถอย ยังออกไปพักแรมที่บางละมุงอีกหลายวัน และกลับเข้ากรุงเทพ ฯ ด้วยน้ำใจเชื่อมั่น แต่ร่างกายไม่สามารถทนความลำบากต่อไปได้ ปอดจึงวายลงด้วยอาการสงบในตอนเช้า วันพฤหัสบดี ที่ ๒๕ พฤษภาคม ๒๕๑๐ ท่ามกลางความเศร้าโศกของลูกอันเป็นที่รัก และความอาลัยของบรรดาผู้ที่นับถือ

เรื่องนี้เป็นความหลังอันยากที่จะลืมเสียได้ เพราะมีความสัมพันธ์เกี่ยวโยงกันหลายชั้น ด้วยคุณหญิงอิ่ม ภคีรถเรืองเดช ฯ เป็นบุตรนายเตียงเบ็ง สุวัตถิ ผู้เป็นพี่บิดาของข้าพเจ้า คุณหญิงจึงมีฐานะเป็นพี่

(และเป็นพี่จริงๆ เพราะพี่สาวข้าพเจ้า (ปราณี โอสถานนท์) ชอบเรียก 'คุณพี่' ดังๆ แม้จะป่วยอยู่ ถึงกับต้องกระซิบว่า 'ดังนัก' เธอกลับตอบดังๆ ว่า "คุณพี่ชอบ" และดูก็จะชอบจริงๆ ด้วย เพราะท่านเองก็ยิ้ม) ต่อมาคุณหญิงอิ่มเข้าพิธีสมรสกับเจ้าคุณภคีรถเรืองเดช ฯ ซึ่งเป็นน้องมารดาข้าพเจ้า ท่านจึงมีศักดิ์เป็น 'น้า' ตามสามี ครั้นผู้เขียนแต่งงานกับ 'มณี' ลูกสาวเจ้าคุณภคีรถเรืองเดช ฯ ในสกุล 'สุวรรณสุทธิ' ก็เลยเรียกคุณหญิงว่า 'นาย' ตามบุตรทั้งนั้นของท่านไปด้วย (คำว่า 'นาย' นี้ หมอโรจน์เคยสงสัย แต่ข้าพเจ้าเข้าใจว่าจะย่อมาจาก 'นายแม่' ซึ่งครั้งหนึ่งเป็นที่นิยมใช้กัน)

ฉะนั้น ในการเขียนนี้ ที่ถูกควรเรียกว่า 'พี่ น้า และ นาย' ตามฐานะและวาระของท่าน หากเกรงว่าจะไขว้เขวและยุ่ง จึงใช้ราชทินนามแทน ซึ่งดูจะห่างเหินไป แต่ก็ไม่มีในน้ำใจของข้าพเจ้าเลยแม้สักนิด

เมื่อเจ้าคุณภคีรถเรืองเดช ฯ ยังมีชีวิตอยู่ นอกจากอบรมสั่งสอนข้าพเจ้าแล้ว ยังเคยกล่าวว่า 'ฉลาด' ซึ่งข้าพเจ้าคิดว่าท่านมีความปรารถนาที่จะเตือนสติ ให้พิจารณาในสิ่งที่ควรและไม่ควรก่อนปฏิบัติ เพราะเกรงจะขาดความยั้งคิด ต่อมาคุณหญิงอิ่มเองก็พูดให้ภรรยาข้าพเจ้าฟังว่า 'หนึ่งในพัน' คงจะให้สำคัญว่าเป็นของหายาก ชอบที่จะทำความเข้าใจกันและเอาใจกันไว้ คำเช่นนี้ช่วยให้ข้าพเจ้าได้คิด และสำนึกระวังตัวเป็นอย่างยิ่ง ทั้งต้องประพฤติให้เป็นจริงตามที่ท่านหวังจึงจะชอบด้วยประเพณีที่ว่าทำดีสมกับเขาไว้ใจ มิให้หลงสำคัญตนผิดไปได้ จึงเป็นเครื่องเตือนสติอยู่มิรู้เลือน

การที่พ่อแม่ได้อบรมเลี้ยงลูกหลานให้เติบใหญ่ เจริญในการงาน และตั้งตัวเป็นหลักฐานนั้น ย่อมแสดงถึงความเมตตาปรานี กรุณา อบรมและสั่งสอนให้เป็นคนดีทั้งกาย วาจา และใจ อันเป็นพระคุณหาที่เปรียบมิได้ ชอบแต่จะต้องประพฤติด้วยกตัญญูกตเวที ทำพิธีบำเพ็ญกุศลอุทิศให้แก่ท่านตามประเพณี เพื่อเพิ่มกุศลบุญราศีที่ท่านได้ทำไว้ ขอจงเป็นปัจจัยดลบันดาลให้วิญญาณของท่านไปสู่สุคติเกษมสำราญ ตลอดไปในสัมปรายภพโน้น

'ความหลัง' นี้เขียนจากบันทึกของเจ้าคุณภคีรถเรืองเดช ฯ กับคำบอกเล่าของญาติสนิท ซึ่งข้าพเจ้าขอขอบพระเดชพระคุณไว้ ณ ที่นี้ พร้อมทั้ง 'ความหวัง' ที่อยากเจริญรอยตามท่านไปเบื้องหน้าด้วย.

โชติ สุวัตถิ

๑๖ มิถุน. ๑๐

พุทธภาษิต

อจฺจยนฺติ อโหรตฺตา
ชีวิตํ อุปรุชฺฌติ
อายุ ขียติ มจฺจานํ
กุนฺนทีนํว โอทกํ

Time flits by, day after day and night after night. The span of life is incessantly consumed. Life is gradually using up its durations like a rivulet being gradually dried up.

วันคืนย่อมล่วงแล้ว　　เลยไป
ชีวิตย่อมครรไล　　ล่วงด้วย
อายุสัตว์ค่อยสิ้นวัย　　ตามสภาพ
เฉกละหารธารห้วย　　เหือดแห้งนที่สูญ

ยถา ทณฺเฑน โคปาโล
คาโว ปาเชติ โคจรํ
เอวํ ชรา จ มจฺจุ จ
อายุ ปาเชนฺติ ปาณินํ

Just as a cowherd drives out his cattle to pastures with a stave, so do old age and death drive out the life of a man.

โคบาลราญไล่เลี้ยง　　โคจร
ด้วยกระบองพลองรอน　　บ่ายเข้า
ความแก่มอดม้วยมรณ์　　ต้อนไล่ ชีพแฮ
เฉกพวกโคบาลเผ้า　　ไล่เลี้ยงโคฝูง

นกฺขตฺตํ ปฏิมาเนนฺตํ
อตฺโถ พาวํ อุปจฺจคา
อตฺโถ อตฺถสฺส นกฺขตฺตํ
กึ กริสฺสนฺติ ตารกา

A chance always passes the fool who is calculating the position of the stars. It is an auspicious occasion in itself. What can the stars do?

หากยังเขลามัวเมาถือฤกษ์อยู่ คำนวณดูดาราจักรราศี
ว่าเมื่อไรจะได้ฤกษ์ยามดี โอกาสที่มีประโยชน์จึงผ่านไป
เพราะประโยชน์เป็นฤกษ์ยามงามในตัว ก็จะมัวหาฤกษ์อื่นที่ไหน
บรรดาดาวสกาวฟ้านภาลัย ไม่สามารถอาจให้สิ่งใดเลย

ยถา อคารํ ทุจฺฉนฺนํ
วุฏฺฐิ สมติวิชฺฌติ
เอวํ อภาวิตํ จิตฺตํ
ราโค สมติวิชฺฌติ

Just as rain leaks through an ill-thatched house, so lust leaks through an un-trained mind.

ฝนรั่วรดราดเหย้า เคหา
เพราะเหตุมุงหลังคา รั่วไว้
ดวงจิตย่อมเกิดรา- คะรุม- ร้อนแฮ
เพราะขาดฝึกฝนให้ ห่างพ้นไภยกาม

มูฬฺโห อตฺถํ น ชานาติ
มูฬฺโห ธมฺมํ น ปสฺสติ
อนฺธตมํ ตทา โหติ
ยํ โมโห สหเต นรํ

Being infatuated, a man can neither know the meaning nor see the truth. Whenever infatuation reigns over a man, darkness prevails.

ผู้หลงย่อมไม่รู้ รสอรรถ
ย่อมไม่เห็นธรรมชัด ถี่ถ้วน
ความหลงครอบงำรัด ขนเมื่อ ใดแฮ
มีแต่ความมืดล้วน สว่างได้ฤๅไฉน

อลํ พาลสฺส โมหาย
โน จ จ ปารคเวสิโน

Beauty can bewilder ordinary persons, but never those who are seekers after Enlightenment.

งามโฉมโน้มเนตรเร้า ดวงแด
หลอกจิตพิศดูแล รักได้
ผู้แสวงนิพพานแห ห่างรูป โฉมนา
แม้เฉิดเลิศโฉมไซร้ หลอกได้หรือไฉน

หิยฺโยติ หิยฺยติ โปโส
ปเรติ ปริหายติ

He who postpones until tomorrow decreases his own gain, which he who postpones until the day after tomorrow will have his own gain decreased all the more.

การผัดว่าพรุ่งนี้ ดีไฉน เล่านา
ผู้ผัดเสื่อมผลไป ประโยชน์ไร้
ผัดวันมะรืนไกล ห่างอีก วันแฮ
ยิ่งเสื่อมประโยชน์ได้ ยิ่งร้ายเลวลง

เย จ สีเลน สมปนฺนา
ปญฺญายูปสเม รตา
อารกา วิรตา ธีรา
น โหนฺติ ปรปตฺติยา

Endowed with morality, delighted in serenity through wisdom & absolutely detached from evil, the wise men are free from craving.

บุคคลผู้เพียบพร้อม ศีลธรรม
อยู่สงบเว้นหมดกรรม ชั่วแล้ว
ปัญญาช่วยสนองนำ ผลสู่ ตนแฮ
ได้ชื่อว่าผู้แผ้ว ปราศสิ้นตัณหา

หลวงบริหารพินิจฉัยกิจ

อันความจริง "ตัวกู" มิได้มี
แต่พอโง่ มันก็มีขึ้นจนได้.
พอหายโง่ "ตัวกู" ก็หายไป
หมด "ตัวกู" เสียได้เป็นเรื่องดี.

เหตุดังนั้น จงถอนซึ่ง "ตัวกู"
และถอนทั้ง "ตัวสู" อย่างเต็มที่
คงมีแต่ ปัญญา และปรานี
หน้าที่ใคร ทำได้ดี เท่านี้เอยฯ.

พ. อินทปัญญา

๑๓ ก.ย. ๐๙

ทำไมจึงต้องสนใจปฏิบัติธรรม

โดย

ท่านพุทธทาส

ปัญหามีว่า "**ทำไม จึง ต้องสนใจศึกษา ปฏิบัติธรรม**" ข้อนี้ย่อมจะต้องถามต่อไปว่า จะศึกษาทำไม ศึกษาอย่างไร จะปฏิบัติธรรมทำไม และปฏิบัติธรรมอย่างไร

ข้อที่ ๑ ที่ว่า ศึกษา ธรรมะ ทำไม สนใจ ทำไม ปฏิบัติธรรมะ ทำไม นี้ ข้อนี้ต้องหมายความว่าเพราะยังมีปัญหาที่เราสางเองไม่ได้ เหลืออยู่อีกส่วนหนึ่ง คือส่วนที่เกี่ยวกับจิตใจ ถ้าปัญหานั้นเป็นส่วนทางวัตถุ ทางร่างกาย ทางเนื้อหนัง ทางบ้านเรือน เราย่อมจะสางได้เอง ด้วยความรู้อย่างทางโลก ๆ เพราะฉะนั้นจึงไม่พูดถึง พระพุทธเจ้าไม่ตรัสถึงเรื่องนี้ ทีนี้ปัญหาทางร่างกาย ทางโลก ทางเนื้อหนังมันสิ้นสุดไปแล้ว เช่นเงินก็มีใช้ ชื่อเสียงก็มีแล้ว อำนาจวาสนาก็มีแล้ว แม้กระนั้นก็ยังมีทุกข์เหลืออยู่อีกประเภทหนึ่ง คือเรื่องทางจิตทางใจ หรือทางวิญญาณ ที่เงินทอง หรือชื่อเสียง อำนาจวาสนา ช่วยไม่ได้ เพราะเหตุนี้แหละเราจึงต้องการธรรมะ ต้องการพระธรรม ต้องการศาสนา มาช่วยแก้ปัญหาในข้อนี้ นี้ส่วนหนึ่ง

ทีนี้ยังลดลงมาอีกส่วนหนึ่ง ซึ่งสำคัญมากเหมือนกัน คือในการที่คนเราจะสางปัญหาทางโลก เช่นในการประกอบอาชีพ หรือ

เป็นอยู่อย่างชาวโลก เพื่อมุ่งหมายหาเงิน หรือเพื่ออำนาจวาสนานี้ก็เหมือนกัน ถ้าไม่มีธรรมะเข้าช่วยประกอบด้วยแล้ว มันจะเร่าร้อนในการหาเงินก็จะเร่าร้อน ในการประกอบอาชีพก็จะเร่าร้อน การหาเกียรติชื่อเสียง หาอำนาจวาสนา หาบริษัทบริวารก็จะเร่าร้อน ถ้าไม่มีธรรมะก็จะเร่าร้อนหมด

ทีนี้เราจะอยู่ในโลก ประกอบอาชีพ หาเงิน หาชื่อเสียง หาอำนาจได้อย่างบริสุทธิ์ยุติธรรมโดยไม่ต้องร้อน มันก็ทำได้ ทำได้โดยที่เอาธรรมะเข้ามาเจือปนด้วย มันจะต้องมีธรรมะชนิดที่เหมาะสมเข้ามาใช้ ในการที่ชาวโลก ชาวเมือง ประกอบหน้าที่อย่างโลก ๆ เพื่อสำเร็จประโยชน์ได้เต็มตามต้องการ เพราะฉะนั้น ตอนนี้ต้องเข้าใจไว้เสียด้วยว่า เรื่องการสนใจธรรมะไม่ใช่เป็นเรื่องที่บอกให้สละโลก ทิ้งโลก วิ่งหนีเข้าป่าไปแล้ว ประพฤติธรรม มันจึงเป็นเรื่องที่จะต้องอาศัยธรรมะไว้ต่อสู้ในโลก เพื่ออยู่ในโลกให้ได้ด้วยชัยชนะเสมอไป ดังนั้น จึงเห็นได้ว่าความจำเป็นที่จะต้องมีธรรมะนั้นมันลดลงมาถึงกับว่า ที่ชาวโลกประกอบอาชีพในโลกก็ต้องมีธรรมะเพื่อมิให้ชีวิตนั้นต้องร้อนเป็นไฟ เพื่อสำเร็จประโยชน์ในการแสวงหาความสุข ความเจริญในทางฝ่ายโลก และเหลือจากนั้นจึงแสวงหาธรรมะที่สูงขึ้นไป จนถึงกับเหนือโลก นี่แหละขอให้เข้าใจอย่างนี้ไว้ทีก่อน อย่าแยกกันว่า เรื่องโลกละก็อยู่ที่บ้าน เรื่องธรรมะก็เปิดเข้าป่า หรืออยู่วัด หรือต้องบวช ทำนองนี้ ไม่ใช่ ธรรมะจะต้องอยู่กับโลก เป็นเพื่อนโลก เพื่อประคับประคองโลก อย่าให้ร้อนเป็นไฟ เพราะฉะนั้น สัตว์โลกไม่ว่าจะประเภทใด ชั้นใด ระดับไหนสมควรจะต้องมีธรรมะทั้งนั้น

ธรรมะที่ให้ชาวโลก อยู่ในโลก โดยไม่ต้องร้อน นั้นอย่างไร หรือธรรมะที่อยู่เหนือโลก จะประพฤติอย่างไรนั้น มันมีเหมือนกัน หลักเดียวกัน เป็นแต่คนละระดับ หรือคนละวิธี ที่ว่าเหมือนกัน หลักเดียวกันนี้ก็คือ ไม่ให้มีจิตใจยึดมั่นถือมั่นอะไร โดยความเป็นตัวตน มีหลักที่เป็นประโยคสั้น ๆ ว่า "สิ่ง ทั้ง หลาย ทั้ง ปวง ทุกสิ่ง ใน โลก ไม่ ควร เข้า ไป ยึด มั่น ถือ มั่น ว่า เป็น เรา หรือ ของ เรา" เป็นพุทธภาษิตที่ตรัสไว้เองว่า คำสอนทั้งหมดที่สอนนั้น รวมสั้น ๆ อยู่ได้ในประโยคนี้ เป็นบาลีว่า "**สพฺเพ ธมฺมา นาลํ อภินิเวสาย**" นี่อยากจะให้จำไว้มั่นคงถึงกับเขียนไว้ที่ฝา หรือที่กระจกเงาก็ตาม เพื่อเป็นเครื่องรางที่ศักดิ์สิทธิ์ที่จะคุ้มครองเรา จะช่วยให้เราระลึกได้ถึงความจริงในข้อนี้ทุกกรณีย์ คือก่อนที่จะทำอะไรลงไป ก็ต้องนึกถึงข้อนี้ หรือเมื่อทำอะไรอยู่ ประกอบกิจอะไรอยู่ ก็ต้องระลึกถึงข้อนี้ แล้วเมื่อประสบความสำเร็จขึ้นมา ก็ต้องไม่เหลิงจนลืมข้อนี้ ต้องนึกถึงข้อนี้อยู่ และเมื่อไม่ประสบความสำเร็จ เกิดเป็นความล้มเหลวขึ้นมา ก็ระลึกถึงข้อนี้อยู่ เพื่อจะไม่ต้องโศกเศร้า หรือเมื่อเกิดโศกเศร้าไปเสียแล้ว ก็ต้องระลึกถึงข้อนี้ เพื่อกำจัดความโศกเศร้าออกไป หรือถึงแม้จะประสบความวิบัติอย่างใหญ่หลวง ก็ต้องนึกถึงข้อนี้ เพื่อกำจัดความเศร้าโศกออกไป จึงจำเป็นที่จะต้องรู้สึกอยู่ทั้งวันทั้งคืน และในที่ทุกหนทุกแห่ง แม้กระทั่งในครัว ในส้วม กำลังอยู่ที่ไหนก็ตาม หลักธรรมข้อนี้จะต้องใช้ทุกหนทุกแห่ง ถ้ามิฉะนั้น จะต้องมีความทุกข์ที่นั่นที่นี่ ทุกแห่งไป ฉะนั้น จงจำไว้ดี ๆ หลักที่ว่า "**สิ่ง ทั้ง ปวง ไม่ ควร ยึด มั่น ถือ มั่น**" จะต้องใช้แม้จะเป็นเรื่องที่อยู่

ในโลก หรือเหนือโลกก็ตาม เพราะว่าแม้แต่เด็ก ๆ เล็ก ๆ ก็ต้องจัดให้เป็นไปในหลักที่ว่า "**ไม่ ยึด มั่น ถือ มั่น**" เหมือนกัน แต่จะให้มากนักไม่ได้ ก็ลดลงมาเพียง ไม่ยึดมั่นถือมั่น เช่น ไม่เห็นแก่ตัวไม่เห็นแก่ตัวจัด หรือไม่เห็นแก่ตัวข้างเดียว นี้ก็เป็นเรื่องความไม่ยึดมั่นถือมั่น ถ้าเด็ก ๆ เขามีทุกข์น้อย เขาก็จะมีจิตใจเป็นมนุษย์ที่ถูกต้อง ถ้ายึดมั่นถือมั่นจัด แล้วมันก็เห็นแก่ตัว ก็อิจฉาริษยามันโกงทารุณโหดร้าย เพราะความยึดมั่นถือมั่นนั่นเอง มันริษยาได้แม้แต่น้องแท้ ๆ เพิ่งคลอดออกมาแท้ ๆ มันก็อิจฉาได้ เพราะมันมีความยึดมั่นถือมั่นมากเกินไป โตขึ้นมาควรต้องมีความเห็นแก่ตัวน้อยลง ๆ ตามลำดับ ก็คือ ต้องไม่ยึดมั่นถือมั่นมากขึ้น

คนเราหัวเราะ ก็เพราะ ยึดมั่นถือมั่น ร้องไห้ ก็เพราะ ยึดมั่นถือมั่น ไปคิดดูให้ดีเถอะ เพราะฉะนั้น เด็ก ๆ ก็ต้องเริ่มรู้จักเรื่องนี้ว่า หัวเราะก็ไม่ไหว ร้องไห้ก็ไม่ไหว ให้เป็นกลาง ๆ จะค่อยเป็นสุขดี และให้รู้ว่า ความยึดมั่นถือมั่นนั้น มันเกินไปจะทำให้จิตวุ่นแม้จะเรียนหนังสือ สู้เรียนด้วยจิตว่างเป็นกลาง ๆ ไม่ได้ หมายความว่าจิตที่ว่างเป็นกลาง ๆ นั้น สติปัญญายังสมบูรณ์อยู่ ถ้าเอาความยึดมั่นถือมั่นเข้ามาแทรกแซงเต็มที่แล้ว จิตเป็นจิตวุ่น แล้วมันจะมืดแม้จะบุกบั่น มุมานะเรียน ถ้าเรียนด้วยจิตวุ่นชนิดนี้แล้ว ไม่เป็นผลดีมันไม่มีผลดีเท่ากับจิตว่าง คือ มีสติ ปัญญา บริสุทธิ์ ปรกติ สงบ แม้เด็กจะเรียนหนังสือให้สอบไล่ได้ดี เมื่อเรียนก็ตาม เมื่อสอบไล่ก็ตามต้องรู้จักทำจิตให้มีความยึดมั่นถือมั่นแต่น้อย คือไม่ให้เครียดเกินไป

เราต้องเข้าใจในข้อนี้ก่อนว่า สิ่งที่เรียกว่า ความมุ่งมั่นคือ Ambition นี้ มันมีได้ ๒ ทาง คือ มีได้ทั้งในทางที่จิตวุ่น และจิตว่าง

ถ้าเป็น Ambition ของจิตวุ่นแล้วระวังเถิด จะมีความมืดเจืออยู่ จะมีความระหกระเหิน กระวนกระวาย วุ่นวายใจเกิดขึ้น จะเป็น Ambition ของจิตวุ่น Ambition อย่างนี้ไม่เป็นประโยชน์ในการเรียน การสอบไล่ หรือการประกอบการงาน มันเป็น Ambition ที่เดือดพล่านและมืดมน เพราะความยึดมั่นถือมั่น Ambition ที่มีอยู่ด้วยจิตว่างก็หมายความว่า ว่างจากความยึดมั่นถือมั่นที่เป็นตัวตน หรือของตน ว่างจากความยึดมั่นถือมั่นที่เพ่นพ่านอย่างนั้นแล้ว มันก็แจ่มใสด้วยสติปัญญา เป็นสติสัมปชัญญะ แล้วก็เป็นปัญญาอยู่ในตัวเอง ดังนั้น จิตจึงพอดี มีความเฉียบแหลม มีความว่องไวอย่างที่เราต้องการ จะ Active อย่างยิ่งอยู่ที่พอเหมาะพอดีไม่มืดมน ดังนั้น จึงว่าความไม่ยึดมั่นถือมั่น เป็นเรื่องสูงสุดในพระพุทธศาสนา เอามาใช้ได้แม้แต่เด็ก ๆ ที่กำลังเรียน กำลังสอบไล่

ทีนี้ คนหนุ่มคนสาวก็มี Ambition ทำนองเดียวกัน แต่เพื่อประโยชน์ต่างกันบ้างกับเด็ก ๆ ดังนั้น ถ้าเขาต้องการจะเป็นคนสดชื่นแจ่มใสสมกับคำว่า เป็นหนุ่มเป็นสาวละก็ต้องระวังเรื่องความยึดมั่นถือมั่น ให้มีจิตว่างจากความยึดมั่นถือมั่น แล้วจะมีความสดใส แจ่มใสสมกับคำว่า เป็นหนุ่มเป็นสาว คือสดชื่นเบิกบาน ถ้าผิดจากนี้แล้วมันจะไม่สดชื่นเบิกบาน มันจะเร่าร้อนเผาลน ยิ่งกว่าอะไรหมด แล้วจะเหี่ยวแห้งอยู่ในภายใน แล้วจะมืดมนขนาดไม่รู้ว่าอะไรเป็นอะไร หรือจะไปทางไหน จะเป็นเรื่องพลุ่งพล่าน บ้าบอ ถึงขนาดที่ว่าฆ่าตัวตายก็ได้ ทำอย่างอื่น ๆ ที่เรียกว่าไม่จำเป็นจะต้องทำก็ได้ ดังนั้นจึงใช้ความยึดมั่นถือมั่นนี้มา Adjust ให้พอดีพอเหมาะที่จะใช้กับคนหนุ่มคนสาว

ทีนี้ก็มาถึง คนมีเหย้ามีเรือน เป็นพ่อบ้านแม่เรือน ซึ่งหมายถึงประกอบการงานที่หนักอย่างยิ่ง นี้สำคัญนัก เพราะความหมายของชีวิตขึ้นถึงขีดสุดเต็มที่ ที่นี่ ฉะนั้น เขาจะต้องจัดทำให้เหมาะที่สุด ให้สำเร็จประโยชน์ อย่าให้เสียที อย่าให้พลาด อย่าให้ล่วงเวลา **จะต้องรู้จักประกอบการงานต่าง ๆ ตามหน้าที่ของตน ด้วยจิตที่ไม่ยึดมั่นถือมั่นนี้** ให้เหมาะสมที่สุด ตรงนี้เองเป็นเรื่องที่เข้าใจผิด แล้วเถียงกันคอเป็นเอ็นว่า "ถ้าจิตว่าง หรือไม่ยึดมั่นถือมั่นแล้ว มันจะทำการงานได้อย่างไร" เถียงกันว่า มันจะไม่ทำการงาน มันจะนอนแข็งเป็นท่อนไม้เสียบ้าง หรือว่ามันจะอยู่เฉย ๆ เสียบ้าง นั่นเพราะคนเหล่านั้นไม่เข้าใจคำว่า ไม่ยึดมั่นถือมั่นโดยถูกต้อง เข้าใจผิด เข้าใจเอาเอง แล้วเข้าใจผิด หรือเป็นความยึดมั่นถือมั่นตามแบบของพวกที่ผิด **ถ้าตามแบบของพระพุทธเจ้าแล้ว จิตที่ว่างจากความยึดมั่นถือมั่น เป็นจิตที่เหมาะสมที่สุดที่จะประกอบการงานที่ยากที่สุด ที่หนักที่สุด และให้ได้มากที่สุด** เพราะว่า จิตที่ไม่ยึดมั่นถือมั่น ว่างจากความยึดมั่นถือมั่นนั้น มันเป็นจิตที่มีสติสัมปชัญญะ หรือปัญญาสมบูรณ์อยู่ ดังที่กล่าวแล้ว ดังนั้น เราต้องเข้าใจ คำว่า "จิตว่าง" หรือ "ไม่ว่าง" นี้ให้ดี ๆ

จะยกตัวอย่างง่าย ๆ มาดูกัน เหมือนอย่างว่า จะคิดเลข หรือคิดคำนวณวิทยาศาสตร์ หรือค้นคว้าอะไรสักอย่างหนึ่ง ตามหลักของเรานี้ต้องพูดว่า ต้องทำการคิดค้นด้วยจิตว่าง คือขณะนั้น ต้องว่างจากความยึดมั่นถือมั่นในตัวตน ว่างจากความรู้สึกนึกคิดว่า มีตัวเราอย่างนั้น อย่างนี้ มีตัวเราที่จะเอานั่น มีตัวเราที่จะเอานี่ ความรู้สึกที่ว่าเป็นตัวเรา หรือเห็นแก่เรา หวังแก่เรา เราจะเอาให้ได้ ไม่

ได้จะขายหน้า ถ้าได้แล้วจะรวยใหญ่ อันนี้ต้องระงับไปให้หมดสิ้น ความหมายที่เกี่ยวกับตัวเราหรือของเราต้องระงับไปให้หมด หรือ อีกอย่างหนึ่งก็ให้ลืมตัวเราเสียดีกว่า เหลือแต่สติปัญญาล้วน ๆ สติสัมปชัญญะล้วน ๆ แล้วก็มุ่งเพ่งที่จะคิดจะค้นในเรื่องนั้น เรียกว่า "จิตว่าง" คือว่างจากตัวเรา เหลืออยู่แต่สติปัญญาบริสุทธิ์เรียกว่า จิตว่างแล้ว ก็คิดได้ดี ถ้าคิดไปพลาง ห่วงหน้าห่วงหลังไปพลาง ห่วงความสำเร็จไม่สำเร็จไปพลาง อย่างที่เรียกว่า จิตไม่ว่าง มันคิดไม่ได้

ถ้าเรื่องยาก ๆ ขนาดเรื่องการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า หรือว่าเรื่องทางโลกที่จะคิดปรมาณู เรื่องอะไรต่าง ๆ อย่างนี้ ต้องคิดด้วยจิตว่างทั้งนั้น อย่างเราเชื่อได้ว่าไอสไตน์จะคิดเรื่องทฤษฎีที่ยากที่สุดของเขานั้น ในขณะนั้นยังต้องพูดได้ว่า เขายังลืมนึกถึงตัวเขาหมด เหลือแต่มันสมองล้วน ๆ ทำงานไปตามหน้าที่ จดจ่ออยู่ตรงจุดที่จะต้องค้นเท่านั้น ลืมตัวเองว่ามีชีวิตอยู่ ลืมตัวเองว่ากินข้าวแล้วหรือยัง อย่าต้องกล่าวถึงตัวเองว่าเป็นชาติยิว หรือเป็นข้าศึกต่อเยอรมัน อย่างนี้ไม่ได้ ถ้าความคิดอย่างนั้นมีอยู่จิตไม่แหลมพอที่จะคิดของที่ลึกซึ้งอย่างนี้ได้ ฉะนั้น นักเรียนเรียนเลข หรือทำเลขเวลาจะสอบไล่ก็เหมือนกัน ต้องทำด้วยจิตว่างจากความรู้สึกที่เป็นตัวเรา อย่างนี้ เหลืออยู่ก็แต่เรื่องนั้น คือเรื่องที่ทำ

ยกตัวอย่างอีกเช่น เรื่องยิงปืน ความคิดที่จะยิงปืนนั้นต้องระงับเรื่องอื่นอย่าให้ถูกกลุ้มรุมด้วยความยึดมั่นถือมั่น เช่นมีความรู้สึกว่า เราจะยิงให้ถูก ถูกแล้วก็มีชื่อเสียงใหญ่ นี่เรียกว่า ยึดมั่นถือมั่นว่ามีตัวเรา ทีนี้แม้คนที่อยู่รอบ ๆ จะมองดูเราเป็นตาเดียว

เราก็กลัวจะเฟเสีย แล้วก็ประหม่า นั่นแหละเรียกว่า ความยึดมั่นถือมั่นในตัวเราปรากฏอยู่ หรือคิดว่าถ้ายิงผิดก็ขายหน้า ถ้ายิงถูกก็มีชื่อเสียงกันใหญ่ นี่ก็เรียกว่า จิตยึดมั่นถือมั่น และวุ่นอยู่ด้วยความยึดมั่นถือมั่น ถ้าเป็นอย่างนี้แล้วจะใจสั่นระรัวหรือมีใจสั่นตัวสั่นก็ได้ มันอาจจะยิงผิดได้ ทีนี้ถ้าตัวเรา หรืออะไรของเรา ชื่อเสียงของเราก็ออกไปหมด คือลืมให้หมด เหลือแต่สติปัญญา สัมปชัญญะที่บริสุทธิ์ ในการจะยิงปืนอย่างไร ก็ยิงไปด้วยไม่มีความรู้สึกว่าไม่มีตัวผู้ยิง นี่เป็นสมาธิที่แท้จริง ที่ถูกต้อง มันก็ยิงถูกทุกที ราวกับมีอำนาจกายสิทธิ์ หรือมีปาฏิหาริย์ นี่เป็นตัวอย่างเท่านั้นว่า จิตว่างจากตัวเรา กับจิตไม่ว่างจากตัวเรา หรือวุ่นอยู่ มันต่างกันอย่างไร ถ้าจะหัดยิงปืนแม่น ต้องฝึกหัดจิตว่างให้ได้ ฉะนั้น เขาจึงฝึกกันจริงๆ สอนกันเป็นปี ๆ อย่างการหัดยิงศรของซามูไรในประเทศญี่ปุ่น เขาเอาหลักพุทธศาสนาในนิกายเซ็นไปสอนในการยิงศรไม่น้อยกว่า ๗–๘ ปี แล้วพวกนี้ก็ยิงศรแม่นเหมือนปาฏิหาริย์ ตามแบบของนิกายเซ็นเพราะยิงด้วยจิตว่าง เพราะฉะนั้นให้รู้เสียว่า ไม่ต้องเรื่องธรรมะอย่างเดียว เรื่องโลก เรื่องชาวบ้าน ถ้าให้จิตว่าง ก็ใช้ได้อย่างน่าประหลาด หรือน่าอัศจรรย์ที่สุด

นี่ก็เพื่อจะบอกให้ทราบว่า จิตว่างนั้นทำอะไรได้ดีกว่าจิตวุ่น จิตว่างคือว่างจากความยึดมั่นถือมั่น แม้จะทำงานในครัวปรุงอาหารหรืออะไรก็ตาม ทีนี้จะเล่าถึงเรื่องจัดดอกไม้ในประเทศญี่ปุ่น ก็เป็นเรื่องเอาพุทธศาสนาอย่างนิกายเซ็นมาใช้ เขาจะหัดจัดดอกไม้ด้วยจิตว่าง เป็นทั้งธรรมะเป็นทั้งศิลปะ เป็นทั้งศาสนา ปรัชญา รวมกันอยู่หมด ในเรื่องจัดดอกไม้มีหลักอยู่ว่า ถ้าผู้จัดมีจิตวุ่น มีความยึดถือ

ตัวกูของกู อยู่ในใจแล้วจัดดอกไม้ในแจกัน หรืออะไรก็ตาม มันจะมีรูปร่างลักษณะไปอย่างหนึ่ง มือที่หยิบดอกไม้มาเสียบลงไปนี้ จิตวุ่นอยู่แต่ว่าไม่สวยเขาจะหัวเราะเยาะ หรือว่าสวยก็จะชนะคนอื่นหมด ถ้าจิตวุ่นอยู่ด้วยเรื่องตัวตนของตน การจัดนั้นมันจะส่อรูปร่าง ลักษณะสัณฐานไปอย่างหนึ่ง ซึ่งส่อความไม่ว่างอยู่ที่นั่น แล้วถ้ารู้จักขจัดความรู้สึกยึดมั่น ตัวเรา ของเราออกไปเสีย ให้จิตว่าง ให้มีสติปัญญาความฉลาด มันจะสมบูรณ์เต็มที่ มันจะจัดดอกไม้ได้รูปลักษณะสัณฐานอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งครูบาอาจารย์ผู้เชี่ยวชาญ เขาดูแวบเดียว เขาจะดูออกหมด ว่าแจกันนี้มันจัดด้วยคนที่จิตกำลังว่าง หรือแจกันนี้มันจัดด้วยคนที่จิตกำลังวุ่น นี่เราก็อธิบาย อย่างว่า จิตว่างก็ทำอะไรได้ จิตวุ่นก็ทำอะไรได้เหมือนกัน แต่ผลมันต่างกันมาก อย่าได้เข้าใจว่าจิตว่างนั้นทำอะไรไม่ได้ มันแข็งเป็นท่อนไม้ไม่ทำอะไรเลย หรือคิดอะไรไม่ได้ ไม่ใช่เช่นนั้น

หรือแม้แต่เรื่องกินน้ำชาในญี่ปุ่น ก็ล้วนแต่เรื่องฝึกฝนให้จิตว่าง หัดทำสมาธิเหมือน ยุบหนอ พองหนอ แบบวัดมหาธาตุนั้น ตั้งแต่หยิบถ่านมาใส่เตาไฟ แล้วติดไฟเอาน้ำใส่กามาตั้งบนเตา เดือดแล้วเอามาชง ล้วนฝึกเรื่องจิตว่างตลอดเวลา ไม่มีตัวเรา ไม่มีของเรา เป็นการฝึกศาสนา ฝึกธรรม ฝึกศิลปะ ปรัชญา ไปในตัวด้วยจิตว่าง เขาจึงเป็นคนที่มีจิตว่างได้ง่าย จะเป็นคนมีสติปัญญาเฉลียวฉลาดแจ่มใสอยู่เป็นปรกติ คิดอะไรจำอะไรได้ดี

ทีนี้ว่าขั้นหยาบ ๆ ตัวอย่างเช่น คนแจวเรือจ้าง ถ้าจิตใจเป็นจิตว่าง การแจวเรือจ้างนั้นก็สนุกสนานไปแล้ว แจวกลางแดด ทวนน้ำทวนลม ก็สนุกไปหมด ร้องเพลงไปพลางก็ได้ เพราะตอนนั้นจิต

ของแกว่างจากความยึดถือ ว่าตัวตน ไม่รู้สึกว่ามีตัวตนที่เหนื่อยยาก ลำบาก อับโชค อับวาสนา ไม่นึกหมด จิตว่างก็มีสติปัญญาว่า จะแจวไปอย่างไร ก็เลยสนุก จิตว่างงานก็สนุก ทีนี้ถ้าเผอิญ สักครู่เดียว เกิดจิตกลับเป็นจิตวุ่น กลับยึดถือตัวตนขึ้นมา นึกถึงตัวกู นึกถึงของกู นึกถึงฐานะที่ตนเป็นคนแจวเรือจ้าง ต้องอับโชค อับวาสนา นึกถึงของ นึกถึงที่ลูกเมียอยู่ข้างหลัง กำลังเป็นทุกข์ จะลำบากยุ่งยาก มันหมดแรงที่จะแจว ไม่รู้สึกสนุก เป็นทุกข์เหมือนกับตกนรก แจวไปพลาง ด่าไปพลาง ด่าผี ด่าเทวดา โชคชาตาของตนเองไปพลาง คนๆเดียวกันนั่นแหละ สลับกันได้ถึงอย่างนี้ ในเมื่อจิตวุ่นกับจิตว่าง

อันนี้ก็เหมือนกัน เพื่อจะชี้แง่คิดว่า จิตว่างนั้น มันทำอะไรได้และสนุกสดชื่น แจ่มใส รื่นเริงไปหมด ถ้าจิตวุ่นแล้ว มันก็ทำอะไรอย่างตกนรกทั้งเป็น นี้ควรจะถือเป็นบทคติไว้อันหนึ่งว่า ถ้า จิต ว่าง แล้ว ก็ งาน สนุก ถ้า จิต วุ่น แล้ว ก็ งาน เป็นทุกข์ เหมือน กับ ตก นรก ทั้งเป็น ให้รู้จักเอาหลักเกณฑ์อันนี้ไปใช้

ถ้าจิตว่าง โกยของเหม็นๆ ในท้องร่อง ดู อย่างนี้ก็ยังสนุก ถ้าจิตวุ่นทำงานในห้องปรับอากาศเย็นสบาย หอมหวน งานก็เบาบนโต๊ะ มันก็ไม่สนุก งานอะไรก็ไม่สนุกทั้งนั้น จิตที่ยึดมั่นในตัวกูของกู กับจิตที่ไม่ยึดมั่นในตัวกูของกู มันต่างตรงกันข้ามอย่างนี้ จะมีประโยชน์อย่างยิ่ง จำเป็นอย่างยิ่ง ที่จะเอามาใช้กับคนที่ต้องทำการงานไม่ว่างานชนิดไหนหมด

ทีนี้คนเรามีความเข้าใจผิดอยู่อย่างหนึ่ง ที่ว่า เรื่องจิตว่าง จิตวุ่น บางคนว่าจิตว่างก็ไม่ต้องทำอะไร ไม่ต้องคิดอะไร ไม่ต้องพูดอะไร

นี้ยังไม่ถูก จิตว่างร้องเพลงก็ได้ เช่นเด็กร้องเพลงตามประสาของเขา ไม่มีความหมายอะไรอย่างนี้ เขาสบายใจเขาก็ร้องเพลง แต่จิตวุ่นก็ร้องเพลงได้เหมือนกัน เช่นมีความกำหนัดครอบงำก็ร้องเพลงมีความหมายที่กำลังคุอยู่ในใจของเขา ก็ร้องเพลงได้เหมือนกัน แต่มันก็เป็นทุกข์ด้วยความเร่าร้อน ความเผาลน ร้องเพลงเป็นความเผาลนก็ได้ ร้องเพลงเป็นความสดชื่นเบิกบานก็ได้ มันอยู่ตรงที่ว่าจิตว่าง หรือจิตวุ่น นั่นเอง ว่าง หรือ วุ่น มันก็อยู่ตรงที่ ยึดถือ หรือ ไม่ยึดถือ ดังนั้นอุตส่าห์ศึกษาความไม่ยึดมั่นถือมั่น ไว้ให้ดีให้เป็นที่เข้าใจกันได้ว่า ถ้าจิตว่างก็ไม่มีความยึดมั่นถือมั่น แล้วจะสมบูรณ์อยู่ด้วย สติ ปัญญา สัมปชัญญะ แสงสว่าง กำลังใจ ความสงบเย็น เป็นสมาธิ ถ้าจิตวุ่นละก็ไม่มีสิ่งเหล่านี้เลย จะมีแต่ความยึดมั่นถือมั่น มีหน้าที่ตึงเครียดอยู่เสมอ แล้วก็เลยมีแต่กิเลสตัณหาทั้งนั้น ในจิตที่วุ่น แล้วเอาไปใช้เถิด จิตว่าง หรือจิตวุ่น มันจะได้ผลต่างกัน

ทีนี้ วิธีของพระพุทธเจ้าท่านมีวิธีแนะให้มีจิตว่างอยู่เสมอไปตลอดเวลา ในการประกอบการงานของพ่อบ้านแม่เรือน ที่มีภาระมากขึ้น ๆ แล้วมันก็ได้ผลอย่างยิ่งว่างานนั้นไม่มีทางจะพลาด เพราะทำไปด้วยความเฉลียวฉลาด สุขุม รอบคอบ สดใส รื่นเริง เยือกเย็นสมาธิมีเต็มที่ เราได้ผลสมบูรณ์ใหญ่หลวงอยู่แล้ว มันยังได้ผลอีกอย่างที่สูงสุดด้วยเหมือนกัน ที่ว่าการทำงานในลักษณะเช่นนั้นมันเป็นการประพฤติธรรม เป็นการปฏิบัติธรรม เป็นการปฏิบัติธรรมอย่างสูงสุดในตัวมันเอง เป็นวิปัสสนาอย่างยิ่งอย่างดีอยู่ในตัวมันเอง ดังนั้น จึงเปรียบเหมือนว่า ยิงปืนทีเดียวได้นกไม่น้อยกว่า ๒ ตัว ตัว

ใหญ่ ๆ ทั้งนั้น คือประโยชน์ของการงานก็สำเร็จ แล้วเป็นการปฏิบัติธรรมสูงสุดอยู่ในตัวด้วย เป็นการวิปัสสนาแท้จริง เป็นสมณธรรมสูงสุดอยู่ในตัวแท้จริง ที่ควบคุมความยึดมั่นถือมั่นนี้ไว้ให้ได้ อย่าให้มันเกิดขึ้นมาได้ พ่อบ้านแม่เรือนที่ฉลาดได้ถึงอย่างนี้จะปฏิบัติธรรมได้สูงสุดยิ่งกว่าคนส่วนมาก ที่วิ่งไปป่า ไปวัด ไปทำวิปัสสนาโก้ ๆ หรู ๆ อะไรกันเสียอีก ซึ่งไม่ได้อะไรเลย อาจจะยึดมั่นถือมั่นไปจากบ้าน ยึดมั่นถือมั่นตื่นข่าว แล้วก็ไปทำวิปัสสนาด้วยความยึดมั่นถือมั่น แข่งขัน ชิงดี อวดดี อะไรกันเช่นนี้ มันเป็นความยึดมั่นอยู่ตลอดเวลา ไม่เป็นวิปัสสนาที่ถูกต้องของพระพุทธเจ้าได้ เป็นวิปัสสนาตามแบบของพวกยึดมั่นถือมั่นไปหมด ผลสุดท้ายก็วิกลจริต บ้าบอ หรือไม่ได้อะไรเลย ก็มาอวดโอ้ต่าง ๆ นานาบ้าง นั่นจึงสู้การทำวิปัสสนาที่แท้ ที่ว่าเป็นการทำลายความยึดมั่นถือมั่นไม่ได้ สมมุติว่า ไปอยู่ป่า ไปปฏิบัติในที่สงัด เราก็ต้องปฏิบัติอย่างนี้ คือปฏิบัติเพื่อทำลายความยึดมั่นถือมั่นโดยประการทั้งปวง จึงจะเป็นวิปัสสนาที่ถูกต้องแล้วได้ผลอย่างสูง เป็นโลกุตตระ เป็นมรรค ผลนิพพาน

ทีนี้ มาดูทางบ้าน ที่บ้าน ที่พ่อบ้านแม่เรือนบางคน ปฏิบัติการงานอยู่ด้วยลักษณะที่จิตว่างอย่างนี้ มันก็มีส่วนเป็นมรรคผล อยู่บางขั้นบางระดับ หรือเราอาจจะเรียกว่า เป็นนิพพานล่วงหน้า เป็นนิพพานชิมลอง อยู่ตลอดเวลาเหมือนกัน มันเลยได้ผลอย่างใหญ่หลวง อย่างที่เขาพูดว่า พระโสดาบัน พระสกิทาคามี นั้นมีได้ในบุคคลที่เป็นฆราวาส หรือพระอนาคามี ก็มีได้ที่เป็นฆราวาส นี้หมายความว่า ในบรรดามรรคผล สี่ขั้นนั้น มีถึงสามขั้น ซึ่งมีได้ใน

พ่อบ้านแม่เรือน ซึ่งเป็นฆราวาสหรือเป็นหนุ่มสาว หรือเป็นเด็ก แต่ไม่ใช่เด็กอ่อนในเบาะ หมายถึงเด็กที่มีอายุขนาดมีสติปัญญา เพราะเหตุนี้ **พระพุทธเจ้าจึงได้สอน เรื่องสุญญตา เรื่องอนัตตา เรื่องความไม่ยึดมั่นถือมั่น แก่ชาวบ้าน บางคนเข้าใจว่า เรื่องสุญญตา นั้นสูงเกินไปสำหรับชาวบ้าน แต่ที่แท้เป็นเรื่องที่พระพุทธเจ้าท่านสอนแก่ทุกคนแม้ที่เป็นชาวบ้าน** เพราะเหมือนที่ได้กล่าวมาแล้วแต่ต้น ๆ ว่า พวกชาวบ้านก็ต้องใช้หลักเกณฑ์อันนี้ บรรพชิตก็ต้องใช้หลักเกณฑ์อันนี้ อย่างน้อยชาวบ้านที่เป็นเด็กอ่อน เด็กโต เป็นหนุ่มสาว เป็นพ่อบ้านแม่เรือน คนแก่เฒ่า ก็ต้องใช้หลักเกณฑ์อันนี้ ที่รู้ว่า สิ่งทั้งปวงไม่ต้องยึดมั่นถือมั่น นี่พระองค์สอนข้อเดียว คำเดียว เท่านั้น ไปใช้ได้หมดไม่ว่า ในการที่ชาวบ้านจะบำเพ็ญบุญ บำเพ็ญกุศลต่าง ๆ ทุกชนิด ถ้าเป็นบุญกุศลที่ถูกต้องแท้จริงละก็ต้องมีเรื่องความไม่ยึดมั่นถือมั่นอยู่ด้วย

เมื่อตะกี้นี้เล่าไปทีหนึ่งแล้ว แต่บางคนไม่ได้ยิน จะต้องบอกอีกว่า จะถือไตรสรณาคมน์ก็ดี จะให้ทานก็ดี จะรักษาศีลก็ดี จะทำสมาธิปัญญาก็ดี วิปัสสนาก็ดี รวมเป็น ๕ อย่างนี้ ถ้าถูกตามเรื่องของพระพุทธเจ้าแล้ว ต้องทำด้วยความไม่ยึดมั่นถือมั่น ทำไปด้วยลักษณะไม่ยึดมั่นถือมั่นแล้ว ได้ผลมาเป็นความไม่ยึดมั่นถือมั่น จะเปรียบเหมือนอย่างว่า คนถือสรณาคมน์ยึดมั่น แล้วก็ยึดมั่นเรื่องว่า พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ ยึดมั่นบุคคล เป็นตัวเป็นตนไปหมด อย่างนี้มันไม่ถูกพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ถูกเปลือกทั้งนั้น ไปหลงในรูปโฉมโนมพรรณของพระสิทธัตถะที่ออกบวช แล้วเดินไปมาอยู่ก็มีไปยึดมั่นถูกเปลือก **องค์ของพระพุทธเจ้าที่แท้จริงก็คือ คุณธรรม**

ที่อยู่ในใจอีกทีหนึ่ง ถ้าเข้าถึงสิ่งนั้นแล้ว เอาสิ่งนั้นเข้ามาใส่ในใจเราได้ ทำให้มีขึ้นในใจเราเองได้ จึงจะชื่อว่าถึงพระพุทธเจ้าจริง ๆ คือจิตที่ไม่ยึดมั่นถือมั่น มีความสะอาด สว่าง สงบถึงที่สุดจริง ๆ ที่มีในหัวใจของพระพุทธเจ้าอย่างไรนั้น แล้วเอามาทำให้เกิดในหัวใจเรา แล้วเราจะถึงพระพุทธเจ้าด้วยแบบนั้น **พระ-ธรรมก็เหมือนกัน ไม่ใช่หนังสือ ไม่ใช่ใบลาน ไม่ใช่เสียงสวดเสียงท่องบ่น ไม่ใช่ประโยคที่เขียนในพระไตรปิฎก หรือเสียงพูดออกมา มันต้องเป็นการรู้ และการปฏิบัติจนจิตใจไม่ยึดมั่นถือมั่น สะอาด สว่าง สงบ** ภาวะที่ไม่ยึดมั่น สะอาด สว่าง สงบ นั้นคือองค์พระธรรมแท้ เป็นองค์เดียวกันกับพระพุทธเจ้าเหมือนกัน เราต้องทำให้สิ่งนี้เกิดขึ้นในใจ จึงจะชื่อว่าถึงพระธรรม หรือถึงพระสงฆ์ก็เหมือนกันอีก พระพุทธเจ้ามิได้เอาที่ตัวบุคคล ไม่เอาที่ร่างกาย แต่เอาสิ่งที่มีอยู่ในจิตใจ สภาวะแห่งความไม่ยึดมั่นถือมั่น สะอาด สว่าง สงบ ถึงที่สุด นั่นแหละเป็นองค์พระสงฆ์แล้วทำให้มีในใจเราแล้วเราก็ถึงพระสงฆ์ ต้องไม่ยึดมั่นถือมั่นเปลือกนอกหรืออะไรที่เป็นภายนอก เราจะต้องทำจิตใจไม่ให้ยึดมั่นอะไรเลยหมดเสียก่อน จึงจะถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ขึ้นมา นั่นแหละสรณาคมน์ที่แท้ ต้องเป็นความที่ไม่ยึดมั่นถือมั่น ถ้าเข้าถึงความไม่ยึดมั่นถือมั่นนั่นเรียกว่า ถึงสรณาคมน์ ถึงไตรสรณาคมน์

ทีนี้มาถึง **เรื่องให้ทาน** เป็นส่วนมากที่ให้ทานด้วยความยึดมั่นถือมั่น อย่างนี้ไม่เรียกว่าให้ทานตามแบบของพระพุทธเจ้ามันเป็นทานตามแบบอื่น ทานตามแบบของพระพุทธเจ้าต้องทำไปด้วย

ความไม่ยึดมั่นถือมั่น ทานที่ยึดมั่นถือมั่นนั้นเรียกว่ายึดมั่นถือมั่นตัวเรา เราเป็นอย่างนั้นอย่างนี้แล้วเราต้องได้กำไรมาก เราลงทุนทำบุญบาทหนึ่งจะเป็นตักบาตรหรืออะไรก็ตาม แล้วชาติหน้าเราจะได้วิมานหลังหนึ่ง นี่เป็นความยึดมั่นถือมั่นเท่าไร ยึดมั่นตัวเราเท่าไร ยึดมั่นของเราเท่าไร แล้วก็ทำทานไป ถ้าทำทานด้วยความยึดมั่นถือมั่นอย่างนี้ มันพอกพูนความยึดมั่นถือมั่นอย่างยิ่ง จึงไม่ใช่ทานแท้ ไม่ใช่ทานถูก ไม่ใช่ทานของพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าสอนให้ทำทานไปด้วยสละออกไปจริงๆ สละออกเพื่อทำลายความยึดมั่นถือมั่น เช่นว่าให้ทานไปบาทหนึ่งก็เพื่อทำลายความยึดมั่นถือมั่นในเงินหนึ่งบาทนั้น ให้ไปสิบบาท ก็ทำลายความยึดมั่นถือมั่น ที่มีในเงินสิบบาทนั้น หรือให้ไปร้อยบาท พันบาท หมื่น แสน ก็ตาม แล้วแต่จะให้ ก็เพื่อทำลายความยึดมั่นเหล่านั้นเสีย ถ้าเรายังละได้ไม่หมด ก็ละเท่าที่จะละได้ อย่างนี้จะเป็นทานแท้ อย่าคิดว่า เราจะเอากลับมาเป็นสิบเท่า ร้อยเท่า พันเท่า ดังนั้น **ทานที่ถูกต้องก็เป็นเรื่องต้องไม่ยึดมั่นถือมั่น**

เรื่องศีล การรักษาศีลนั้น คนยึดมั่นถือมั่นก็รักษาศีลเพราะเห่อตาม ๆ กันไป ว่าแก่แล้วต้องรักษาศีล ถ้าไม่รักษาศีลคนเขาจะชี้หน้าว่าได้ ว่าไม่เป็นพุทธบริษัท ดังนั้นจึงรักษาศีล รักษาศีลที่ยึดมั่นถือมั่น อวดเคร่ง ก็ดูถูกทะเลาะวิวาทกันได้ เพราะอวดเก่งกันว่าฉันเคร่งกว่า แกไม่เคร่งเหมือนฉัน แล้วทะเลาะวิวาทกัน อย่างนี้เรียกว่ายึดมั่นถือมั่นเป็นศีลที่สกปรกไปด้วยกิเลสตัณหา มานะ ทิฏฐิ หรือความยึดมั่นถือมั่น ไม่ใช่ศีลตามแบบของพระพุทธเจ้า **ถ้าเป็นศีลตามแบบของพระพุทธเจ้า ที่ไม่ยึดมั่นถือมั่น ก็หมายความว่า**

เรามุ่งหมายให้ข้อปฏิบัติที่เป็นศีลนั้น ขุดเกลาความยึดมั่นถือมั่น คือความเห็นแก่ตัว ความเห็นแก่สนุกสนานสะดวกสบาย เอร็ดอร่อย เพลิดเพลินไป ตามกิเลสที่ยึดมั่นถือมั่นนั้น จะถูกขุดเกลาไปหมด เราก็จะรักษาศีลได้ดีหมดทุกข้อ โดยไม่เห็นแก่ตัวไม่ยึดมั่นถือมั่น ไม่เห็นแก่ตัว มันก็ไม่ฆ่า ไม่ลัก ไม่ขโมย ไม่ล่วงเกินของรักผู้อื่น ไม่พูดเท็จ ไม่หาความเพลิดเพลินด้วยน้ำเมาอย่างนี้เป็นต้น ศีลทุกข้อจะเป็นเครื่องขุดเกลาความยึดมั่นถือมั่น และเป็นความไม่ยึดมั่นถือมั่นอยู่ในตัวมันเอง เป็นศีลที่มีประโยชน์ที่สุด และเป็นศีลจริง

เรื่องสมาธิ ถ้าทำถูกวิธีแล้ว จิตใจจะสะอาด สว่าง สงบเย็นตลอดเวลาที่เป็นสมาธิ แล้วความยึดมั่นถือมั่นหายไปเลยในตอนที่เป็นสมาธิ **จิตเป็นสมาธิ หมายความว่า ตั้งมั่นอย่างหนึ่ง บริสุทธิ์อย่างหนึ่ง เหมาะสมแก่การงาน ทางจิตอย่างหนึ่ง** สามอาการนี้รวมกัน เป็นลักษณะของจิตที่เป็นสมาธิ ไม่มีความรู้สึกที่เกี่ยวกับตัวกู ของกู คือวุ่นวายอยู่ด้วยความยึดมั่นถือมั่นแต่ประการใด นั่นเป็นสมาธิที่ถูกต้อง **สมาธิที่สกปรกด้วยความยึดมั่นถือมั่นนั้น หมายความว่า ไปทำสมาธิด้วยความจะเอาดีกว่าคนอื่น** บางทีคิดว่า จะทำสมาธิแล้ว จะเอาไปใช้เป็นฤทธิ์เป็นปาฏิหาริย์ หรือหาประโยชน์จากผู้อื่น เหนือผู้อื่น ฤทธิ์เดชนั้นแสวงหาประโยชน์ เพื่อเอาของคนอื่นมาเป็นของตัว เจตนาทำไปด้วยความยึดมั่นถือมั่นทำให้สมาธินั้นเศร้าหมองหมด แม้สำเร็จออกมา ก็เป็นมิจฉาสมาธิ ไม่ใช่สัมมาสมาธิ แล้วสมาธิที่ทำด้วยความยึดมั่นถือมั่นอย่างนี้ แทบ

ร้อยเปอร์เซ็นต์จะต้องวิกลจริต ผู้ทำจะต้องวิกลจริต จะรอดไปได้นั้นน้อยที่สุดที่จะลุล่วงไปได้ถึงฤทธิ์ปาฏิหาริย์ สมาธิที่เป็นจิตวุ่น กับสมาธิที่เป็นจิตว่างมันต่างกันอย่างนี้

เรื่องปัญญา ก็เหมือนกันอีก แต่ปัญญานี้ยังค่อยยังชั่ว **ถ้ามันเป็นปัญญาจริงแล้วมันก็ไม่ยึดมั่นถือมั่นอยู่ในตัวมันเอง** แต่ถ้าเป็นปัญญาผิดรู้ผิด ความรู้ที่เป็นไปผิด ก็เรียกว่า มิจฉาญาณะ หรือมิจฉาทิฏฐิ หรือปัญญาผิด ฉลาดเป็นไปในทางยึดมั่นถือมั่น ฉลาดอย่างนี้เรียกว่า เฉโก เฉโก คำไทยนี้ว่า หยาบ เลว ถ้าเฉโกที่เป็นภาษาบาลีแปลว่าฉลาด แต่ฉลาดไปในทางกิเลสตัณหา ยึดมั่นถือมั่นไม่ใช่ฉลาดไปในทางดับทุกข์ แต่เป็นไปเพื่อทุกข์ เบียดเบียนกันมากกว่า ถ้าปัญญาแท้ ๆ มันต้องเป็นไปในทางไม่ยึดมั่นถือมั่น สะอาดสว่าง สงบ รู้จักสิ่งทั้งหลายทั้งปวงตามที่เป็นจริง แล้วไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไรเลย แม้แต่นิพพานก็ไม่ยึดมั่นถือมั่น แม้แต่พระพุทธ พระธรรมพระสงฆ์ ก็ไม่ต้องยึดมั่นถือมั่น มีปัญญาก็เป็นไปเพื่อความไม่ยึดมั่นถือมั่น แล้วมันก็มีหมดทั้ง ๕ อย่าง คือ ไตรสรณาคมน์ ให้ทานรักษาศีล เจริญสมาธิ ทำปัญญา หรือวิปัสสนา ห้าอย่างนี้ ถ้าทำที่บ้านเป็นเรื่องชาวบ้านทำ มันก็ทำบ้านนั้นให้เป็นวัด หรือเป็นที่สงบสงัดไปในตัว ทำพระอริยบุคคลให้มีที่บ้าน บ้านนั้นก็เป็นบ้านที่ดียิ่งกว่าวัดบางวัดที่สกปรก ถ้าทำที่วัด ก็ทำวัดให้เป็นวัด แต่ถ้าที่วัดไม่มีการทำถูกต้องอย่างนี้ วัดนั้นก็ไม่ใช่วัด แม้จะเรียกว่าวัด ถึงเราจะทำตามป่า ตามเขา ตามถ้ำ มันก็ทำที่นั่นให้มีพระอริยบุคคล ให้มีพระอรหันต์ ให้เป็นวัดไปหมด ฉะนั้น **เรื่องจิตว่างเราจึงไม่นิยม**

แบ่งว่า เป็นบ้าน หรือเป็นวัด เป็นชาวบ้านหรือเป็นนักบวช เป็นผู้หญิง หรือเป็นผู้ชาย เป็นเด็กหรือผู้ใหญ่ ที่เราไม่นิยมแบ่ง ก็เพราะว่า สิ่งที่เรียกว่า ว่าง หรือ ไม่ยึดมั่นถือมั่นนั้นมัน ไม่อาจจะแบ่ง มันเป็นอันเดียวกัน เป็นอย่างเดียวกัน เหมือนกันหมด

ขอให้ลืมเสียว่า เป็นหญิงหรือเป็นชาย อยู่ที่บ้าน หรืออยู่ที่วัด มีอาชีพอย่างไร **ลืมตัวเราทำนองนั้นเสียให้หมด แล้วก็ทำการงานไปอย่างไม่ยึดมั่นถือมั่น จะได้ว่างจากตัวเรา นี่แหละเป็นทางที่จะทำให้เราไม่มีความทุกข์เลย** ประกอบการงานตามต้องการก็สำเร็จบริบูรณ์ เพราะเป็นการปฏิบัติธรรมสูงสุด พร้อมกันไปในตัวอย่างที่ว่ามาแล้ว มันก็เลยได้ผลอย่างยิ่ง สูงสุดอย่างที่เราจะแสวงหากันได้ เป็นการได้สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้ และเป็นไปเพื่อความสงบเยือกเย็นในตัวเองหมด **การงานก็เป็นสุข ผลงานก็เป็นสุข บริโภคผลงานก็เป็นสุข จิตใจก็วิวัฒน์ไปในทางนิพพาน นี่แหละเรียกว่าได้สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้ นี่แหละคำตอบของคำถามว่า ทำไมจึงต้องสนใจธรรมะ หรือศาสนา**

ทีนี้เรามาถึง **ปัญหาข้อที่ ๒ ที่ว่าอย่างไร** ข้อ ๑ ว่าทำไม ข้อ ๒ ว่าอย่างไร หมายความว่า สนใจอย่างไร ปฏิบัติอย่างไร ที่ว่าปฏิบัติไม่ให้ยึดมั่นถือมั่นนี้อย่างไร นี้จะกล่าวเป็นหลักกว้าง ๆ ไว้ทีก่อนว่า มี **ปัญญา มีสติ มีสัมปชัญญะ** สามคำจำไว้

มีปัญญา คือมีความรู้ตามที่เป็นจริง ว่าไม่มีอะไรที่ควรยึดมั่นถือมั่น นี้อาศัยการศึกษา การสดับตรับฟัง นำมาคิดจนเข้าใจ แล้วก็ปฏิบัติ ทดลองสอบสวน จนเห็นแจ้ง เพื่อเข้าใจจนแจ่มแจ้งว่า

เป็นอย่างนั้นจริง เช่นเราพิจารณาดูความยึดมั่นถือมั่น **อะไรบ้างที่ไม่เป็นทุกข์** เราพิจารณาดูเถิด ไปยึดเข้าซิ ที่ไหนบ้าง แล้วจะไม่เป็นทุกข์ ลองหาดู ปรากฏว่าไม่มี รับรองว่าไม่มี ไปยึดเข้าที่ไหนก็เป็นทุกข์ทั้งนั้น เหมือนเราหิ้ว หรือทูน หรือแบกก็ตาม เราจะหิ้วของเลวไม่มีค่า เช่นอุจจาระ ปัสสาวะ หิ้วโคลนเลน ก็หนักทีนี้หิ้วของมีค่า เช่นแก้ว แหวน เงิน ทอง เพชร พลอย ของมีค่าอย่างยิ่ง หิ้วมันก็หนัก เพราะฉะนั้น เป็นอันว่า หิ้วที่ยึดถือแล้วก็เป็นอันว่าหนักทั้งนั้น ไม่ว่ายึดถือในทางดี หรือทางชั่ว ถ้ายึดถือในทางชั่วทั้งหนักและทั้งเจ็บปวด ยึดถือในทางดี มันก็หนักอย่างยิ่ง บางทีไม่มีความเจ็บปวดปรากฏ เพราะมันพอใจจะหิ้วจะถือ แล้วมันก็หนักและเป็นทุกข์ เหมือนว่าเผอิญเดินไปพบเพชรพลอยเข้า อย่างนี้มันก็คงโกยแล้วโกยเล่า จนหนักก็จะเอาอีก ใส่ลงไปอีกจนล้มกลิ้งลงไปก็ไม่รู้สึกหนัก ไม่รู้ว่าเป็นทุกข์จนควรจะโกยจะเททิ้งเพราะมันพอใจ

ทีนี้ลองนึกดูว่า ถ้าเรายึดมั่นในความเป็นคน มันก็หนักอย่างคนทุกข์อย่างคน ถ้าเราเป็นคนดีก็เป็นทุกข์ตามแบบคนดี เป็นคนชั่วก็เป็นทุกข์ตามแบบของคนชั่ว ถ้าไม่ยึดมั่นเป็นคนดีคนชั่ว สู้ว่างเสียเลยจะดีกว่า ถ้าเราเป็นพ่อก็มีความทุกข์อย่างพ่อ ถ้าเป็นลูกก็ทุกข์อย่างลูก ถ้าเป็นสามีก็ทุกข์อย่างสามี เป็นภรรยาก็มีความทุกข์อย่างภรรยา เป็นแม่ก็ทุกข์อย่างแม่ เป็นบ่าวก็ทุกข์อย่างบ่าว เป็นนายก็ทุกข์อย่างนาย เป็นเศรษฐีก็ทุกข์อย่างเศรษฐี เป็นขอทานก็ทุกข์อย่างขอทาน ดังนั้น ว่าง อย่าเป็นอะไรเสียดีกว่า เป็นผู้แพ้ก็ทุกข์อย่างผู้แพ้ เป็นผู้ชนะก็นอนทุกข์อย่างผู้ชนะด้วยความวิตกกังวลอะไร

บางอย่างที่กลัวจะกลับแพ้ เอาเปรียบเขาก็ทุกข์อย่างเอาเปรียบเขา ถูกเขาเอาเปรียบก็เป็นทุกข์อย่างเป็นผู้ถูกเขาเอาเปรียบ มันเป็นอยู่อย่างนี้ คนมีบุญก็ทุกข์อย่างคนมีบุญ คนมีบาปก็ทุกข์อย่างคนมีบาป ฉะนั้น อย่ายึดมั่นถือมั่น ว่าเราเป็นคนมีบุญ หรือมีบาป มุ่งไปในทางว่าง ไม่ยึดมั่นถือมั่น ไม่ต้องการจะเป็นอะไร

จะเข้าใจยากอยู่สักหน่อย ที่ว่าคนมีสุขก็จะต้องทุกข์ไปตามแบบคนมีสุข คนมีทุกข์ก็ต้องทุกข์ไปตามแบบคนมีทุกข์ เหมือนอย่างว่าคนหิ้วของสกปรกก็ต้องทุกข์หนักอย่างคนหิ้วของสกปรก คนหิ้วแก้วแหวนเงินทอง เพชรพลอยก็ทุกข์ไปอย่างคนหิ้วแก้วแหวนเงินทอง เพชรพลอย นี่เพราะว่า ขณะที่มีสุขนั้น มันเป็นเพียงสุขเวทนา แล้วสุขเวทนานี้ทำจิตให้ระส่ำระสาย ปั่นป่วนยึดถือ หึงหวงวิตกกังวล กลัวจะพลัดหายไป จะสิ้นสุดไป ไม่ใช่จิตว่าง ขณะที่มีสุขเวทนาอยู่นั้น

สุขเวทนานี้ควรจะเข้าใจไว้ว่า อาจจะแบ่งแยกเป็น ๒ อย่าง คือ **สุขเวทนาที่อาศัยบ้านเรือน เรียก เคหสุขเวทนา** ได้แก่เวทนาที่มาจาก รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสในทางที่น่ารัก น่ายินดีน่าพอใจ เหล่านี้เป็นสุขเวทนาที่อาศัยเรือน สุขเวทนาอย่างนี้ เมื่อดื่มอยู่เสวยอยู่เป็นอย่างไรบ้าง คิดดู จิตสงบ จิตว่าง หรือเปล่า นี้เพราะมันระรัวอยู่ด้วยความยึดถือ ด้วยความหวงแหน ด้วยความตะกละตะกลามทั้งนั้น ก็เรียกว่า วุ่นวาย ไม่สงบ อย่างนั้น จึงมีความทนทรมานชนิดที่ซ่อนเร้นไปตามแบบสุขเวทนาชนิดนี้

สุขเวทนาอีกชนิดหนึ่งที่เรียกว่า อาศัยเนกขัมมะ ได้แก่ สุขเวทนาที่ได้มาจากสมาธิ จากสมาบัติ จากฌาน สูงสุดอย่างยิ่ง ไม่เหมือนสุขเวทนาที่มาจาก รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส และแม้แต่เวทนาที่มาจาก ฌาน สมาธิ สมาบัตินั้น มันก็ยังเป็นเพียงสุขเวทนา แล้วก็เป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือ แม้ว่าสงบเย็น เยือกเย็น กว่าเวทนาที่เป็นโลก ๆ นั้นมันก็ยังทำใจให้สดชื่นวุ่นวายอยู่อย่างละเอียด ระส่ำระสายอยู่อย่างละเอียด ไม่ใช่ความสงบความว่าง พระพุทธเจ้าจึงทรงสอน ให้ปล่อยหมดทุกชนิดของสุขเวทนาไม่ว่าสุขเวทนาโลกหรือสุขเวทนาธรรม ที่ว่า**สุขเวทนานั้นคือความทนทุกข์ชนิดหนึ่ง** ท่านจึงพูดว่า ผู้มีสุขก็จะต้องมีทุกข์ไปตามแบบของผู้มีสุข ผู้มีทุกข์ก็มีทุกข์ไปตามแบบของผู้มีทุกข์ เพราะฉะนั้น อย่าเป็นเลยดีกว่า อย่ายึดถือว่าเป็นอะไรเลยดีกว่า เป็นจิตว่างไม่ยึดมั่นถือมั่นในอะไร คือไม่เป็นอะไรเลย อย่าไปยึดมั่นในความเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ว่าเป็นคน เป็นสัตว์ เป็นผู้หญิง ผู้ชาย เป็นคนสวย เป็นคนรวย เป็นคนดี เป็นคนชั่ว เป็นคนมีบุญ เป็นคนมีบาป คนมีทุกข์ คนมีสุข อย่าไปยึดมั่นถือมั่นที่จะเป็นอะไร **ให้ว่างจากความยึดมั่นถือมั่นว่าเป็นอะไรทั้งหมดเมื่อนั้นแหละไม่มีทุกข์**

ทีนี้ เรื่องจะเอา **ที่ยึดมั่นในทางที่จะเอา** เช่นเอาเงิน เอาของ เอาเรือก เอาสวน เอาไร่ เอานา เอาวัตถุสิ่งของ มันทุกข์อย่างเดียวกัน ถ้าไปยึดมั่นเข้าว่าของเราก็เป็นทุกข์ทั้งนั้น ฉะนั้นอย่าไปคิดว่า เราเอา หรือเรามีอะไร อย่ายึดว่า เราเอาหรือเรามีอะไรแต่อย่างใด แล้วการมีเงิน มีของ มีทองไว้ก็ต้องมีอย่าง

อย่าไปถือว่ามีหมายความว่ามันมีอยู่อย่างตามธรรมชาติ เราอย่าไปยึดมั่นถือมั่นว่าของเรา ทีนี้มันก็อยู่สงบอย่างราบคาบอยู่แต่เรื่องของมัน คือมันอยู่ใต้ฝ่าเท้าเรา มันเป็นทาสเรา เงินทองข้าวของ ทรัพย์สมบัติเหล่านั้นมันเป็นทาสเรา **แต่พอเราไปยึดมั่นด้วยอุปาทานว่าเราว่าของเรา มันไพล่มาอยู่บนหัวเรา คือเราเป็นทาสมัน เราทุกข์ทรมานตกนรกทั้งเป็นด้วยเรื่องนั้น** นี่แหละจึงเรียกว่าถ้าเรามีเงินด้วยจิตที่วุ่น ไม่ว่าง มันก็เป็นทุกข์ ถ้าเรามีเงินด้วยจิตว่างก็ไม่เป็นทุกข์ เขาจึงต้องพูดว่าธรรมชาติแท้จริงคือ ทำความไม่ยึดมั่นถือมั่น คือทำจิตว่างนี้ต้องมีอยู่ **ให้เห็นชัดตามความเป็นจริงว่าถ้าเราจะยึดมั่นไปเอาอะไรหรือเป็นอะไรไม่ช้าก็ต้องเป็นทุกข์** ถ้ารู้อย่างนี้ก็เรียกว่ามีปัญญา มีปัญญาถึงที่สุดคือ เป็นยอดของปัญญาที่ว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวงยึดมั่นถือมั่นไม่ได้ ถ้าไปเอาแล้วก็เป็นทุกข์แน่ถ้าว่างไม่ยึดมั่นถือมั่นก็เป็นทุกข์ แล้วสิ่งเหล่านี้ทุกสิ่งจะมีอยู่เพื่อเป็นบ่าวเป็นทาส รับใช้เรา หรือจะพูดว่าเรามีอยู่เป็นอยู่ก็ได้ แต่ไม่ยึดมั่นถือมั่น จะบริโภคอยู่ก็ไม่ยึดมั่นถือมั่น จะเก็บรักษา จะเป็นความจะต่อต้านกันที่โรงที่ศาล ก็ด้วยจิตที่ไม่ยึดมั่นถือมั่น ดังนั้นจึงจะไม่ทุกข์ และจะเป็นความสำเร็จในการเก็บรักษาคุ้มครอง เราไม่ต้องยึดมั่นถือมั่น มันก็ไม่ไปไหนเสีย เพราะว่ากฎหมายก็มี ขนบธรรมเนียมก็มี ประเพณีก็มี มันก็ช่วยจัดช่วยทำให้เรา ว่านี่มันเป็นสิทธิของคนนี้ๆ ตามกฎหมายก็เป็นไปได้ เราไม่ต้องไปยึดมั่นถือมั่นให้เป็นทุกข์ไปเปล่าๆ นี่แหละศิลปแห่งการมีทรัพย์สมบัติ ตามแบบของพระพุทธเจ้าที่จะทำให้ไม่เป็นทุกข์เลย

ทีนี้มาถึง**เรื่องสติ** สตินั้นไม่ใช่อะไรอื่น **สตินั้นก็คือปัญญานั่นเอง แต่ว่าเป็นปัญญาที่ทำหน้าที่กระทันหัน** คือปัญญาที่ต้องมาทันทีว่า เมื่อพบกับอารมณ์ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ปัญญานั้นมาช่วยอย่างทันท่วงที เรียกว่า สติ ถ้ามาช้า สายเกินต้องการไปก็ช่วยไม่ได้ คือไม่มีสติ **ฉะนั้น**ปัญญานั่นเองที่มาทันควันทันท่วงทีที่เกิดเรื่องขึ้นทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย หรือทางคิดนึกในใจเองก็ตาม นี้เรียกว่าสติ แล้วยังต้องฝึกฝนให้ปัญญาที่เรามีอยู่อย่างกว้างขวางนั้นทำหน้าที่ชนิดกระทันหันได้ทันท่วงที จับได้ว่า พอมีการไหวกระเทือนขึ้นที่อายตนะ แล้วก็มาทันท่วงที เปรียบเหมือนแมลงมุมมันขึงใยไปหลาย ๆ ทาง หลาย ๆ มุม แล้วมันก็นอนอยู่ตรงกลางที่สะดือของรัง พอมีแมลงบินมากระทบที่สายใย ทางทิศไหนก็ตาม มันรู้สึกทันที แล้วมันจะวิ่งไปกัดแมลงตัวนั้นได้เลย แล้วทำไมเราจะไม่มีปัญญาที่มารวดเร็วทันท่วงที ที่มีสิ่งมากระทบอายตนะบ้าง ควรจะต้องฝึกหัดเช่นนั้นบ้าง ทำไปให้ทันควันที่รูปมากระทบตา เสียงมากระทบหู กลิ่นมากระทบจมูก รสมากระทบเข้าที่ลิ้น ความสัมผัสมาสัมผัสเข้าที่ผิวกายผิวหนังส่วนใดก็ตาม หรือความคิดนึกเกิดขึ้นมาในใจก็ได้ การกระทบ เราเรียกว่าผัสสะ ถ้ามีผัสสะแล้วก็ให้มีสติ นี่เรียกว่ามีสติ ให้นึกได้ว่า อ้าว! ตาเห็นรูปก็ไม่ต้องยึดมั่นถือมั่น พอเกิดเป็นผัสสะขึ้นแล้ว ก็ไม่ต้องยึดมั่นถือมั่น หรือหลังจากผัสสะแล้วมันจะเลยเป็นเวทนา เกิดพอใจ ไม่พอใจก็ไม่ควรยึดมั่นถือมั่น เพราะมันเป็นมายาหลอกลวงอีก ถ้านึกได้ทันท่วงทีอย่างนี้เรียกว่ามีสติ ดังนั้น เราจึงสามารถหยุดมันเสียได้เพียง

ผัสสะ ให้เวทนา เป็นสักว่าเวทนา เท่านั้น ไม่ให้ปรุงแต่งต่อไปเป็นตัณหา อุปทาน

ที่ว่า ผัสสะให้เป็นเพียงผัสสะ นั้นหมายความว่า พอเสียงกระทบหู ก็ให้เป็นแค่ว่า เสียงกระทบหูเท่านั้น ให้เป็นเสียงเสียก่อน แล้วดับไปดีกว่า อย่าให้มีความหมายว่าอย่างนั้นอย่างนี้ มันจะเป็นเวทนาขึ้นมา ให้สตินึกได้เสียก่อน แล้วจึงฟังว่า เสียงอะไร นี่เป็นสติมาแล้ว ปัญญามาแล้ว มีสัมปชัญญะควบคุมความเป็นอย่างนั้นไว้ต่อไปอีก เรียกว่า สัมปชัญญะ

มีสัมปชัญญะก็คือ ปัญญานั่นเอง ให้รู้อยู่ตามเดิมว่า ไม่มีอะไรที่ควรยึดมั่นถือมั่น พอความรู้ไม่ควรยึดมั่นถือมั่น มาอยู่เป็นหลักแล้ว จึงค่อยฟังว่า มันเสียงอะไร ว่าอย่างไรก็ได้ หรือฟังว่าเสียงนี้มีความหมายอย่างที่ไม่เกี่ยวข้องกับเรา เช่นเสียงด่า พอเราไม่สนใจในเสียงด่า ก็เลิก หายไป เป็นเพียงเสียงด่าก็เลิกหายไป **อย่าไปเก็บเข้า หรือเข้าไปเก็บเข้าก็เลยกลายเป็นเวทนา** ปรุงเป็นเวทนา พอรู้ว่าเสียงด่าแล้วก็เลิกไป ไม่ต้องสนใจก็ได้ ไม่เสียหายอะไร อย่างนี้เป็นว่าผัสสะ พอว่าผัสสะแล้วดับไป **ทีนี้ถ้าฟังออก ว่าเป็นเสียงสรรเสริญ ต้องฟังด้วย สติ สัมปชัญญะ ไม่ฟังด้วยกิเลส ตัณหา** ก็ไม่มีเรื่องจะต้องเกี่ยวข้องด้วยมันก็ดับไป เสียงนั้นก็ดับไป เป็นเพียงแค่ว่าผัสสะ ไม่ใช่เวทนา อย่างนี้วิเศษที่สุด ที่จะคุมจะกันตัวกู ของกู ไม่ให้เกิดขึ้น ต้องอย่าให้ ตัวกู ของกู ที่เป็นความยึดมั่นถือมั่น เป็นอุปาทานเกิดขึ้น

ทีนี้สมมติว่า เราไม่สามารถถึงเพียงนั้น ผัสสะกระทบเป็นเสียงด่า แล้วก็ไม่ชอบใจเสียแล้ว เกิดไม่ชอบใจเป็นความทุกข์แล้ว นี้จะเลยผัสสะมาเป็นเวทนา **ก็ให้หยุดอยู่เพียงแค่เวทนา** รู้สึกไม่ชอบใจนิดหนึ่งก็เป็นเพียงเวทนา แล้วให้หยุดอยู่เพียงเท่านั้น **ให้ผัสสะดับไปด้วยอำนาจของสัมปชัญญะ หรือปัญญา** เรื่องมันก็หยุดเหมือนกัน อย่าให้เวทนานั้นไปปรุงเป็นตัณหา คือความอยาก อยากจะไปด่าตอบ หรืออยากจะไปตีตอบ อย่าให้อยากอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่จะเป็นตัณหา เป็นตัณหาแล้วก็เรียกว่าความอยากทั้งนั้น เป็นวิภวตัณหาเป็นส่วนมาก คือเราอยากไม่ถูกด่า ถ้าถูกด่าก็อยากจะประทุษร้าย ความอยากนั้นเป็นตัณหา หลังจากนั้นก็เป็นอุปาทาน เป็นภพ เป็นชาติ เป็นทุกข์

หรือว่าเวทนานั้นเป็นสุข คือเป็นเรื่องสรรเสริญ ชวนใจ สบายใจ อย่างยิ่งนี้เป็นเวทนา เวทนานี้ไปปรุงตัณหา – อยาก ก็เป็นตัณหา อยากอย่างใดอย่างหนึ่ง ตามแบบของคนชอบใจ เห็นได้ว่าเป็นอุปาทาน เป็นภพ เป็นชาติ เป็นความทุกข์ไปตามแบบของคนที่หลงไหลในเสียงสรรเสริญ แล้วก็ต้องหยุดเวทนา ความพอใจในเสียงสรรเสริญนั้นเสียให้ได้ อย่าไปคิดปรุงเป็นเรื่องเป็นราวต่อ อย่าไปอยากอย่างนั้น จะทำอย่างนี้ ทำให้เวทนาหยุดลงเสีย เพียงแค่เวทนาด้วยสติสัมปชัญญะนั้น เรียกว่าเป็นการป้องกันเสียได้ซึ่งความเกิดขึ้นแห่งความยึดมั่นถือมั่นว่า ตัวเรา หรือของเรา วิธีมีอยู่อย่างนี้

ทีนี้ **หว่าป้องกันไม่ได้ เวทนาปรุงเป็นตัณหาเสียแล้ว ใคร ๆ ก็ช่วยไม่ได้ พระพุทธเจ้าก็ช่วยไม่ได้ที่จะไม่ให้คน ๆ**

นั้นต้องเป็นทุกข์ มันจะต้องเป็นทุกข์แน่ ๆ เพราะว่าในตัวความอยากนั้นเองเป็นความทุกข์อยู่แล้ว แล้วไปทำกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งทางกายกรรม วจีกรรม มโนกรรม เข้าอีก มันก็ต้องรับผลของกรรมเป็นวิบาก เข้ามาหล่อเลี้ยง หล่อเลี้ยงเป็นกิเลส เป็นวัฏฏะ ขึ้นมาทันที กิเลส – กรรม – วิบาก กิเลส – กรรม – วิบาก กิเลส – กรรม – วิบาก เป็นวัฏฏะ เป็นวงกลม แล้วก็ต้องเป็นทุกข์ **วัฏฏะนี้ต้องเป็นทุกข์เสมอ** คือต้องเวียนไปในเรื่องกิเลส – กรรม – วิบากนี้ จึงเรียกว่ามีอุปาทานยึดมั่นถือมั่น เป็นเรา เป็นของเรา เป็นอหังการมมังการขึ้นมา แล้วอย่างนี้เรียกว่า ภพ แล้ว

ภวะ เรียกว่า ภพ คือพร้อมที่จะเกิด เกิดเป็นสิ่งที่ถูกอยากเป็นตัวคนที่ถูกอยาก แล้วเกิดมี ตัวผู้อยาก แล้วการอยากนั้นก็ไปอยากกระทำตามที่อยาก ครบพร้อมทั้ง ๓ ประการ ถ้าครบอย่างนี้แล้วเป็น ภพ พอเป็น ภพ ก็กลายเป็นชาติ "ตัวกู" โผล่ขึ้นมาแล้ว

ตัวกูที่สมบูรณ์โผล่ขึ้นมาแล้ว คือ ตัวเรา เป็นเรา แล้วนั่นของเรา มีทั้งเรา ทั้งของเรา นี่เรียกว่าความเกิดเป็น ชาติ ไม่ใช่เกิดจากท้องแม่ พอมีความสมบูรณ์ของตัวกูโผล่ขึ้นมา ก็เป็นชาติ – ความเกิดแล้ว ที่ว่าอย่าให้มีชาติ – ความเกิดขึ้นมา หมายถึงอย่างนี้ คืออย่าให้ความยึดมั่นถือมั่นเกิดขึ้นมา หรืออย่าให้ ชาติเกิดมีขึ้นมา หรือที่เรียกว่า ทำให้ ชาติ สิ้นไป พูดว่า ชาตินี้เป็นชาติสุดท้าย ชาติต่อไปไม่มีอีกที่เป็นการบรรลุพระอรหันต์ หมายถึง ชาติ อย่างนี้ คือต่อไปนี้จะไม่มีเกิดความรู้สึกว่า ตัวกู หรือของกู เกิดอีกต่อไป หลังจากการที่บรรลุพระอรหันต์ หมดกิเลสแล้ว ชาติ ที่เป็นครั้ง

สุดท้ายจะเป็นอย่างนี้ จะไม่มีชาติที่เป็น ตัวกู ของกู เกิดขึ้นมาอีก หลังจากนั้น จนกว่าร่างกายจะแตกดับไป ชาติ จะไม่มีอีกนับตั้งแต่ขณะที่หมดกิเลส หมดตัณหาอุปาทาน

เดี๋ยวนี้พวก **เราวันหนึ่ง ๆ ไม่รู้ว่าเกิดอีกกี่ชาติ กี่สิบชาติ หรือกี่ร้อยชาติ** กระทบทางตา ก็เป็นตัวกู กระทบทางหู ก็เป็นตัวกู ฯลฯ วนเวียนอยู่ไม่รู้กี่สิบชาติ ขอให้เข้าใจชาติในลักษณะเช่นนี้ **นี่เพราะถือความยึดมั่นถือมั่น** สำเร็จผลเป็นความยึดมั่นถือมั่น เป็นตัวกู ของกู คือความยึดมั่นในตัวเราของเรา **ความยึดมั่นเป็น อหังการ มมังการ เป็นที่เกิดของความทุกข์ที่ลึกซึ้งที่แยบคาย ที่ละเอียด ที่มองเห็นยาก แล้วซ่อนอยู่ใต้สันดาน อยู่ในสันดาน คือลึกกว่าจิตใจเสียอีก อันสันดานนั้นคือพื้นฐานชั้นล่างของจิตใจ มันซ่อนอยู่ที่นั่นเห็นยาก** จะเห็นต่อเมื่อมันพลุ่งขึ้นมาเป็นตัวกู ของกู ขึ้นมาอย่างรุนแรงแล้ว ดังนั้น เราป้องกันไว้ ไม่ให้มันพลุ่งขึ้นมาได้ มันพลุ่งออกมาไม่ได้ก็เหมือนมันไม่ได้กินอาหาร

ทีนี้เราทำไม่ให้มันพลุ่งออกมาได้ตลอดวันตลอดคืน ก็เท่ากับมันไม่ได้กินอาหารตลอดวันตลอดคืน มันจะค่อย ๆ ผอมลง ๆ วันหนึ่งมันจะต้องตาย เพราะฉะนั้น ขอให้เป็นอยู่โดยชอบ โลกนี้จะไม่ว่างจากพระอรหันต์ อย่างที่พระพุทธเจ้าท่านตรัส เราไม่ได้ว่ากันเอาเอง "สเจ อิเม สุภทฺท ภิกฺขู สมฺมา วิหเรยฺยํ อสุญฺโญ โลโก อรหนฺเตหิ อสฺส" นี่ตรัสเมื่อจวนจะปรินิพพานเต็มทีแล้ว อีกไม่กี่นาทีก็จะนิพพานแล้ว ว่า **ถ้าภิกษุเหล่านี้จะพึงเป็นอยู่โดยชอบไซร้** โลก

ก็จะไม่ว่างจากพระอรหันต์" ท่านว่าง่าย ๆ ด้วยว่า **เป็นอยู่โดยชอบ** ถ้าเป็นอยู่โดยชอบ โลกไม่ว่างจากพระอรหันต์ แล้วที่นี้คำว่าเป็นอยู่โดยชอบ ของท่านนี้ มันหมายถึงเป็นอยู่ชนิดที่ว่านี้ คือหมายถึงเป็นอยู่ด้วยการ "บอยคอต" การมาแห่งอาหารของกิเลส คือทางที่ไม่ยึดมั่นถือมั่นว่า ตัวกู ของกู มันปิดอาหารเสียทุกทาง ทั้งทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ แล้วเชื้อกิเลสที่เป็นอุปาทานอยู่ภายในสันดานนั้น มันไม่ได้กินอาหาร วันหนึ่งก็ไม่ได้กิน คืนหนึ่งก็ไม่ได้กิน เดือนหนึ่งก็ไม่ได้กิน แล้วมันก็ผอมตาย การเป็นอยู่ให้ชอบเท่านั้นแหละ มันเป็นการตัดอาหารอยู่ในตัวมันเอง มันต้องเป็นพระอรหันต์วันหนึ่งแน่ ๆ จึงตรัสว่าให้เป็นอยู่โดยชอบเท่านั้น โลกจะไม่ว่างจากพระอรหันต์

ที่เรียกว่า **อย่างไร วิธีอย่างไร ก็คือโดยวิธีอย่างนี้** เมื่อตากระทบรูป หูกระทบเสียง จมูกกระทบกลิ่นก็ตาม ให้มันอยู่เพียงแค่ผัสสะ เป็นวิเศษที่สุด ถ้าหยุดไม่ได้ก็ให้เลยถึงเวทนา ต่อนั้นหยุดให้ได้เป็นครั้งสุดท้าย อย่าให้เป็น ตัณหา อุปาทาน ภพ ชาติ ให้ถือเป็นบทเรียนประจำวันว่า ตำน้ำพริกกระเด็นเข้าตา อย่างนี้แม่ครัวจะทำอย่างไร มันจะเกิดผัสสะอย่างไร เวทนาอย่างไร ตัณหาอุปาทานอย่างไร เป็น ภพ อย่างไร ชาติ อย่างไร แล้วจะหยุดอยู่แค่ผัสสะได้อย่างไร จะหยุดแค่เวทนาอย่างไร ลองไปหัดดู หรือว่าเรื่องอื่น ๆ ที่จะต้องกระทบทางตา ทางหู ทางจมูก ฯลฯ ประจำวันก็เหมือนกัน

เพราะฉะนั้น ขอให้ไปฝึกแต่เพียงว่า มันต้องใช้ในที่ทุกหนทุกแห่ง ที่พูดตะกี้นี้ว่า ในครัวก็ตาม ในห้องส้วมก็ตาม ลานบ้าน ใต้ถุน

บนเรือน ที่ออฟฟิศ ที่ทุ่งนา ที่ทะเล ฯลฯ แล้วแต่ว่ากำลังอยู่ที่ไหน ถ้าต้องประสบ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และความรู้สึกคิดนึกได้ทั่วไป แล้วก็มีวิธีการที่ประหลาดตามแบบของพระพุทธเจ้า คือ หยุดผัสสะเสีย ถ้าเลยไปก็หยุดเวทนาเสีย โดยอาศัยปัญญา สติ และสัมปชัญญะ อย่างที่ว่านี้ สามอย่างนี้จะเรียกว่า สติปัฏฐาน เสียเลยก็ได้ รวมเรียกเข้าด้วยกันว่า สติปัฏฐานเลยก็ได้ หรือสติปัฏฐานภาวนา อย่างนี้ก็ได้ **ถ้าจะเรียกให้สั้นที่สุดว่า วิปัสสนาก็ได้ ให้เห็นแจ้งว่าไม่มีอะไร ที่น่ายึดมั่นถือมั่นว่า เรา เพราะเห็นแจ้งอยู่ว่า "เรา ก็ไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไร" "ไม่มี เราอยู่ในตัวเรา"** นี้ไปคิดดู มีแต่สติปัญญา ซึ่งก็ไม่ใช่ ตัวมัน หรือตัวเรา หรือมีแต่ธรรมชาติ ธรรมดาล้วน ๆ เป็นไปตามเรื่องตามราวของมัน

ที่นี้จิตมีสติปัญญา มันจะรู้จักจัด รู้จักกระทำในตัวมันเอง โดยที่จะไม่เป็นทุกข์ขึ้นมาได้เลย ทั้งที่มันไม่ใช่ อัตตา ตัวตนขึ้นมา ที่เป็นการรู้ หรือชี้ให้รู้ว่า ทั้งหมดนี้มันไม่ใช่ตัวตน หรืออัตตา หรืออาตมา หรือตัวกู หรือของกู ขึ้นมา เป็นเพียง รูปธรรมนามธรรม เป็นไป เปลี่ยนไป ไหลไป ตามสภาพธรรมดา ถ้าในนั้นมีสติ มีสัมปชัญญะ มีสติมันก็เปลี่ยนไปในทางที่ไม่เป็นทุกข์ ถ้าในนั้นมีกิเลสตัณหาเป็นวุ่นไม่ว่างเสียแล้ว มันเปลี่ยนไปไหลไปในทางที่เป็นทุกข์ เพราะฉะนั้นอย่าว่าเราเลย ว่าจิตนั่นแหละ จิตที่อยู่ในเบญจขันธ์กลุ่มนี้แหละ ให้มันฉลาดไปในการที่จะจัด จะคิดจะนึก จะปรุงอะไร ให้ประกอบอยู่ด้วยความว่าง ให้ว่างจากความยึดถือ

ว่า "ตัวตน" ให้จิตมีสติสัมปชัญญะ หรือปัญญาให้จิตนี้ไม่ยึดมั่นถือมั่น แล้วจิตนี้ก็จะไม่ทุกข์เลย แล้วความดับทุกข์ก็มีได้ โดยไม่ต้องมีตัวผู้ดับทุกข์ การเดินทางคือการปฏิบัติก็ได้ทำไปเสร็จหมดแล้ว โดยไม่ต้องมีตัวผู้ปฏิบัติ นี่เป็นเรื่องไม่ยึดมั่นถือมั่น แล้วไม่ต้องมีตัวเรา หรือของเรา อะไรขึ้นมา นี่คือคำตอบที่ว่า ทำอย่างไร ปฏิบัติอย่างไรเกี่ยวกับธรรมะ จึงเป็น ๒ ข้อว่า– ข้อ ๑ ปฏิบัติธรรมทำไม ข้อ ๒ ว่า ปฏิบัติธรรมอย่างไร มีเท่านี้รวมเข้าแล้วก็เป็นว่า "สิ่งทั้งปวง ไม่ควรยึดมั่นถือมั่น"

ประโยคว่า "**ธรรมทั้งหลายทั้งปวง ไม่ควรเข้าไปยึดมั่นถือมั่น** เป็นบาลีว่า "สพฺเพ ธมฺมา นาลํ อภินิเวสาย" ไปเขียนไว้ให้เห็นสะกิดตาสะกิดใจอยู่เสมอ จะเป็นประโยชน์มาก จะช่วยให้ได้เข้าถึงพระพุทธเจ้าองค์จริง ยิ่งกว่าเห็นพระพุทธรูป หรือเห็นอะไรเสียอีกถ้าเรารู้จักทำ ถ้าไม่รู้จักทำแล้ว ก็ได้เพียง มีพระพุทธรูปสวยๆ แล้วมาเพ่งดูหน้าท่าน จิตใจเกิดความสงบระงับได้บ้าง เท่านี้ยังน้อยไป ถ้ามีประโยคว่า "สิ่งทั้งหลายทั้งปวง ไม่ควรยึดมั่นถือมั่น" ลึกไปถึงไม่ยึดมั่นถือมั่น อย่างนี้ถึงพระพุทธเจ้าองค์จริงเลย โดยจิตนี้เองเป็นพระพุทธเจ้าเสียเอง โดยลักษณะเป็นความไม่ยึดมั่นถือมั่น เป็นความสะอาด สว่าง สงบ เสียเอง

ดังนั้น ขอให้สนใจเป็นพิเศษ ถ้าใครจะแขวนตะกรุดก็ขอให้จารึกประโยคนี้ ถ้าจะแขวนพระก็ให้จารึกหลังพระด้วยประโยคนี้ ดีกว่าเลขยันต์อย่างอื่น เพราะนี่เป็นหัวใจ หรือยอดสุดของธรรมะ

ถ้าจะเขียนเล่นข้างฝาบ้านก็จะเป็นประโยชน์ ที่รกรุงรัง จะได้เอาไปทิ้งเสียบ้าง ให้เหลืออยู่แต่ที่ดีที่สุด ที่เด่นที่สุดของเรา ก็คือ สิ่งทั้งหลายทั้งปวง ไม่ควรยึดมั่นถือมั่น ซึ่งมันจะแวดล้อมจิตใจเรา ให้เต็มไปในร่องรอย หรือในแนวของธรรมะ แล้วจะอ่านก็ดี จะพูดก็ดี จะคิดนึก ปรึกษาสนทนากันก็ดี ขอให้นึกแต่เรื่องนี้ อย่าเพ้อเจ้อเรื่องอื่นให้มากไป ตัดทอนเรื่องอื่นให้มากที่สุด แล้วมาเพิ่มให้แก่เรื่องนี้ให้มากที่สุด แล้วไม่เท่าไรคือไม่นานนัก เขาจะเข้าถึง รู้ ธรรมของพระพุทธเจ้าที่แท้จริง คือความไม่ยึดมั่นถือมั่น หรือความปล่อยว่าง อย่างที่ว่ามานี้.

เรื่องวิปัสสนา

โดย

ท่านพุทธทาส

การพูดกันวันนี้ ใคร่จะปรับความเข้าใจ ในหมู่ผู้ปฏิบัติธรรม เกี่ยวกับวิธีทำอานาปานสติ แรกที่สุดที่จะต้องพิจารณาให้มองเห็นเสียก่อน ก็คือ เกี่ยวกับคำว่า "วิปัสสนา" เรื่องนี้มีปัญหาอยู่มาก ขอจงตั้งใจฟังให้เข้าใจ

คำว่า "**วิปัสสนา**" มันหลอกให้เข้าใจความหมายผิดไปได้มาก คืออะไร ๆ ก็ดูจะเป็น "วิปัสสนา" ไปเสียหมด เที่ยวยึดแบบรูปว่าเป็น วิปัสสนาบ้างก็มี บางคนก็ไปยึด การยืน เดิน นั่ง นอน ว่าเป็น วิปัสสนา ฯลฯ ไม่ใช่ บางคราวมีผู้ถามว่า "ที่สวนโมกข์ทำวิปัสสนากันไหม" เช่นนี้เป็นต้น นี่ก็เพราะยังไม่เข้าใจคำว่า "วิปัสสนา"

จะอธิบายให้เข้าใจ คำว่า "**วิปัสสนา**" นี้ ต้องถือความหมายตามตัวหนังสือด้วย **วิปัสสนา มีความหมายว่า "เห็นแจ้งชัด"** การเห็นแจ้งชัดนี้อย่างไร ก็คือ ตัววิปัสสนามีความหมายตามตัวศัพท์อยู่ที่ ปัสสนา = เห็น วิ = ทำให้แจ้งชัด วิปัสสนา ไม่ใช่กำหนดที่สมาธิ หรือการกระทำใดอื่น ตัวเห็นแจ้งชัดเท่านั้น จึงจะเป็นวิปัสสนา การเริ่มต้นทำใจให้สงบก็ดี การคิด หรือการกำหนดจิตอย่างไรก็ดี ยังไม่ใช่ตัววิปัสสนาแท้

วิปัสสนา ที่ปฏิบัติกันอยู่ ขั้นแรก เป็นเรื่องของการเตรียมพร้อมเท่านั้น ขั้นนี้มิใช่วิปัสสนา แต่มักจะเข้าใจผิดว่า ขั้นเตรียมเป็นตัว วิปัสสนา เสียเลยก็มี เพราะไม่เข้าใจคำว่า เห็นแจ้ง การเห็นแจ้งก็คือ เท่ากับ คิดให้ออกแล้วเพ่งสิ่งที่คิดออกนั้นอยู่เสมอ จนเกิดความเห็นแจ้งชัด ในความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ตัดความสงสัยเสียได้ คำนี้จะตรงกับที่รู้กันมาก่อนหรือไม่ก็ตาม แต่อาตมาขอยืนยันอย่างนี้ อาจไม่ตรงกับที่เขาสอนกันก็ได้

ความเห็นแจ้งย่อมเกิดขึ้นได้เสมอ ความเห็นแจ้งที่พลุ่งขึ้นเป็นขณะ ๆ ในบางคราว และบางเรื่องก็เรียกว่าเห็นแจ้งได้เหมือนกัน เช่นในคราวคิดจะเขียนเรื่องยาก ๆ เมื่อมีความจำเป็นจะต้องคิดเขียน ก็เกิดความเห็นแจ้งได้ หรือจะคิด เขียน แต่งโคลงกลอน ฯลฯ ก็เกิดความเห็นแจ้งได้ แต่การเห็นแจ้งอย่างนี้ไม่ใช่ วิปัสสนา เพราะจะเห็นแจ้งเพียงขณะเดียว ในขณะที่คิดอยู่เท่านั้น ต่อนั้นแล้วจะเลือนไป นี่ไม่ใช่วิปัสสนา เพราะเป็นการคิดเห็นชั่วขณะ วิปัสสนาแท้จริงจะต้อง เห็นแจ้งอยู่อย่างนั้น คงที่เรื่อยไป การเห็นแจ้งอย่างนี้ ก็คือ เพ่งหรือดูให้เห็นชัดแจ้ง เพ่งดูอยู่ที่ความรู้ชัดแจ้งนั้นมีปัญหาว่า การเพ่งจะเป็นฌาน หรือสมาธิ หรือปัญญา ตามโรงเรียนมักจะสอนกันว่า เพ่งจะเป็น ฌาน ก็กลายเป็นเพ่งเพื่อสงบ ไม่ใช่เพ่งเพื่อความเห็นแจ้ง หรือเพื่อความรู้แจ้ง

การเพ่งย่อมมีสองแนว คือแนว **สมถะ** หรือแนว **สมาธิ** แนวสมถะจะทำให้อารมณ์สงบเงียบ หรือแข็งเป็นท่อนไม้ ซึ่งเป็นฌานก็ได้ อีกอย่างหนึ่งเพ่งให้เห็นแจ่มแจ้ง ในอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา

ด้วยปัญญา เพ่งเพื่อให้รู้แจ้งชัดเด็ดขาดที่เรียกว่า วิปัสสนาก็ทำได้ เพราะฉะนั้นการเพ่ง จึงเป็นสมถะก็ได้ วิปัสสนาก็ได้

(ขอซ้อมความเข้าใจก่อนว่า ผู้ที่ปฏิบัติธรรมนึกออกไหมว่า การเพ่งให้เป็นปัญญา มีอยู่ที่ไหนบ้าง มีพระพุทธวจนะกล่าวอ้างไว้ที่ใดบ้าง (ผู้ตอบกล่าวโดยย่อว่า) ความเพียรเพ่งย่อมไม่มีแก่ผู้ไม่มีปัญญา เป็นต้น)

ความเพ่งกับปัญญา แท้จริงก็เป็นอย่างเดียวกันนั่นเอง ซึ่งมีคำกล่าวในบาลีก็มี เช่น– "เมื่อใดธรรมทั้งหลายปรากฏแก่พราหมณ์ผู้มีความเพียรเพ่งอยู่ เมื่อนั้นความมืดย่อมหายไป ความรู้แจ้งจะเข้ามา ฯลฯ"

คำว่า "ฌายโต" ไม่ใช่เพ่งเป็นฌาน การสอนในโรงเรียนมักไปยึดว่า "ฌายโต" เป็นฌาน ถ้าจะกล่าวว่า เพ่งเพื่อความแจ่มแจ้งเพื่อให้เกิดปัญญาก็มักไม่เข้าใจ ต่างฝ่ายต่างติเตียนกันอยู่ จึงขอเตือนให้เข้าใจให้ถูกต้องว่า เพ่ง ไม่ใช่ ฌาน อย่างเดียว แต่ควรเพ่งให้เป็นวิปัสสนา คือประกอบด้วยปัญญา

คำว่า "สมาธิ" หรือ สมาธิภาวนา ก็เท่ากับเจริญสมาธิ เจริญสมาธิเป็นปัญญาได้ ขอเตือนให้ระลึกไว้ว่า สมาธิภาวนามีความมุ่งหมายดังนี้:–

๑. เพื่อความสุขในทิฏฐธรรม ก็เจริญสมาธิ ตามแนวฌานสี่ที่เรียก รูปฌาน

๒. สมาธิภาวนา อันเป็นไปเพื่อ ญาณทัสสนะ อันเป็นทิพย์ต้องทำอาโลกสัญญา ทิวาสัญญา ฯลฯ ทำไปจนถึงที่สุดจะได้ผล มีหูทิพย์ ตาทิพย์ เป็นต้น

๓. สมาธิภาวนา อันเป็นไปเพื่อความสมบูรณ์สติสัมปชัญญะ ต้องกำหนดความรู้อยู่ที่ เกิด ดับ สัญญา เวทนา วิตก จะทำให้มีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์ วิธีนี้ต้องกำหนดรู้ทุกอิริยาบถ

๔. สมาธิภาวนา เป็นไปเพื่อสิ้นอาสวะ ให้กำหนดความเกิดขึ้น ความเสื่อมสลาย ของเบญจขันธ์ที่ประกอบด้วยอุปาทาน ที่สอนกันมักไม่สอนสมาธิตามที่กล่าวในข้อ ๔ สมาธิข้อ ๔ ต้องเพ่งเบญจขันธ์ที่ประกอบด้วยอุปาทาน (ให้ดูความในจตุกนิบาต) สมาธิที่เข้าใจกันมา มักมีความหมายแคบ อย่างที่เข้าใจ ๆ กันมาแต่ก่อน พิจารณาให้เห็นชัดจะเห็นว่า วิปัสสนาแท้ อยู่ที่ประเภท ๔ ขั้นที่เป็นฌานและอื่น ๆ มิใช่วิปัสสนาเพราะมิได้เห็นแจ้ง

สมาธิภาวนาตามข้อ ๑ จึงไม่ใช่วิปัสสนา สมาธิภาวนาตามข้อ ๒ ก็ไม่ใช่วิปัสสนา เพราะไม่ใช่ความเห็นแจ้ง สมาธิภาวนาตามข้อ ๓ ก็ยังไม่ใช่วิปัสสนาแท้ เพราะว่าเพียงแต่ทำให้มีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์ **สมาธิภาวนาตามข้อ ๔ ทำให้สิ้นอาสวะกิเลสนี่เป็นวิปัสสนาแท้** เพราะจะทำให้เห็นแจ้งในความไม่ยึดมั่น ควรสนใจเพ่งให้เห็นแจ้งเป็นนิตย์

ทำไมจึงควรเพ่งให้เห็นแจ้ง การเข้าใจอะไรทำไมจะต้องเพ่ง ก็เพราะว่า เพ่งดูเพื่อจะให้รู้ชัดว่าอะไรเป็นอะไร และการละกิเลส ไม่อาจละได้ด้วยเพียงกุศลเจตนา ซึ่งในโรงเรียนมักสอนกัน ให้ละกิเลสที่มีขนาดหยาบ กลาง และละเอียด แท้จริงกิเลสมีอย่างเดียว

ที่สอนกันว่า กิเลสอย่างหยาบ ได้แก่กิเลสที่สำแดงทะลุออกมาทางกาย วาจา กิเลสอย่างกลางได้แก่กิเลสที่กรุ่นอยู่ข้างใน มี กาม-

ฉันทะ พยาบาท วิจิกิจฉา อุทธัจจกุกกุจจะ ถีนมิทธะ อันเรียกว่านิวรณ์ ๕ นั้น กิเลสอย่างละเอียดได้แก่ อนุสัย อาสวะ สังโยชน์ แต่แท้จริงกิเลสมีอย่างเดียว คือกิเลสอย่างละเอียดนั่นเอง ซึ่งกิเลสอย่างละเอียดเมื่อแสดงออก ก็แสดงออกโดยอาการต่าง ๆ ที่แสดงออกเป็นกิเลสหยาบกลาง นั่นก็เพียงแต่อาการของกิเลสเท่านั้น ถ้ากิเลสแสดงออกทางกาย วาจา นั่นก็เท่ากับกิเลสแสดงอาการอย่างรุนแรงออกมา แสดงอาการเบาหน่อยก็เป็นขนาดกลาง ซึ่งจะหยาบหรือกลางก็ไม่ควรจะถือว่ากิเลสมีเป็นขั้น ๆ เพราะแท้จริงมีอย่างเดียว

การละอาการของกิเลส ๒ ประการแรก คือที่เรียก หยาบ หรือกลาง อาจละได้ด้วยกุศลเจตนาแต่ **กุศลเจตนาไม่อาจจะละกิเลสอันแท้จริงได้ กิเลสแท้จริงจะละได้ด้วยโลกุตตรธรรม** เท่านั้น

การทำวิปัสสนา ก็เพื่อละกิเลสด้วยโลกุตตรธรรม คือละกิเลสอันแท้จริง ซึ่งหมายถึงสังโยชน์ตั้งแต่ ๑ ถึง ๑๐ การละกิเลสแท้จริงไม่สามารถละได้ด้วยกุศลเจตนา ต้องละด้วยปัญญาเท่านั้น ฌานอันเป็นกุศลก็ดี ก็ละได้เพียงอาการของกิเลส เพียงสองขั้นแรกเท่านั้น

การละกิเลสแท้จริงต้องทำอย่างไร ก็คือจะต้องทำให้เกิดปัญญาเห็นแจ้งชัดเหมือนเอาไฟลนจ่ออยู่เรื่อย ไม่ให้โอกาสกิเลสเพิ่มเชื้อ กิเลสต้องขาดอาหารก็จะเหี่ยวแห้ง ดับสิ้นไป เพราะฉะนั้นจึงต้องสร้างอริยกุศล อริยมรรค พอมีอริยมรรคอวิชชาก็จะดับเอง เหมือนจุดไฟขึ้น ความมืดก็หายไป หรือไฟลุกขึ้นมีน้ำมาดับ ไฟก็จะดับไปเอง การดับกิเลสภายในแท้จริงจะต้องใช้ปัญญาเห็นแจ้ง ซึ่งทำให้กิเลสดับได้เอง ไม่เหมือนกับอาการของกิเลสอย่างต้น ๆ ที่ระงับ

ได้เพียงอาการ แต่ไม่อาจระงับ ตัวโลภะ โทสะ โมหะ โดยตรงได้ และระงับอย่างอริยะก็ไม่ได้

การทำวิปัสสนามุ่งหมาย เพื่อฆ่ากิเลสโดยตรง เพราะว่าจะสร้างกุศลเจตนาขึ้นมาฆ่ากิเลสยังไม่ได้ผล จึงต้องสร้างอริยมรรคอริยกุศล ให้เกิดปัญญาอันถูกต้องแล้ว กิเลสจะถูกฆ่าเอง เมื่อประสงค์จะละโลภะ โทสะ โมหะ จะไปบอกว่า เราจะเว้นอย่างนั้นอย่างนี้ เราตั้งใจจะทำอย่างนั้น อย่างนี้ จะเว้นได้แท้จริงหาได้ไม่ จะทำได้ก็ต่อเมื่อสร้าง อริยมรรค ปัญญา อริยกุศล

อริยมรรคมีขึ้นแล้ว กิเลสจะไม่มี อาหาร ไม่มีทางมาของอาหาร เหมือนกับการ Boycott เมื่อกิเลสไม่มีอาหารช่วยหล่อเลี้ยง กิเลสก็จะต้องแห้งดับไป เหมือนดังขังสัตว์ไว้ในกรง ไม่ส่งอาหารให้สัตว์ก็จะผอมลงจนสิ้นชีวิตไป ฉันนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า "ถ้าภิกษุเป็นอยู่ให้ถูก ให้ชอบไซร้ พระอรหันต์ก็จะไม่ว่างจากโลก" ข้อนี้ขอให้พิจารณาจงมาก มีบาลีกล่าวไว้ว่า "อิเม จ สุภทฺท ภิกฺขู สมฺมา วิหเรยฺยุํ อสุญฺโญโลโก อรหนฺเตหิ อสฺส" ที่ว่า "เป็นอยู่โดยชอบ" นี่เป็นอย่างไร บางคนมักเข้าใจว่า การเป็นอยู่โดยชอบก็คือ การบำเพ็ญทาน รักษาศีล เท่านี้ยังไม่ถูกต้อง ที่ถูกต้องแท้จริงจะต้องเป็นอยู่ให้ถูกต้องให้ชอบได้ด้วยการวิปัสสนา ซึ่งเท่ากับต้องมีปัญญา มีอริยมรรค มีองค์ ๘ อันเป็นทางปิดหนทางมาซึ่งเป็นอาหารของกิเลส ทำให้เห็นแจ้งใน ทุกขัง อนิจจัง อนัตตา เมื่อเห็นแจ้งเช่นนี้ โลภะ โทสะ โมหะ จะไม่ได้รับอาหาร ก็จะค่อย ๆ ผอมลง ๆ ผู้สิ้น โลภะ โทสะ โมหะ จะเข้าสู่ความเป็นอริยบุคคลตามขั้นแต่ละขั้นได้ โดยไม่ต้องรู้จักชื่อ อริยบุคคลขั้นนั้น ๆ

วิปัสสนา ไม่ใช่กุศลเจตนา ดังกล่าวแล้ว ซึ่งตั้งใจทำหรือตั้งใจละเว้นไม่ได้ผล จะต้องใช้วิปัสสนาให้ถูกทาง คือต้องเป็นอยู่โดยชอบ ทุกลมหายใจเข้าออกเห็นแจ้งใน ทุกขัง อนิจจัง อนัตตา ชัดอยู่ทุกลมหายใจเข้าออก อย่างนี้จึงจะเรียกว่า "ฌายโต" คือเพ่งดูซึ่งไม่ใช่สมาธิ สมถะ แต่ให้เห็น ให้รู้แจ้ง ให้สว่างขึ้น ๆ สว่างขึ้นเรื่อย ถ้าทำวิปัสสนาเพียงขั้นทำจิตให้สงบระงับ ก็ยังไม่ใช่วิปัสสนา และวิปัสสนานั้นจะทำในอิริยาบถไหน เมื่อไรก็ได้

การทำวิปัสสนาต้องทำทุกลมหายใจเข้าออก หรือเพ่งทุกลมหายใจเข้าออกเป็นอย่างไร ปัญหาอยู่ที่ตรงนี้ นั่นก็คือ ควรหัดอานาปานสติ และอานาปานสติจะทำทุกลมหายใจเข้าออกได้อย่างไร การทำอย่างนี้ก็เพื่อหาอำนาจอย่างหนึ่ง สำหรับการ Boycott กิเลส การฝึกก็ต้องตั้งต้นหัดตัวเอง ให้สามารถคิด พิจารณาได้ทุกลมหายใจเข้าออก บางคนกล่าวว่า การคิด พิจารณา ทุกลมหายใจเข้าออก ไม่ใช่วิสัยที่จะทำได้ นี่จะต้องพิจารณากันแก้ปัญหานี้เสียก่อน จะขออธิบายให้ฟัง เช่นเวลาที่เราโกรธ หรือเกลียดใคร ทำไมความรู้สึกอย่างนี้ จึงเป็นอยู่ได้ทุกลมหายใจเข้าออก ยิ่งเพ่งโกรธ เกลียด ก็ยิ่งโกรธ เกลียด มากเข้าทุกที หรือเวลาเรารักใคร่ เพ่งตรงรักนั้นอยู่ทุกลมหายใจเข้าออก ก็ยิ่งรักมากเข้า นี่ฉันใด ต้องหัดคิดว่า ทำไมจึงเป็นอยู่อย่างนี้ ทำไมจึง เกลียด โกรธ รัก อยู่ได้อย่างนี้ ทุกลมหายใจเข้าออก

พิจารณาใหม่ในทางมุมกลับ ตรงกันข้ามกับข้างต้น ทำเพื่อให้ละวาง หน่ายทำทุกอิริยาบถจะทำอย่างไร ก็ให้คิดว่า ถ้าหัดจนเคยชินจนติดเป็นนิสัย ก็ย่อมทำได้ เช่นในเวลาเดินเล่น เวลานั่ง นอน

ยืน เดิน ถ่ายอุจจาระ ปั๋สสาวะ ฯลฯ หัดคิดทำอะไร ๆ ในขณะนั้น ก็ย่อมคิดทำอะไร ๆ ก็ได้ ความเคยชินอย่างนี้ย่อมทำควบกับอิริยาบถใด ๆ ก็ได้ ทำสิ่งใดได้อย่างนี้ เกิดขึ้นได้ด้วยความเคยชิน การทำวิปั๋สสนาก็ควรฝึกเพ่งให้แรงเหมือนตัวอย่างข้างต้น คือไม่ว่าจะเดิน นั่ง ยืน นอน ฯลฯ ต้องฝึกอยู่ทุกอิริยาบถ ทุกลมหายใจเข้าออก

โดยเฉพาะวิธีทำอานาปานสติ หมวด ๔ ที่กล่าวถึง อนิจจานุปั๋สสี วิราคานุปั๋สสี ปฏินิสสัคคานุปั๋สสีก็คือพิจารณา เห็นความไม่เที่ยง เห็นธรรมอันปราศจากราคะ ธรรมเป็นเครื่องดับสนิท และความจางคลาย นี่เป็นตัวแท้ของวิปั๋สสนา ถ้ายังทำหมวด ๔ ไม่ได้ทีเดียว ก็ต้องฝึกหัดตั้งแต่หมวด ๑–๓ ไปโดยลำดับแล้วเพ่งให้ชัดในระยะหมวด ๔

เมื่อได้ฝึกให้ถูกวิธีแล้ว จิตของบุคคลอาจเข้าสู่ปั๋ญญาขั้นแรง จนบรรลุผลเลยก็ได้ ดังเช่นอริยบุคคลในสมัยก่อน เมื่อเพ่งจนเห็นแจ้งตามระยะในหมวด ๔ ความจางคลายจะเกิด เมื่อเพ่งความไม่เที่ยงจนเข้าใจ จิตจะน้อมไปสู่ความดับ ระยะต่อไปจะดับความยึดถือตัวตนได้โดยลำดับ ที่เรียกว่า วิราคะ นิโรธะ ปฏินิสสัคคะ การฝึกอานาปานสติหมวด ๔ เป็นธัมมานุปั๋สสนา

สำหรับคนทั่วไป ข้อที่ว่าให้เพ่งอะไร ๆ ทุกลมหายใจเข้าออก จะทำไม่ได้ ขอให้หัดทำอย่างง่าย ๆ คือเพ่งดูตัวลมหายใจเสียเอง ซึ่งเป็นวิธีทำอานาปานสติ เริ่มแต่หมวด ๑ – ๓ ซึ่งเป็นขั้นเตรียมการของวิปั๋สสนา (ดูแบบ ๑ – ๑๒) ต่อจากระยะนี้ขึ้นไป จึงจะเป็นวิปั๋สสนา การเพ่งอย่างนี้เทียบกับสติปั๋ฏฐานสูตร ได้แก่:–

อานาปานสติ หมวดที่ ๑ เท่ากับ กายานุปั๋สสนา สติปั๋ฏฐาน

อานาปานสติ หมวดที่ ๒ เท่ากับ เวทนานุปั๋สสนา สติปั๋ฏฐาน

อานาปานสติ หมวดที่ ๓ เท่ากับ จิตตานุปัสสนา สติปัฏฐาน

อานาปานสติ หมวดที่ ๔ เท่ากับ ธัมมานุปัสสนา สติปัฏฐาน

วิธีฝึกหัด อาจเริ่มต้นด้วยการหัด ให้จิตจดจ่ออยู่ในอะไรก็ได้ กำหนดเอาอะไรก็ได้เป็นหลัก ให้จิตจ่ออยู่ทุกลมหายใจเข้าออก เช่น กำหนดเอาตัวลม ก็กำหนดไว้ทุกลมหายใจเข้าออก นี้ประการหนึ่ง อีกประการหนึ่ง ต้องพยายามกำจัดเรื่องแทรกที่ต้องใช้ความคิดในระยะนี้ จนกว่าจิตจะสงบระงับแล้ว เข้าขั้นธัมมานุปัสสนาแล้ว จึงเพ่งพิจารณาต่อไป

การฝึก สติปัฏฐาน กับ อานาปานสติ เกี่ยวข้องกันอย่างไรนั้นก็คือ:—

๑. กายานุปัสสนา ได้แก่การเพ่งทางกาย ซึ่งกำหนดอะไรก็ได้ดังกล่าวข้างต้น ซึ่งต้องทำทุกลมหายใจเข้าออก จนรู้สึกว่าทุกอย่างยินยอม จนเกิดความรู้สึกเบา สบาย สงบ เย็น

๒. ขั้นต่อไปเป็นเวทนานุปัสสนา เมื่อมีกายสงบแล้ว เปลี่ยนการเพ่ง เป็นกำหนดที่ตัวเวทนา สุขทุกข์ หรือไม่สุขไม่ทุกข์ กำหนดเพ่งตัวเวทนาอยู่อย่างนั้น ทุกลมหายใจเข้าออก เช่น กำหนดรู้ที่ปีติสุข ก็กำหนดเพ่งอยู่จนเป็นนามธรรมมากขึ้น จนผัสสะ เวทนาระงับไป นี่เรียกว่า เวทนานุปัสสนา

๓. เลิกกำหนดเวทนาเสีย แต่กำหนดเพ่งดูที่ จิต ดูตัวจิตว่ากำลังคิดนึกอะไร อย่างไร หรือไม่ คิดนึกอะไร มีความปราโมทย์ตั้งมั่นอยู่อย่างไร มีความปลดเปลื้องปล่อยวางอยู่อย่างไร ก็กำหนดเพ่งดูอยู่อย่างนั้น ถ้าจิตเฉยไม่ปราโมทย์ อาจน้อมให้ปราโมทย์ แล้ว

ปล่อยจิตให้เบา พร้อมที่จะพิจารณา และควรแก่การงาน นี่เรียกว่า จิตตานุปัสสนา

๔. เมื่อจิตพร้อม ควรแก่การงาน คือเบาสบายแล้ว กำหนดจิต พิจารณาในความไม่เที่ยงของสังขารทั้งปวง ดูความเหลวไหล มายา ของจิตเสียเลยก็ได้ ซึ่งย่อมเห็นความไม่เที่ยงชัดขึ้น เพราะความไม่เที่ยงมีมาโดยลำดับ ตั้งแต่หมวดที่ ๑ กำหนดความไม่เที่ยงให้แจ่วอยู่ทุกลมหายใจเข้าออก เห็นความไม่เที่ยงแจ่มชัด แล้วจะเห็นวิราคะ ความยึดถือคลายตัวออก แล้วน้อมไปสู่ความดับอันเป็นนิโรธ นิพพานเป็นอารมณ์ เช่นนี้จะเห็น อนิจจัง อนัตตา ชัด ขั้นนี้เป็นวิปัสสนาโดยตรง

การวิปัสสนาที่ถูกต้องจะต้องเพ่งจนเห็นชัดว่า นี่ไม่ใช่เรา ไม่ใช่ของของเรา ที่เรียกว่าอหังการ มมังการ ซึ่งอหังการ มมังการนี้ต้องละ เพราะ อหังการคือ "กู" นี้ไม่ยอมใครง่าย ๆ มมังการคือ "ของกู" นี้ก็ไม่ยอมทำลายง่าย ๆ กู ของกู ยังมีอยู่ก็ดับทุกข์ไม่ได้

ความไม่เที่ยงจะกำหนดอย่างไร จงพิจารณาจะเห็นว่า กู ของกู ไม่เที่ยงอย่างไร เพ่งให้เห็นจริง **ไม่ใช่เพ่งให้เงียบ เพราะเพ่งจะเห่ากับดูจนรู้แจ้ง** ไม่ใช่คิดเอาเอง หรือคิดจนรู้

ความรู้ที่เกิดแจ่มแจ้งในขั้น วิราคะ นิโรธะ ปฏินิสสัคคะ จะต้องรู้เด็ดขาด ถ้าฝึกได้ถึงระยะนี้แล้ว ชื่อว่าบรรลุมรรคผลขั้นใดขั้นหนึ่งได้

ความไม่เที่ยงทั้งปวง จะต้องฝึกพิจารณา ให้เห็นอย่างที่เรียกว่า ญาณ ๑๖ ให้เห็นแจ่มอยู่ทุกลมหายใจเข้าออก ที่จริงชื่อญาณต่าง ๆ

มีกี่ชั้น ไม่จำเป็นต้องสนใจ ควรพิจารณาเพียงให้เกิดความรู้ชัดใจว่า "สิ่งทั้งปวงไม่ไหว ไม่น่าเอา ไม่น่าเป็น เท่านั้น ญาณก็จะเกิดขึ้นเอง แต่บางทีเรามักไปรู้จักญาณเสียก่อนทำ ซึ่งย่อมก่อให้เกิดตัณหายิ่งขึ้นไปอีก เรื่องเลยเกิดความยุ่งยากไปกันใหญ่

การเห็นความไม่เที่ยงเป็นทุกข์นั้น จะรวมอยู่ใน อนัตตา ในขณะเดียวกันแล้วย่อมเข้าสู่ระดับวิราคานุปัสสีด้วย แต่การฝึกให้เห็นแจ้งเช่นนี้ มีปัญหาอยู่ที่ จะต้องทำให้นาน และมากขึ้นทุกที ดังคำที่ว่า ภาวิตา พหุลีกตา คือเท่ากับต้องเพ่งดูอยู่เสมอ ให้ติดต่อไม่ใช่คิดเอา จนเกิดความรู้สึกชิน มั่นอยู่ ไม่หายไป ถ้ารู้ความจริงเห็นแจ้งไม่ขาดตอน ความรู้จะเกิดแรงขึ้น สามารถเปลี่ยนแปลงจิตในภายในได้ และการฝึกหัดเพ่งในระยะ วิปัสสนาที่เห็นแจ้งง่ายขอแนะให้เพ่งความทุกข์ แต่อย่าหลงเอาทุกข์มาเป็นของเรา แต่ให้เพ่งดูให้เห็น ตัวความทุกข์ และอาการของทุกข์นั้นตามความเป็นจริงแล้วใจจะไม่ยึดถือ มีสัมมาทิฏฐิเกิดขึ้น จะพ้นทุกข์ทั้งปวง

สัมมาทิฏฐิ ขอแนะนำเรื่องการพ้นทุกข์ว่า **จะพ้นทุกข์ทั้งปวงได้ด้วยสัมมาทิฏฐิ** แม้บางคราว คำว่า สัมมาทิฏฐิ ก็หมายถึงปัญญานั่นเอง และปัญญาอันชอบก็คือ สัมมาทิฏฐิ คำว่าสัมมาทิฏฐิตามความมุ่งหมายมีความหมาย ๒ ประการ คือ

๑. **ขั้นโลกียะ** เป็นขั้นที่สอนให้ ละชั่ว ทำดี จะมีผลเป็นความดี ความเจริญในทางโลก และโลกก็อาจเป็นโลกนรก โลกสวรรค์ ถ้าละชั่วทำดีก็ย่อมเกิดดี ถ้าทำดีมากก็ได้ผลดีมาก นับว่าจะเวียนว่ายอยู่ในโลกนี้เป็นอย่างดี

๒. **ขั้นโลกุตตระ** เป็นขั้นที่ทิ้งทั้งหมดทั้ง ดี ชั่ว บุญ บาป สุข ทุกข์ เพราะดีก็ทุกข์ ชั่วก็ทุกข์ บุญก็ทุกข์ บาปก็ทุกข์ สุขก็ทุกข์ ทุกข์ก็ทุกข์ ไม่ว่าดีหรือชั่ว ล้วนเป็นทุกขัง อนิจจา อนัตตา ทั้งนั้น ขั้นโลกุตตระนี้จะทำให้กระเด็นไปพ้นโลก จะเห็นความสุขอย่างเหนือโลก จะพ้นทุกข์ทั้งปวงได้

ผู้มีสัมมาทิฏฐิอย่างโลกียะ ก็จะมีทุกข์อย่างโลกียะ เป็นความทุกข์ ของคน มีบาป มีบุญ แล้วแต่สภาพของแต่ละบุคคล ใครมีสิ่งใดก็จะต้องทุกข์เพราะสิ่งนั้น จะเป็นคนมีสุข หรือมีทุกข์ ก็จะต้องมีทุกข์ตามแบบของผู้มีสุข มีทุกข์แต่ละคนนั้น ๆ

ถ้ามีสัมมาทิฏฐิอย่างโลกุตตระแล้ว จะเห็นความไม่เที่ยงของทุกข์ สุข แล้วจะน้อมไปในทางไม่เกิด จะเห็นทุกข์ชัดแจ้งอย่างที่ดูแล้วกล่าวได้ว่า ไม่ไหว ไม่น่าเอา ไม่น่าเป็น น่าระอาใจ น่าสั่นหัว แม้แต่อำนาจราชศักดิ์ทรัพย์สมบัติก็น่าสั่นหัว น่าระอาใจทั้งนั้น ดูให้เห็นจริงอย่างนี้ จะเห็นลักษณะอันเป็น "สัมพาหะ" คือมีแต่วุ่นวาย ถูกกระทบกระทั่ง ผลักดัน ไม่มีเวลาหยุดมีแต่ความอึดอัดเบียดเบียน มีสมบัติหรือมีสิ่งใดต้องดูให้เห็นจริง จะเห็นความน่าระอาใจ ส่วนในทางตรงกันข้าม คือนิพพาน ไม่เป็นสิ่งระอาใจ **การดูให้เห็นความจริง จะเกิดความเบื่อหน่ายที่เรียก นิพพิทา ซึ่งหมายถึงเบื่อ ชนิดที่เห็นความจริง เห็นน่าเบื่อตามธรรมชาติ** แต่ถ้าเบื่อต่อสิ่งที่มารบกวนทำความรำคาญ ทนไม่ได้อย่างนี้ไม่ใช่นิพพิทา นิพพิทาต้องมองเห็น ทุกสิ่งไม่ไหว ไม่น่าเอา ไม่น่าเป็น.

ดับไม่เหลือ

ของ

ท่านพุทธทาส

เรื่องดับไม่เหลือนั้น มีวิธีปฏิบัติเป็น ๒ ชนิด คือ ตามปรกติ ขอให้มีความดับไม่เหลือแห่งความรู้สึกยึดถือว่า "ตัวกู" และ "ของกู" อยู่เป็นประจำ นี้อย่างหนึ่ง อีกอย่างหนึ่งหมายถึงเมื่อร่างกายจะต้องแตกดับไปจริง ขอให้ปล่อยทั้งหมด รวมทั้งร่างกายชีวิตจิตใจ ให้ดับเป็นครั้งสุดท้าย ไม่มีเชื้ออะไรเหลืออยู่ หวังอยู่ สำหรับการเกิดมีตัวเราขึ้นมาอีก ฉะนั้น ตามปรกติประจำวัน ก็ใช้อย่างแรก เมื่อถึงคราวจะแตกดับของร่างกาย ก็ใช้อย่างหลัง ในกรณีที่ประสบอุบัติเหตุ ไม่ตายทันที มีความรู้สึกเหลืออยู่บ้างชั่วขณะ ก็ใช้อย่างหลัง ถ้าสิ้นชีวิตไปอย่างกระทันหัน ก็หมายความว่าดับไปด้วยความรู้สึกในวิธีอย่างแรกอยู่ในตัว และเป็นว่ามีผลคล้ายกัน คือ ความไม่อยากเกิดอีกนั่นเอง

วิธีปฏิบัติอย่างที่ ๑ คือ ประจำวันนั้น หมายความว่ามีเวลาว่างสำหรับทำจิตใจเมื่อไร ก่อนนอนก็ดี ตื่นนอนใหม่ก็ดี ให้สำรวมจิตเป็นสมาธิ ด้วยการกำหนดลมหายใจหรืออะไรก็แล้วแต่ถนัดพอสมควรก่อนแล้ว จึงพิจารณาเห็นความที่สิ่งทั้งหลายทั้งปวงทุกสิ่ง ไม่ควรยึดมั่นถือมั่นว่าเป็นเราหรือเป็นของเรา แม้แต่สักอย่างเดียว เป็นเรื่องอาศัยกันไปในการเวียนว่ายตายเกิดเท่านั้นเอง ยึดมั่นที่สิ่งใดเข้า ก็เป็นทุกข์ทันที และทุกสิ่ง การเวียนว่ายตายเกิดนั้นเล่า ก็คือการทนทุกข์ทรมานโดยตรง เกิดทุกทีเป็นทุกข์ทุกที เกิดทุกชนิดเป็นทุกข์ทุกชนิด

ไม่ว่าจะเกิดเป็นอะไร ก็เป็นทุกข์ไปตามแบบของการเกิดเป็นอย่างนั้น เกิดเป็นแม่ก็ทุกข์อย่างแม่ เกิดเป็นลูกก็ทุกข์อย่างลูก ฯลฯ เกิดเป็นคนรวยก็ทุกข์อย่างคนรวย เกิดเป็นคนจนก็ทุกข์อย่างคนจน เกิดเป็นคนดีก็ทุกข์อย่างคนดี เกิดเป็นคนชั่วก็ทุกข์อย่างคนชั่ว เกิดเป็นคนมีบุญก็ทุกข์ไปตามประสาคนมีบุญ เกิดเป็นคนมีบาปก็ทุกข์ไปตามประสาคนมีบาป ฉะนั้น สู้ไม่เกิดเป็นอะไรเลย คือ "ดับไม่เหลือ" ไม่ได้

แต่ทีนี้ สำหรับการเกิด หรือคำว่า "เกิด" นั้น อย่าหมายเพียงการเกิดจากท้องแม่ ที่แท้มันหมายถึงการเกิดของจิต คือของความรู้สึก ที่รู้สึกขึ้นมาคราวหนึ่ง ๆ ว่ากูเป็นอะไร เช่น เป็นแม่ เป็นลูก เป็นคนจนคนมี คนสวยคนไม่สวย คนมีบุญมีบาปเป็นต้น ซึ่งนี่แหละเรียกว่า ความยึดถือ หรืออุปาทานว่าตัวกูเป็นอย่างไร ของกูเป็นอย่างไร ตัวกู หรือของกูอย่างที่กล่าวนี้ เรียกว่าอุปาทาน มันเกิดจากท้องแม่ของมันคือ อวิชชา มันเกิดวันหนึ่งไม่รู้กี่สิบครั้งกี่ร้อยครั้ง หรือไม่รู้กี่ร้อยชาตินั่นเอง เกิดทุกคราวเป็นทุกข์ทุกคราว อย่างไม่มีทางที่จะหลีกเลี่ยง ทุกคราวที่ตาเห็นรูป หรือหูได้ยินเสียง หรือจมูกได้กลิ่น หรือลิ้นได้รส หรือกายได้สัมผัสทางผิวหนัง หรือจิตมันปรุงเรื่องเก่า ๆ เป็นความคิดเป็นเรื่องเป็นราวขึ้นมาเองก็ตาม ถ้าควบคุมไว้ไม่ดีแล้ว ตัวกูเป็นโผล่หรือเกิดขึ้นมาทันที และต้องเป็นทุกข์ทันทีที่ตัวกูโผล่ขึ้นมา ฉะนั้น จงระวังอย่าเผลอให้ "ตัวกู" โผล่หัวออกมาจากท้องแม่ของมันได้เป็นอันขาด เพียงแต่ตาเห็นรูป หรือหูได้ยินเสียงเป็นต้น แล้วเกิดสติปัญญารู้ว่าควรจัดการอย่างไรก็จัดไป หรือนิ่งเสียก็ได้ อย่างนี้ไม่เป็นไร ขออย่างเดียวแต่อย่าให้ "ตัวกู" ถูกปรุงขึ้น

มาจากตัณหา หรือเวทนาอันเกี่ยวเนื่องกับสิ่งที่ได้เห็น หรือได้ยิน เป็นต้นนั้น อย่างนี้เรียกว่า **"ตัวกู"** ไม่เกิด คือไม่มีชาตินั่นเอง เมื่อไม่เกิดก็ไม่ตาย หรือทุกข์อย่างใดทั้งสิ้น นี่แหละ คือข้อที่บอกให้ทราบว่า การเกิดนั้นไม่ใช่หมายถึงเกิดจากท้องแม่ทางเนื้อหนังโดยตรง แต่มันหมายถึงการเกิดทางจิตใจ ของ **"ตัวกู"** ที่เกิดจากแม่ของมัน คือ อวิชชา การ **"ดับไม่เหลือ"** ในที่นี้ ก็คือ อย่าให้ตัวกูชนิดนี้เกิดขึ้นมาได้นั่นเอง เมื่อแม่ของมันคือ อวิชชา ก็ฆ่าแม่ของมันเสียด้วยวิชชา หรือ ปัญญา ที่รู้ว่า **"ไม่มีอะไรควรยึดมั่นถือมั่น"** นั่นเอง หรืออีกอย่างหนึ่งก็ว่า มันเกิดได้เพราะเราเผลอสติ ฉะนั้น เราอย่าเผลอสติเป็นอันขาด ถ้าเป็นคนขี้มักเผลอสติ ก็จงแก้ด้วยความเป็นผู้รู้จักอาย รู้จักกลัว เสียบ้าง โดยอายว่าการที่ปล่อยให้เป็นอย่างนั้น ๆ มันเป็นคนสารเลวยิ่งกว่าไพร่หรือขี้ข้าสถุลเสียอีก ไม่สมควรแก่เราเลย ที่ว่ารู้จักกลัวเสียบ้างนั้น หมายความว่า มันไม่มีอะไรที่น่ากลัวกว่าความเกิดชนิดนี้แล้ว มันยิ่งกว่าตกนรก หรืออะไรทั้งหมด เกิดขึ้นมาทีไรเป็นสูญคน เสียคนไม่มีอะไรเหลือ เมื่อมีความอายและความกลัวอย่างนี้บ่อย ๆ แล้ว สติมันจะไม่กล้าเผลอของมันเอง การปฏิบัติก็จะดีขึ้นตามลำดับ จนเป็นผู้ที่มีการ **"ดับไม่เหลือ"** อยู่เป็นประจำ ทุกค่ำเช้าเข้านอน ต้องมีการคิดบัญชีเรื่องเกี่ยวกับการดับไม่เหลือนี้ ให้รู้รายรับรายจ่ายไว้เสมอไป ข้อนี้มีอานิสงส์สูงไปกว่าไหว้พระสวดมนต์ หรือทำสมาธิเฉย ๆ

เรื่องเกี่ยวกับดับไม่เหลือท่านองนี้ ไม่เกี่ยวการเพ่งหรือหลับตาเห็นสีเห็นดวง หรืออะไรที่แปลก ๆ เป็นทำนองปาฏิหาริย์หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แต่เกี่ยวกับสติปัญญา หรือสติสัมปชัญญะโดยตรงเท่านั้น อย่าง

มากที่สุดที่มันจะสำแดงออก ก็เพียงถ้ามีสติสมบูรณ์จริง ๆ ได้ที่เต็มที่แล้ว ก็จะสำแดงออกมาเป็นความเบากายเบาใจ สบายกายสบายใจอย่างที่บอกไม่ถูกเท่านั้นเอง แต่อย่านึกถึงเรื่องนี้เป็นอันขาด จะกลายเป็นที่ตั้งของอุปาทานอันใหม่ขึ้นมา แล้วมันก็จะ "ดับ" ไม่ลง และมันจะ "เหลือ" อยู่เรื่อย คือเกิดเรื่อยทีเดียว เดี๋ยวจะได้กลุ้มกันใหญ่ไปกว่าเดิม พวกที่ทำวิปัสสนาไม่สำเร็จ ก็เป็นเพราะต้องจับเอาความสุขอยู่เรื่อยไป มุ่งนิพพานตามความยึดถือของตนอยู่เรื่อยไป มันก็ดับไม่ลง หรือนิพพานไม่ลงนั่นเอง มีตัวกูเกิดในนิพพานแห่งความยึดมั่นถือมั่นของตนเองเสียเรื่อย ฉะนั้น ถ้าจะภาวนาบ้าง ก็ต้องภาวนาว่าไม่มีอะไรที่ควรยึดมั่นถือมั่น แม้แต่สิ่งที่เรียกว่านิพพานนั้นเอง **สพฺเพ ธมฺมา นาลํ อภินิเวสาย** - *สิ่งทั้งหลายทั้งปวง ไม่ควรยึดมั่นถือมั่น*

สรุปความว่า ทุกค่ำเช้าเข้านอน ต้องทำความแจ่มแจ้งเรื่องความไม่ยึดมั่นถือมั่น ให้แจ่มกระจ่างอยู่เสมอ จนเคยชินเป็นนิสัย จนถ้าเกิดตายไปในเวลาหลับ ก็ยังมีหวังที่จะไม่เกิดอีกต่อไปอยู่นั่นเอง มีสติปัญญาอยู่เรื่อย อย่าให้อุปาทานว่าตัวกูหรือของกูเกิดขึ้นมาได้เลยในทุกกรณี ทั้งกลางวันกลางคืน ทั้งตื่นและหลับ นี้เรียกว่าเป็นอยู่ด้วยความดับไม่เหลือ หรือความไม่มีตัวตน มีแต่ธรรมะอยู่ในจิตที่ว่างจากตัวตนอยู่เสมอไป เรียกว่าตัวตนไม่ได้เกิด และมีแต่การดับไม่เหลืออยู่เพียงนั้น ถ้าเผลอไป ก็ตั้งใจทำใหม่เรื่อยไม่มีการท้อถอยหรือเบื่อหน่าย ในการบริหารใจเช่นนี้ เช่นเดียวกับเราบริหารกายอยู่ตลอดเวลานั้นเหมือนกัน ให้ทั้งกายและใจได้รับการบริหารที่ถูกต้อง คู่กันไปดังนี้ในทุกกรณีที่ทำอยู่ ทุกลมหายใจเข้าออก เป็นอยู่ด้วยปัญญาไม่มีความผิดพลาดเลย

ทีนี้ก็มาถึง วิธีปฏิบัติอย่างที่ ๒ คือในเวลาจวนเจียนจะดับจิตนั้น อยากจะกล่าวว่ามันง่ายเหมือนตกกระไดแล้วพลอยโจน มันยากอยู่ตรงที่ไม่กล้าพลอยกระโจนในเมื่อตกกระได มันจึงเจ็บมาก เพราะตกลงมาอย่างไม่เป็นท่าเป็นทาง ไหน ๆ ก็เมื่อร่างกายนี้มันอยู่ต่อไปไม่ได้แล้ว จิตหรือเจ้าของบ้านก็พลอยกระโจนตามไปเสียด้วยก็แล้วกัน ให้ปัญญามันกระจ่างแจ้งขึ้นมาในขณะนั้น ว่าไม่มีอะไรที่น่าจะกลับมาเกิดใหม่ เพื่อเอาเพื่อเป็นเพื่อหวังอะไรอย่างใดต่อไปอีกหยุดสิ้นสุด ปิดฉากสุดท้ายกันเสียที เพราะไปแตะเข้าที่ไหน มีแต่ทุกข์ทั้งนั้น ไม่ว่าไปเกิดเป็นอะไรเข้าที่ไหน หรือได้อะไรที่ไหนมา จิตหมดที่หวัง หรือความหวังละลายไม่มีที่จอด มันจึงดับไปพร้อมกับกายอย่างไม่มีเชื้อเหลือมาเกิดอีก สิ่งที่เรียกว่าเชื้อก็คือ ความหวัง หรือความอยาก หรือความยึดมั่นถือมั่นอยู่ในสิ่งใดสิ่งหนึ่งนั่นเอง สมมติว่าถูกควายขวิดจากข้างหลัง หรือรถยนต์ทับ หรือตึกพังทับ ถูกลอบยิงหรือถูกระเบิดชนิดไหนก็ตาม ถ้ามีความรู้สึกเหลืออยู่แม้สักหนึ่งวินาทีก็ตาม จงน้อมจิตไปสู่ความดับไม่เหลือ หรือทำความดับไม่เหลือให้แจ่มแจ้งขึ้นในใจ เหมือนที่เราเคยฝึกอยู่ทุกค่ำเช้าเข้านอนขึ้นมาในขณะนั้น แล้วให้จิตดับไป ก็เป็นการเพียงพอแล้ว สำหรับการ *“ตกกระไดพลอยโจน”* ไปสู่ความดับไม่มีเชื้อเหลือ ถ้าหากจิตดับไปเสียโดยไม่มีเวลาเหลืออยู่สำหรับให้รู้สึกได้ดังนี้ ก็แปลว่า ถือเอาความดับไม่เหลือ ที่เราพิจารณาและมุ่งหมายอยู่เป็นประจำทุกค่ำเช้าเข้านอนนั่นเอง เป็นพื้นฐานสำหรับการดับไป มันเป็นการดับไม่เหลืออยู่ดีไม่เสียท่าเสียทีแต่ประการใด อย่าได้เป็นห่วงเลย

ถ้าป่วยด้วยโรคที่เจ็บปวดหรือทนทรมานมาก ก็ต้องทำจิตเบ่งรับ ว่าอ้ายยิ่งเจ็บมาก ปวดมากนี่แหละ มันจะได้ดับไม่เหลือเร็วเข้าอีก เราขอบใจความเจ็บปวด เมื่อเป็นดังนี้ ปีติในธรรม ก็จะข่มความรู้สึกปวดนั้นไม่ให้ปรากฏ หรือปรากฏแต่น้อยที่สุด จนเรามีสติสมบูรณ์อยู่ดังเดิม และเยาะเย้ยความเจ็บปวดได้

ถ้าป่วยด้วยโรคเช่นอัมพาตและต้องดับด้วยโรคนั้น ก็ให้ถือว่าตัวเราสิ้นสุดไปแล้วตั้งแต่ขณะที่โรคนั้นทำให้หมดความรู้สึก ที่เหลือนอนตาปริบ ๆ อยู่นั้น ไม่มีความหมายอะไร ทั้งนี้เพราะว่า จิตของเราได้สมัครน้อมไปเพื่อความดับไม่เหลือ เสร็จสิ้นแล้วตั้งแต่ก่อนล้มเจ็บเป็นอัมพาต หรือตั้งแต่ความรู้สึกยังดีอยู่ในการเป็นอัมพาต ตลอดเวลาที่มีความรู้สึก ครั้นหมดความรู้สึกแล้ว มันก็เลิกกัน แม้ว่าชีวิตยังไม่ดับทันที มันก็หามีตัวตนอะไรที่เป็นตัวกูหรือของกูที่ไหนไม่ อย่าได้คิดเผื่อให้มากไปด้วยความเขลาของตัวเองเลย ยังดี ๆ อยู่นี่แหละรีบทำความดับไม่เหลือเสียให้สมบูรณ์ด้วยสติปัญญาเถิด มันจะรับประกันได้ไปถึงเมื่อเจ็บ แม้ในกรณีที่เป็นโรคอัมพาตดังกล่าวแล้วไม่มีทางที่จะพ่ายแพ้หรือเสียท่าเสียทีแก่ความเจ็บแต่ประการใดเลย เพราะเราทำลาย "ตัวกู" ให้หมดความเกิดเสียแล้ว ตั้งแต่เมื่อร่างกายยังสบายดีอยู่นั่นเอง

สรุปความในที่สุด ทั้ง ๒ ชนิดว่า จงมีจิตที่มีปัญญาแท้จริงมองเห็นอยู่ว่าไม่มีอะไรที่ควรยึดมั่นถือมั่นแม้แต่สักสิ่งเดียว ในจิตที่ว่างจากความยึดมั่นถือมั่นโดยสิ้นเชิง อย่างนี้แหละไม่มี "ตัวกู" หรือ "ของกู" มีแต่ธรรมะที่เป็นความหลุดพ้นอย่างสมบูรณ์ ซึ่งเราจะสมมติเรียกว่า พระรัตนตรัย หรือ มรรคผลนิพพาน หรืออะไร

ที่เป็นยอดปรารถนาของคนยึดมั่นถือมั่นนั้นได้ทุกอย่าง แต่เราไม่ยึดมั่นถือมั่นด้วยอุปาทานในสิ่งเหล่านั้นเอง จึงดับไม่เหลือ หรือ นิพพาน ได้จริงสมชื่อ **นิ** แปลว่า **ไม่เหลือ** **พาน** แปลว่า **ไปหรือดับ** **นิพพาน** แปลว่า **ดับไม่เหลือ** เป็นสิ่งที่มีลักษณะ ความหมาย การปฏิบัติ และอานิสงส์ อย่างที่กล่าวมานี้แล

ข้อความทั้งหมดนี้ยังย่ออยู่มาก แต่ถ้าขยันอ่านและพิจารณาอย่างละเอียดไปทุกอักษร ทุกคำ ทุกประโยค ก็คงจะพิสดารได้ในตัวมันเอง และเพียงพอแก่การเข้าใจและปฏิบัติ ฉะนั้น หวังว่าคงจะอ่านฟังอยู่เป็นประจำโดยไม่ต้องคำนึงว่ากี่เที่ยวกี่จบ จนกว่าจะเป็นที่เข้าใจแจ่มแจ้งโดยปัญญาและมั่นคงโดยสมาธิ นำมาใช้ได้ทันท่วงทีด้วยสติ สมตามความประสงค์ทุกประการ.

ชีวิตนอกโลก

โดย

พลเรือตรี ขุนวิสิฐธารารักษ์

---

๑. นำเรื่อง

ในงานฌาปนกิจศพ คุณหญิงอิ่ม ภคีรถเรืองเดช เจ้าภาพได้ขอให้ข้าพเจ้าเขียนเรื่องที่เป็นสารคดีให้สักเรื่องหนึ่ง เพื่อตีพิมพ์ในหนังสือที่จะอุทิศให้เป็นอนุสรณ์แก่ท่านกับสำหรับบรรณาการแก่ผู้ที่กรุณามาเป็นเกียรติในงานนี้ ซึ่งข้าพเจ้ามีความยินดีอย่างยิ่ง เพราะได้มีโอกาสบำเพ็ญกตัญญุตาธรรมอีกวาระหนึ่ง นอกจากนี้ ท่านผู้วายชนม์ยังเป็นผู้สนใจในเรื่องของธรรมชาติและเป็นผู้ที่ทันสมัยอยู่เสมอ บุคคลในวัยตั้ง ๘๒ ปีเช่นนี้แล้วยังพูดคุยกันได้ในเรื่องของอวกาศ ดาวเทียม การไปสำรวจดวงจันทร์อย่างมีความเข้าใจดีและสนใจ นับว่าเป็นผู้ที่หาได้ยากในสังคมทุกวันนี้ที่กำลังหายใจและอ่อนไหวไปกับเรื่องของเงินและทอง ท้าทายศีลธรรมอย่างน่ากลัว ดูราวกับว่าจะไม่ยอม "ไปเปล่า" เหมือนเมื่อ "เวลามา" แม้จนวาระสุดท้ายแห่งชีวิตอันยาวนานของท่านที่สังขารไม่อำนวยให้ท่านเคลื่อนไหวไปมาได้แล้วก็ดี ท่านก็ยังใคร่ที่จะอยู่ในท่ามกลางธรรมชาติอันสงบและรบเร้าให้พาท่านไปยังบ้านพักที่หาดจอมเทียน ตำบลบางละมุง จังหวัดชลบุรี อยู่เสมอ ซึ่งเป็นระยะทางห่างไกลจากกรุงเทพฯ ถึง ๑๕๑ กม. เศษ ลูก ๆ จึงต้องนำท่านไปด้วยการให้อ๊อกซิเย็นไปตลอดทางกับตลอดเวลาที่พักอยู่ที่บ้านหาดจอมเทียนเป็น

เวลาถึง ๒ สัปดาห์ พอกลับถึงบ้านที่กรุงเทพฯ เมื่อวันที่ ๒๓ พฤษภาคม ๒๕๑๐ ได้เพียง ๒ วัน ท่านก็จากโลกมนุษย์ไปอย่างไม่มีวันกลับ

ดังนั้น ข้าพเจ้าจึงขอให้ "ชีวิตนอกโลก" เป็นอนุสรณ์แก่ท่าน กุศลผลบุญใดๆ ที่จะพึงมีพึงได้จาก บรรณานุสรณ์นี้ ข้าพเจ้าผู้ยังอยู่เบื้องหลังในโลกที่เต็มไปด้วยมารยาหาความแน่นอนอะไรมิได้เลย ขอตั้งจิตอธิษฐานให้กุศลวิทยาทานนี้ จงอำนวยผลดลบันดาลให้คุณหญิงอิ่ม ภคีรถเรืองเดช ได้รับความสุขในสัมปรายภพ จงทุกประการ

อนึ่ง บทความนี้ ได้เคยพิมพ์ลงในนิตยสาร "นาวิกศาสตร์" ฉบับประจำเดือนกุมภาพันธ์ ๒๕๑๐ มาแล้วครั้งหนึ่ง

๒. ดำเนินเรื่อง

ชีวิตนอกโลกในที่นี้ หมายถึงสิ่งมีชีวิตที่อยู่บนดวงดาวต่างๆ มิได้หมายถึงมนุษย์ที่ขึ้นไปมีชีวิตอยู่บนดวงจันทร์หรือบนดวงดาวอื่นใด เพราะว่า จนถึงบัดนี้มนุษย์ยังขึ้นไปเดินอยู่บนโลกอื่นไม่ได้ แต่ภายในเวลาอีก ๓-๔ ปีข้างหน้า มนุษย์จะขึ้นไปเดินอยู่บนอีกโลกหนึ่งได้อย่างแน่นอน นั่นก็คือ โลกพระจันทร์ การนำเรื่องนี้มาเสนอท่านผู้อ่านก็เพื่อที่จะให้ท่านสังเกตว่า การศึกษาวิจัยไม่ว่าในเรื่องใดของประเทศที่เจริญก้าวหน้าเขาทำกันมีระเบียบเป็นแก่นสารและไม่มีงานซ้อนกันน่าศึกษาน่าสนใจ กล่าวคือ เมื่อได้พิจารณาโดยละเอียดสุขุมว่ามีความจำเป็นที่จะต้องศึกษาวิจัยในเรื่องอวกาศแล้ว เขาก็วางแผนและจัดทำโครงการขึ้นเป็นอย่างดี แล้วจึงแต่งตั้งผู้ทรงคุณวุฒิอย่าง

แท้จริงดำเนินงานกันเป็นส่วน ๆ เช่น ๑. ส่วนการสำรวจอวกาศ ๒. ส่วนการเตรียมหาคนที่จะส่งขึ้นไปในอวกาศ ๓. ส่วนการพัฒนาจรวดแบบต่าง ๆ และยานอวกาศ ๔. ส่วนการใช้ดาวเทียม และ ๕. ส่วนการวิจัยค้นหาชีวิตนอกโลกซึ่งเป็นงานประการสุดท้ายของแผนการนี้ ในส่วนที่ ๑ ถึง ๔ นั้น ท่านผู้อ่านคงจะทราบเรื่องราวมาบ้างแล้วจากบทความในหนังสือนาวิกศาสตร์ฉบับประจำเดือนกรกฎาคม ๒๕๐๙ หน้า ๑–๒๖ สำหรับงานส่วนหลังสุดนี้คือการวิจัยค้นหาชีวิตนอกโลก ยังไม่เคยนำมาเสนอท่านผู้อ่าน งานนี้มีปัญหาต้องขบคิดอยู่มากและยังสรุปผลอะไรไม่ได้ในขณะนี้ เรื่องนี้ สำหรับเราผู้เกิดมาพบพระพุทธศาสนาและอยู่ในหมู่พวกสัมมาทิฏฐิด้วยกันย่อมทราบกันมาว่า ชีวิต ย่อมประกอบด้วย "รูป" และ "นาม" ต่างมีวิวัฒนาการมาด้วยกันอาศัยกันและกันปรุงแต่งมาเรื่อย ๆ จากเป็นชีวิตขั้นต่ำไปจนถึงชีวิตขั้นสูง เรื่องนี้ ท่านเจ้าคุณราชชัยกวี (พุทธทาสภิกขุ อินฺทปญฺโญ) ได้บรรยายที่ห้องประชุมกระทรวงยุติธรรม เมื่อวันที่ ๑๒ มกราคม ๒๕๐๙ โดยขอคัดสาระสำคัญบางตอนของคำบรรยายของท่านที่เห็นว่าจะเกี่ยวข้องกับชีวิตนอกโลกในแง่ศาสนามาไว้ด้วยดังนี้

"......ธรรมชาติ โดยเนื้อแท้นั้นก็คือสิ่งที่ว่างอยู่ตามธรรมชาติ แล้วมีการปรุงแต่งกันในตัวมันเองจนเกิดสิ่งใหม่ ๆ แปลก ๆ ขึ้นมาทั้งในทางวัตถุและทางจิตใจในที่สุด กระทั่งในทางจิตใจได้ปรุงเป็นความรู้สึกที่เรียกว่า ตัวตน....... "ของปรุงแต่ง" หมายถึงสิ่งที่มันไม่เป็นตัวเองโดยเด็ดขาดลงไปได้แม้แต่ขณะใดขณะหนึ่ง คือมันมีการปรุงแต่งให้เปลี่ยนแปลงไปเรื่อย......วิวัฒนาการทางวัตถุนั้น เมื่อ

เป็นไปถึงขนาดที่เรียกว่า **มีชีวิต** เราก็ถือเป็นวิวัฒนาการทางจิตหรือการปรุงแต่งทางจิต.......ถ้ามีความรู้สึกละก็เรียกว่ามีจิตได้ อย่างก้อนดินก้อนหินนี้ ไม่มีความรู้สึก ไม่ถือว่ามีจิต.......วิวัฒนาการทางจิตนี้เป็นมาจนถึงขนาดที่ว่า รู้สึกได้ละเอียดรุนแรงเป็นความคิดนึก เมื่อวิวัฒนาการทางจิตสูงขึ้นวิวัฒนาการทางกายก็สูงขึ้นตามมันดึงกันมาเอง เช่นที่แรก ในโลกนี้ไม่มีมนุษย์ แต่วิวัฒนาการทางร่างกายสูงขึ้นมา ๆ จนถึงเป็นสัตว์ที่เกือบเหมือนมนุษย์ มันสูงขึ้นมาพร้อม ๆ กันทั้งทางกายและทางจิต ถ้าไม่อย่างนั้นแล้วมันเป็นสหกรณ์กันไม่ได้คือทำงานร่วมกันไม่ได้.......นี่คืออาการของสิ่งที่เรียกว่าปรุงแต่งอย่างประณีตที่สุด.......จนทำให้เกิดสิ่งที่เรียกว่า มนุษย์นี้ขึ้นมาในโลก จิตนั้นยังวิวัฒนาการเลยต่อไปอีก เลยขึ้นที่เกี่ยวกับร่างกาย......มนุษย์จึงมีกิเลสที่ร้ายกาจยิ่งกว่าสัตว์เดียรัจฉาน มนุษย์จึงมีความทุกข์ที่ลึกซึ้งละเอียดประณีตยิ่งกว่าสัตว์เดียรัจฉาน.....สิ่งที่เรียกว่าสังขารหรือการปรุงแต่งนั้น มีอยู่เต็มไปหมดในทุก ๆ อณูทุก ๆ ปรมาณูของสิ่งที่ประกอบกันขึ้นเป็นมนุษย์ เป็นโลกเป็นอะไรก็ตาม.....ตอนสำคัญที่สุดของหลักธรรมะ คือว่า จะมองอะไรก็ตามถ้าจะมองให้ถึงความจริงถึงที่สุดของสิ่งนั้น ๆ แล้ว ต้องมองจนพบความว่างจากตัวตน สำหรับธรรมชาติเดิมแท้ ๆ ตัวธรรมชาติ กฎธรรมชาติ หรืออะไรเหล่านี้มันก็ว่างจากตัวตนอยู่แล้วตามธรรมชาติ.....อะไรที่ปรุงแต่งไม่มีหยุดจะมีตัวตนที่แท้จริงไม่ได้ เพราะฉะนั้นจึงถือว่าว่าง......." นี่เป็นลักษณะชีวิตโดยย่นย่อที่เราทราบกันในฐานะที่เป็นชาวพุทธ ต่อไป ท่านลองมองดูชีวิตในแง่วิทยาศาสตร์ดูบ้าง ซึ่งยังโต้เถียงกันอยู่และยังสรุปไม่ได้ดังต่อไปนี้

เมื่อหัวใจของท่านยังตุบ ๆ อยู่ ท่านยังหายใจ ยังคิดได้ ยังมีความรู้สึกได้ นั่นก็คือท่านยังมีชีวิตอยู่และร่วมอยู่กับอีก ๓,๐๐๐ ล้านชีวิตมนุษย์ นอกจากนี้ก็ยังร่วมชีวิตอยู่กับสิงสาราสัตว์อีกมากมายกว่าล้านชนิด เป็นสัตว์สี่เท้าบ้าง สองเท้าบ้าง เลื้อยคลานบ้าง แหวกว่ายบ้าง จุลินทรีย์ที่เปลี่ยนรูปได้ และชนิดที่ละเอียดจนมองไม่เห็นด้วยตาเปล่า

ความจริง ก่อนที่ท่านจะได้ถือภพชาติมา ชีวิตสัตว์และพันธุ์ไม้เป็นจำนวนหลายล้านบนโลกนี้ที่มีกระบวนการของชีวิตเหมือนกับเราได้สูญสิ้นหรือดับไปในความว่างของธรรมชาติก็มี

ดังนั้น จะเป็นได้ไหมว่า ไม่มีที่ไหนอีกแล้วนอกจากโลกนี้ ซึ่งเป็นดาวพระเคราะห์ที่สำคัญดวงหนึ่งใน ๙ ดวงในสุริยะระบบของเรา และบางทีจะเป็นระบบหนึ่งในหนึ่งพันล้านสุริยะระบบที่อยู่ในวงช้างเผือกของเราอันเป็นกลุ่มดาวมหาศาลหาประมาณมิได้ของเรากลุ่มหนึ่งในหลายพันล้านกลุ่มที่จะมีชีวิตอยู่ได้

ปัจจุบันนี้ วิทยาศาสตร์มีคำตอบปัญหานี้ แต่ไม่ใช่คำตอบที่พึงเป็นยุติเป็นเพียงคำตอบที่ยังไม่มีการยืนยันหรือพิสูจน์ได้ เรื่องนี้วิทยาศาสตร์กล่าวไว้เป็นนัยว่า อาจที่จะเป็นได้ว่าเราอยู่อย่างโดดเดี่ยวในจักรวาลนี้ แต่ก็ไม่น่าจะเป็นไปได้เลย ชีวิตในรูปหนึ่งซึ่งไม่เคยมีในโลกนี้มาก่อน อาจมีอยู่ในที่แห่งใดแห่งหนึ่งหรือในหลายแห่งในธรรมชาติอันว่างและเวิ้งว้างหาประมาณมิได้นั้นก็ได้

ในยุคปัจจุบัน เรื่องนี้ไม่ใช่ความเพ้อฝันเสียแล้ว โอกาสที่จะค้นหาชีวิตบนภพอื่น และทำอย่างไรจึงจะค้นหาได้ และติดต่อกันได้นั้น เป็นเรื่องจะได้ทำกันอย่างจริงจังแล้วในเวลานี้ จึงเป็นงาน

ที่ต้องใช้นักชีววิทยา นักธรณีวิทยา นักดาราศาสตร์ และวิศวกรอวกาศ เมื่อเร็ว ๆ นี้ ท่านผู้ทรงคุณวุฒิเหล่านี้ไม่น้อยกว่า ๓๐๐ คน ได้ประชุมกันเป็นเวลา ๓ วันที่อนาไฮม์ ในรัฐคาลิฟอร์เนียอภิปรายกันในเรื่องชีวิตเหมือนอย่างเราท่านน่าจะมีอยู่อีกในภพอื่นที่อยู่ในระบบสุริยะของเรา หรือที่อยู่ไกลออกไปในความว่างของธรรมชาติ และได้ชี้แจงให้ทราบถึงแผนการที่จะได้ใช้ในการนี้

วิธีการที่ดีประการหนึ่งซึ่งสมาคมดาราศาสตร์อเมริกันได้จัดขึ้นก็คือการให้มีการประชุมทางวิชาการ คือ ได้เชิญบุคคลชั้นนำในวงการศาสนาและปรัชญามาร่วมในการตีความในเรื่องความสัมพันธ์แห่งชีวิตของโลกอื่น การประชุมได้พยายามที่จะไขปัญหาว่า "จะค้นหาชีวิตนอกโลกกันทำไม ? และมีข้อกระตุ้นทางวิทยาศาสตร์อะไรบ้าง ?"

ดร. ลี เอ. ดูบริดช์ ประธานสถาบันคาลิฟอร์เนียแห่งเทคโนโลยีเป็นประธานที่ประชุมในวันแรกโดยพิจารณาถึงปัญหาที่กล่าวนี้ ประธานกล่าวว่า ประชาชนทั่วไปยังมีความสงสัยในเรื่องดวงดาวบนท้องฟ้ามานานแล้ว แม้ในเวลาอันสั้นที่มนุษย์ได้กระทำการสำรวจอวกาศมาแล้วอย่างเป็นระเบียบ จนได้ค้นพบสิ่งที่น่าตื่นเต้นเกี่ยวกับตำแหน่งที่ของโลกในอวกาศ พบการมีอยู่ของแถบรังสี แวนแอลเลนเหนือโลกขึ้นไป ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นการค้นพบที่สำคัญที่สุด นอกจากนี้ยังได้รับความรู้เกี่ยวกับสนามแม่เหล็กโลกกับข้อมูลต่าง ๆ ว่าด้วยการแผ่รังสีที่อยู่ลึกเข้าไปหรือสูงขึ้นไปในอวกาศ แต่นั่นเป็นการเริ่มต้นเท่านั้น เมื่อเขาได้พิจารณาในที่สุดถึงการค้นหาชีวิตนอกโลกที่อาจเป็นไปได้ ดร. ดูบริดช์ ได้พูดว่า นึกถึงภาพการ์ตูนที่มีบทบาทแสดงให้ฝ่ายหนึ่งพูดกับอีกฝ่ายหนึ่งว่า "บางครั้งผมคิดว่าเราอยู่โดด

เดี่ยว แต่บางคราวก็ไม่คิดว่าจะเป็นเช่นนั้น ไม่ว่าในกรณีใด มันเป็นความนึกคิดที่ออกจะเรรวน"

ดร. ยี เจ. วัสเซอร์เบิร์ก นักวิทยาศาสตร์แห่งมหาวิทยาลัยคาลเทค อีกผู้หนึ่งได้กล่าวในที่ประชุมว่า มีอยู่ทางหนึ่งที่จะเริ่มต้นได้คือ การอนุมานชีวิตนอกโลกและนั่นก็คือ การวิเคราะห์ถึงระบบสุริยะของเราว่าเกิดขึ้นและวิวัฒน์มาได้อย่างไร "เราทั้งหมดเป็นสิ่งถูกทอดทิ้งไว้หรือไม่ก็เป็นสิ่งที่มาจากเพลิงนิวเคลียร์ที่เกิดขึ้นเป็นเวลาอันยาวนาน" ท่านผู้นี้กล่าวต่อไปว่า การศึกษาในเรื่องวงช้างเผือกแสดงให้เห็นว่า "ก้อนธาตุหรือก้อนธรรมของกลุ่มดาวที่กล่าวนี้ประกอบเป็นกรรมได้ต่าง ๆ และชัดแจ้ง" ดาวต่าง ๆ แตกระเบิดออกไปเป็นก๊าซและฝุ่นผงอยู่ระหว่างดวงดาว ครั้นแล้วมันก็กลับก่อร่างเป็นดวงดาวขึ้นมาอีก บางทีสิ่งที่ว่านี้จะเป็นรูปขึ้นมาได้ในช่วงเวลาอันสั้น บางครั้งก็ต้องใช้เวลาอันยาวนาน กับว่า สุริยะระบบได้ก่อร่างขึ้นหลังการปรุงแต่งและคลุกเคล้ามาแล้วถึงสิบพันล้านปีตามมาด้วยการเย็นลงจนแข็งตัวอย่างฉับพลัน เขากล่าวต่อไปว่า สิ่งที่ทุ่มเข้าไปในระบบสุริยะนั้น คือ ไฮโดรเย็น น้ำ และสารประกอบแอมโมเนีย เมตเธน และก๊าซอื่น ๆ รวมทั้งสารประกอบที่มีลักษณะเหมือนถ่าน ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญแก่ชีวิต

ดร. วัสเซอร์เบิร์กแถลงว่า มันเป็นสิ่งสำคัญสำหรับเราที่หยั่งรู้ธรรมชาติของธาตุเหล่านี้ซึ่งชีวิตในรูปต่าง ๆ ของเราได้ปรุงแต่งอย่างง่าย ๆ ขึ้นมา

ในภพอื่นแห่งสุริยะระบบของเรา ดาวพระอังคารนั้นได้พิจารณากันมาแล้วเป็นเวลานานว่า มีโอกาสดีเป็นที่สุดที่จะประสบ

ความสำเร็จในการค้นหาชีวิตนอกโลก ตามความคิดเห็นของ ดร. นอร์-แมน เอช. โฮโรวิตซ์ โอกาสที่ว่านี้ยังคงมีอยู่โดยการสำรวจของดาวเทียม มารีเนอร์ ๔ เมื่อปีกลายนี้ ท่านผู้นี้เป็นนักชีววิทยาแห่งมหาวิทยาลัยคาลเทค เป็นหัวหน้าแผนกชีวศาสตร์แห่งสถาบันทดลองเจทปรอพัลชันได้กล่าวว่า "ไม่มีสิ่งใดที่เรารู้เกี่ยวกับดาวพระอังคารในขณะนี้จะขจัดเรื่องน่าจะมีชีวิตอยู่บนภพนั้นออกไปเสียได้ อย่างไรก็ดี ความรู้ของเราเกี่ยวกับดาวพระเคราะห์ดวงนั้นยังคงประติดประต่อกันไม่ได้"

ถ้าหากว่ามีชีวิตอยู่บนดาวพระอังคาร ชีวิตนั้นจะเหมือนในโลกมนุษย์นี้หรือไม่ ?

ดร. โฮโรวิตซ์ กล่าวว่า ไม่จำเป็นต้องเหมือนกัน และกล่าวต่อไปว่า "บรรดาสัตว์และพฤกษชาติทุกชนิดในโลกนี้เกิดมาจากเหตุปัจจัยอย่างเดียวกัน คือ สิ่งที่ปรุงแต่งขึ้นมา ได้แก่กรดอามิโนและนิวเคลียติดส์ (เป็นสิ่งสำคัญสำหรับโปรตีนส์ ที่ประกอบเป็นเซลล์) มีชีวิต แม้มีรูป–ชีวิตในโลกนี้ก็มีเพียงรูปเดียว" ในทางทฤษฎีแล้วย่อมเป็นไปได้สำหรับชีวิตที่จะเจริญขึ้นมาจากการปรุงแต่งนอกไปจากสิ่งที่พบในกรดนิวคลิค กับโปรตีนส์ของเรา"

แล้วอะไรล่ะเรียกว่า ชีวิต ?

คำตอบปัญหานี้ ดร. โฮโรวิตซ์ว่าต้องให้กระจ่างชัด มิฉะนั้นจะไม่รู้ว่าเรากำลังค้นหาอะไรกัน

นิยามความหมายของชีวิตตามที่ท่านผู้นี้ได้ประจักษ์ก็คือ สิ่งมีชีวิตที่สามารถทำให้เกิดซ้ำได้ด้วยตนเอง และมีการเปลี่ยนแปลงการถอดแบบได้โดยตัวมันเอง ยังไม่เพียงพอจะให้เห็น "ชีวิต" ได้แจ่ม

แจ้ง เพราะว่าผลึกหรือแม้เปลวไฟเป็นอินทรีย์ระบบที่สามารถทำให้เกิดซ้ำด้วยตัวเอง แต่มันไม่สามารถที่จะมีวิวัฒนาการได้ เขากล่าวต่อไปว่า อย่างน้อยที่สุดชีวิตบนโลกนี้จะต้องมีความสามารถไม่มีที่สุดที่จะดัดแปลงให้เข้ากับสภาวะที่เป็นอยู่ได้ "ความลึกลับแห่งชีวิต" นั้นตกอยู่ในปัจจัยของกรดนิวคลิค ซึ่งเป็นอณูที่ประกอบด้วยไฮโดรเย็น ไนโตรเย็น อ๊อกซิเย็น คาร์บอน และฟอสฟอรัสที่ใช้ในการสร้างสิ่งที่เรียกนิวเคลียติดส์ ดร. โฮโรวิตซ์ชี้ว่า การจะเรียกว่า มนุษย์นั้น ต้องมีองค์ประกอบเป็นสิ่งเล็ก ๆ ในรูปนิวเคลียติดส์ ตั้ง ๑๐ พันล้านทีเดียว (อดีตสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์เคยทรงแสดงว่า "........โดยนัยแห่งปฏิจจสมุปบาท อวิชชาเป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร ๆ เป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ ฯลฯ จนถึงอุปาทานเป็นปัจจัยให้เกิดภพ ๆ เป็นปัจจัยให้เกิดชาติ ๆ เป็นปัจจัยให้เกิดชรา พยาธิ มรณะ ฯลฯ.....ผู้สร้างหรือสิ่งที่สร้างให้เกิดอะไรอย่างไรก็ไม่พ้นจาก ชรา พยาธิ มรณะ")

สิ่งหรือสังขารที่มีองค์ประกอบมากมายไม่น่าจะมีบนดาวพระอังคาร ความจริง ชีวิตขั้นเจริญไม่ว่าอย่างใดไม่น่าจะมีหรือไม่มีทีเดียว เพราะว่า ดาวพระเคราะห์ดวงนี้มีอ๊อกซิเย็นและน้ำอยู่น้อยหรือไม่มีเลย อย่างไรก็ดี ชีวิตในขั้นต่ำบนพิภพนี้ที่ไม่ต้องอาศัยอ๊อกซิเย็นก็เป็นอยู่ได้ ดังนั้น ดร. โฮโรวิตซ์ จึงกล่าวว่า ชีวิตเช่นนี้อาจพบบนดาวพระอังคารก็ได้ ท่านผู้นี้ได้เน้นว่า การค้นพบชีวิตบนดาวพระอังคารไม่ว่าในรูปใดหรือดึกดำบรรพ์สักเพียงใด ย่อมมีคุณค่าทางวิทยาศาสตร์เป็นอย่างมาก ถ้าชีวิตบนดาวอังคารแสดงให้เห็นความแตกต่างทางเคมีที่สำคัญกว่าชีวิตในโลกเราแล้ว เราย่อมแน่ใจ

อย่างมีเหตุผลว่า ชีวิตบนดาวพระอังคารต้องปรุงแต่งขึ้นเป็นส่วนหนึ่งต่างหากไม่เกี่ยวข้องกับชีวิตของโลกเรา

อย่างไรก็ดี หากชีวิตบนดาวอังคารและที่โลกเราเป็นอย่างเดียวกันในหลักพื้นฐานทางเคมีแล้ว เราจะต้องพิจารณาถึงทางที่จะเป็นไปได้ในเรือนร่างของสิ่งที่มีชีวิตบนดาวพระเคราะห์ทั้งสอง ซึ่งน่าจะต้องสืบมาจากกำพืชที่เป็นสามัญแก่กัน

ดร. โฮโรวิตซ์ มิได้หวังมากนักว่าจะมีชีวิตใด ๆ บนดาวอังคาร แต่ตราบใดที่ยังมีทางจะเป็นไปได้อยู่เราก็ควรจะสำรวจกันให้สิ้นเชิง

ดาวพระศุกร์ละมีท่าอย่างไรบ้าง ? เขากล่าวว่า สำหรับดาวพระศุกร์ดวงนี้ดูเหมือนจะเป็นดวงเดียวเท่านั้นในระบบของเราที่ชีวิตมีโอกาสจะเป็นได้ แต่ในปัจจุบันความคิดเห็นที่จะไปสู่ภพนั้นยังค้างเติ่งอยู่เนื่องจากผลการตรวจสอบปรากฏว่ามีอุณหภูมิสูงถึง ๔๐๐ องศา ซ. ที่ดาวดวงนี้ แต่ท่านผู้นี้ชี้แจงว่าการตรวจสอบได้อาศัยการวัดโดยทางอ้อม ปัญหาดาวพระศุกร์ยังไม่เสร็จสิ้นสมบูรณ์

นักชีววิทยาอีกคนหนึ่งคาดหมายว่า ชีวิตบนดาวอังคารนั้นอาจมีได้ ดร. สแตนเลย์ แอล. มิลเลอร์ แห่งมหาวิทยาลัยคาลิฟอร์เนีย แซนดิโก คิดว่าจะมีน้ำอยู่บนดาวอังคาร ถ้ามีน้ำอยู่จริงทั้งมีบรรยากาศค่อนข้างบางด้วยแล้ว ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งทำให้มีการแบ่งแยกเซลล์ เราคาดหมายได้ถึงการเกิดขึ้นของสารประกอบเช่นเดียวกับที่เกิดบนพื้นพิภพได้ อนึ่ง ดร. มิลเลอร์ทำการทดลองได้ชื่อเสียงในปี ๒๔๙๕ จนในวงการวิทยาศาสตร์ได้ใช้ชื่อท่านผู้นี้เรียกการทดลองนั้นต่อมา กล่าวคือ ด้วยความพยายามที่ใคร่จะทราบว่าชีวิตก่อร่างขึ้นได้อย่างไรในบรรพกาล ท่านได้ทดลองให้กระแสไฟฟ้าเป็น

ประกายผ่านส่วนผสมของน้ำ ไอน้ำ ไฮโดรเย็น แอมโมเนีย และเมตเธนให้เหมือนลักษณะฟ้าแลบ ผลประการหนึ่งก็คือ ปรากฏการณ์กรดอามิโนเกิดขึ้น ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญแก่การก่อเกิดของชีวิต

อย่างไรก็ดี เท่าที่ได้กล่าวมาแล้วยังเป็นทฤษฎีที่คงต้องใช้คำว่า "ถ้า" เป็นส่วนประกอบอยู่ ในเรื่องชีวิตนอกโลกนี้ ประจักษ์หลักฐานที่พอจะแตะต้องได้นั้น ดร. บาร์โธโลมิว นากี่ นักชีววิทยาแห่งมหาวิทยาลัยคาลิฟอร์เนียที่แซนดิโก ได้หันเข้าหาสะเก็ดดาว เป็นวัตถุอย่างเดียวเท่านั้นที่ได้มาเยือนเราและโลกเรารู้จัก ท่านผู้นี้กล่าวว่า สิ่งที่มีลักษณะเหมือนถ่านหลายชนิดของสะเก็ดดาวทำให้เราได้สารอินทรีย์ถึง ๗% แต่ก็ไม่มีกรดอามิโนอยู่เลย ทั้งนี้อาจเป็นได้ว่า สารประกอบที่พบนั้นเป็นส่วนที่เหลือหรือจะว่าซากของชีวิต แต่ตามความคิดเห็นของ ดร. นากี่ นั้น สภาพเดิมของมันยังไม่สามารถจะอธิบายให้ทราบได้จนพอใจ

ดร. ฮาโรลด์ ซี. ยูเรย์ ศาสตราจารย์แห่งมหาวิทยาลัยคาลิฟอร์เนีย ผู้มีชื่ออีกคนหนึ่ง ได้ตรวจสะเก็ดดาวที่เรียกว่า ออร์กุซิลอยู่นาน ซึ่งเป็นก้อนใหญ่ที่ได้ศึกษากันอยู่มากทีเดียว ผลสรุปของท่านผู้นี้มีดังนี้ ถ้าวัตถุนี้มาจากโลกคงไม่มีใครตั้งคำถามขึ้น เราแน่ใจว่ามันมาจากนอกโลก ดังนั้น ความสงสัยย่อมต้องมีและเป็นการสมควร "ข้าพเจ้าไม่แน่ใจว่ามันไม่ใช่ชีววัตถุจากดวงดาวโดยแท้" หรืออีกนัยหนึ่งเป็นซากชีวิตอาจมาจากนอกโลกได้

เมื่อได้ฟังความคิดเห็นของนักชีววิทยาโดยสรุปแล้ว ก็มาถึงบทบาทของวิศวกรอวกาศซึ่งมีเรื่องว่า จะสร้างและส่งยานอวกาศขึ้นไปสำรวจดาวพระอังคารและดาวพระเคราะห์อื่น ๆ ได้อย่างไร ไม่ว่า

จะเป็นการโคจรอยู่รอบดวงดาวนั้น ๆ หรือว่าลงไปยังพื้นดวงดาวทีเดียว

มร. ลี ไอ. มิโรวิตซ์ กับ มร. เคนเน็ท ดับลิว. อาร์โนล แห่งบริษัทสร้างเครื่องบินแม๊คดอนแนล กล่าวว่า เวลาที่จะเริ่มพัฒนายานอวกาศนั้น คือเวลานี้เขาได้บรรยายถึงระบบการต่าง ๆ หกระบบนับตั้งแต่ตัวยานที่เป็นพาหะไปจนถึงการปฏิบัติการยิงขึ้นไป ซึ่งเขากล่าวว่า ระบบทั้งหมดต้องการ ๆ ประสานงานเป็นอย่างดีเพื่อให้งานนี้สำเร็จผลแน่นอน

องค์การ 'นาสา' ได้จัดทำแผนสำหรับผู้ที่จะเดินทางขึ้นไปสำรวจระบบสุริยะและค้นหาชีวิต ณ ที่นั้นไว้แล้ว เรื่องจรวดเพิ่มกำลัง ได้กำหนดจะใช้จรวด สะเทอน ๕ ส่งยานอวกาศ อะปอลโล ไปลงบนดวงจันทร์* อย่างไรก็ดี การวางแผนการกำลังดำเนินอยู่อย่างเชื่องช้า

---

* เรื่องของจรวดมีวิวัฒนาการมาแต่ดึกดำบรรพ์น่าสนใจ คือ ประมาณ ค.ศ. ๖๒๐ จีนใช้จรวดในงานฉลองต่าง ๆ แล้ว ในปี ๑๒๓๒ จีนใช้จรวดยิงพวกมองโกลที่มารุกรานอาณาเขตของจีน ในปี ๑๔๐๐ จีนได้ยิงจรวดเข้าไปในดินแดนของข้าศึกทำให้เกิดไฟไหม้และเป็นการข่มขวัญข้าศึก ต่อมาจนถึงปี ๑๘๐๐ วิลเลียม คอนครีฟ นักวิทยาศาสตร์อังกฤษจึงค้นคิดทำจรวดยิงได้ไกล ๒,๐๐๐ หลา ซึ่งใช้ได้ผลดีในการรบกับฝรั่งเศสในสงครามนโปเลียน ส่วนจรวดสมัยใหม่นั้น มีนักวิทยาศาสตร์ที่มีชื่อในเรื่องนี้ที่น่าจะทราบคือ ๑. คอนสแตนติน ซีออลคอฟสกี นักวิทยาศาสตร์รัสเซีย ได้ศึกษาเชื้อเพลิงต่าง ๆ เป็นอุปกรณ์ขับดันวัตถุขึ้นไปในอวกาศ และว่า เชื้อเพลิงเหลวเท่านั้นจะใช้ในการนี้ได้ ๒. ดร. อาร์. เอส. ก๊อดดาร์ด นักวิทยาศาสตร์อเมริกันเป็นบุคคลแรกได้ทำการทดลองยิงจรวดด้วยเชื้อเพลิงเหลว ๓. เฮอร์มาน โอเบิร์ธ นักวิทยาศาสตร์เยอรมันที่ได้พบว่าเชื้อเพลิงเหลวจะเผาไหม้ได้เร็วกว่าและดังนั้นจะได้พลังมากขึ้น ๔. ดร. เวอร์เนอร์ ฟอน เบราน์ นักวิทยาศาสตร์เยอรมันผู้ได้ร่วมพัฒนาจรวด วี--๒ ของเยอรมัน ถูกทหารอเมริกันจับได้ตอนใกล้สงครามโลกครั้งที่ ๒ จะยุติ บัดนี้ ดร. เวอร์เนอร์ ฟอน เบราน์ เป็นหัวหน้าโครงการขีปนาวุธกองทัพบกอเมริกัน เมื่อไม่นานมานี้ได้ย้ายไปประจำ 'นาสา' (องค์การการบินและอวกาศแห่งชาติ)

ที่เดียว ซึ่งนักวิทยาศาสตร์และวิศวกรอวกาศไม่ปรารถนาให้เป็นเช่นนั้นเลย เว้นเสียแต่จะได้เริ่มการให้ดีเสียโดยเร็วว่า จะทำอะไรบ้างหลังจากส่งคนไปลงบนดวงจันทร์แล้ว มิฉะนั้น จะเป็นการยากลำบากที่จะรักษาแผนการอวกาศสหรัฐให้อยู่ในสภาพเป็นยอดเหมือนที่เป็นอยู่บัดนี้

ผู้อำนวยการแผนการดาวพระเคราะห์ของบริษัทมาร์ติน ในเดนเวอร์ คือ มร. คาร์ลอส เดอ มอรีส์ เสนอในที่ประชุมให้มี "แผนการก้าวหน้า" สำหรับการสำรวจดาวพระอังคารโดยไม่ใช้คนขึ้นไปเขาเสนอแนะว่า ให้มีการบินเป็นหลายชุดเริ่มในปี พ.ศ. ๒๕๑๒ แผนการนี้จะถึงขั้นปฏิบัติการสุดยอดใน พ.ศ. ๒๕๒๒ โดยการนำเอายานอวกาศแบบใหม่สองลำมีน้ำหนักลำละ ๓,๕๐๐ ปอนด์ ไปยังดาวอังคาร แต่ละลำจะนำห้องหนัก ๖,๕๐๐ ปอนด์ มีเครื่องมือต่าง ๆ ไปลงอย่างนุ่มนวลบนพื้นดาวอังคาร

ส่วนวิศวกรอวกาศอื่น ๆ ได้ซักถามนักชีววิทยาบ้างเหมือนกัน แต่นักวิทยาศาสตร์กับวิศวกรอวกาศนั้นดูเหมือนยังจับจุดประสงค์ของกันและกันยังไม่ได้โดยตลอด ดร. ดาเนียล เอ็น. ทอมป์คินส์ นักเทคนิคอาวุโสแห่งแผนการบินพีลโก ที่นิวปอร์ตบิช รัฐคาลิฟอร์เนีย กล่าวว่า ได้มีการติดต่อกันอย่างใกล้ชิดแล้ว แต่เป็นที่ประจักษ์ว่าเราต้องเพิ่มการประสานงานขึ้นอีกเพื่อให้ความสำเร็จต่อกิจการนี้ในภายหน้าเป็นที่แน่นอน

มร. วอลเตอร์ อี. เทนแยลเสน กับ โจเซฟ ที. ดูตา จากบริษัทครูมแมนวิศวกรรมการบิน ได้ให้รายการเครื่องมือวิทยาศาสตร์บางอย่างที่ประกอบติดอยู่ในยานอวกาศซึ่งต้านกับแรงมากเกินไปจน

น่าจะเกิดอันตรายแก่ยานอวกาศ เช่น ได้รับแรงจากการยิงจรวด รับการแผ่รังสีอย่างเต็มที่ ต้านกับแรงเร่ง กับยังต้องผจญกับสิ่งแวดล้อม คืออุณหภูมิที่เปลี่ยนแปลงรุนแรง กับกระแสลมแรงที่มีวัตถุทำให้เกิดการสึกหรอ

ก่อนที่จะส่งยานอวกาศขึ้นไปตรวจหาชีวิตบนดาวอังคารนั้น จะต้องใช้เวลาอีกหลายปี อย่างน้อยก็ในระหว่าง ค.ศ. ๑๙๗๐–๑๙๗๙ ยานที่จะไปร่อนลงเป็นลำแรกจะเป็นรูปจานหนา เมื่อถึงพื้นดวงดาวนั้นแล้วฝายานบินจะเปิดออกเหมือนฝาหอยกาบ ยานรูปหอยกาบหรือหอยตลับสำหรับใช้ร่อนลงไปยังพื้นดวงดาวนี้มีหลายแบบ ซึ่งนายช่างปีตต์ ยี. ทอม กับ เออร์เนสต์ เจ. เมอร์ซ แห่งแผนกเยเนอรัลอีเล็คตริค'ส เป็นผู้ตรวจประสิทธิภาพ ซึ่งมีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง ๗ ฟุต และหนักประมาณ ๑,๐๐๐ ปอนด์ กับมีหม้อเก็บไฟให้แรงไฟสำหรับการทดลองและใช้กับเครื่องวัดระยะทางได้เป็นเวลา ๔ วัน

นายช่างอวกาศได้ดำเนินการประชุมและพิจารณาเอกสารฉบับหนึ่งของ มร. จอห์น เจ. มาโฮนี่ ผู้ได้เตือนในเรื่องที่เรายังขาดความรู้อยู่มาก คือ บรรยากาศของดาวอังคารกับภูมิภาคที่จะร่อนลงไปของดาวดวงนั้น มาโฮนี่ ผู้อำนวยการการอีเล็คโทรนิคชั้นสูงของแผนกอัฟโค'ส กล่าวว่า ข้อมูลที่รวบรวมได้จะต้องส่งไปเป็นระยะทางแสนไกล และว่า แม้อีเล็คโทรนิคจะได้เจริญก้าวหน้าไปอย่างมากมายก็ดี ก็จะต้องทำงานอย่างหนักที่สุดเพื่อขบคิดปัญหาเหล่านี้

เมื่อเราส่งยานอวกาศไปลงบนดาวอังคารได้แล้ว ปัญหามีว่าเราจะตรวจหาชีวิตบนดาวดวงนั้นได้อย่างไร เรื่องนี้ นักวิทยาศาสตร์ได้พยายามค้นหาคำตอบอยู่ตลอดการประชุมทีเดียวและได้ปรึกษา

หรือถึงเครื่องมือวิทยาศาสตร์สมัยใหม่กับระบบการต่าง ๆ ที่ได้เคยพูดกันมาก่อนแล้ว ต่างมีความอัศจรรย์ใจถึงความพิศดารในความคิดของมนุษย์

ระบบการอย่างหนึ่งซึ่ง ดร. คลอส บีแมนน์ แห่งมหาวิทยาลัยเอ็ม. ไอ. ที. ได้ทำการวิเคราะห์อยู่นั้น คือ ระบบการที่อาศัยวิชาแมส สเปคโตรเมตรี เป็นภาคพื้นที่จะศึกษาถึงมวลต่าง ๆ ของสารอย่างหนึ่งโดยให้สารจำนวนน้อยนี้ผ่านก๊าซทำให้เป็นละอองกับอีเล็คตรอนส์ แล้วจึงแยกไอออนส์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น

ดร. จอห์น ดับลิว. แวสต์เลย์ แห่งมหาวิทยาลัยสแตนฟอร์ดได้เสนอวิธีตรวจอีกอย่างหนึ่ง เขาแสดงให้เห็นสิ่งที่มีชีวิตก่อร่างเป็นโพลิเมอร์ส (กลุ่มใหญ่ของโปรตีนส์เกิดขึ้นโดยเซลล์ที่มีชีวิต ซึ่งทำงานเหมือนตัวกระตุ้น ในปฏิกิริยาทางเคมีที่ชีวิตต้องอาศัยหรือต้องพึ่งเอนไซม์ กรดนิวคลิค) ขึ้นได้อย่างไรซึ่งตรวจได้ด้วยสายตา

ดร. วูลฟ์ วีชเนียกล์ แห่งมหาวิทยาลัยโรเชสเตอร์ ได้กล่าวถึงจุลินทรีย์บนดาวอังคารว่า ถ้ามีอยู่จริงจะเพาะเชื้อนั้นได้อย่างไรเพื่อที่จะทำการตรวจได้ ท่านผู้นี้เป็นผู้ประดิษฐ์เครื่องดักเชื้อชนิดหนึ่งที่รู้จักกันดีที่เรียกว่า'วูลฟ์แทรป' ได้ออกแบบเพื่อตรวจหากระบวนการของสิ่งที่มีชีวิตบนดาวอังคาร และว่า การรวบรวมตัวอย่างที่ผิวพื้นดวงดาวนั้น "เป็นปัญหาใหญ่ที่สุดปัญหาเดียว" วิธีการหนึ่งที่ศึกษากันอยู่ในเวลานี้ก็คือ การใช้เครื่องดูดและการได้มาซึ่งดิน ๑ มิลลิกรัมในน้ำ ๑ มิลลิลิตรก็เพียงพอแก่การศึกษา แล้วการทดสอบเครื่องมือเช่นว่านั้นได้กระทำในทะเลทรายโมเยฟ กับ ในคาลิฟอร์เนียปรากฏว่า ได้ผลดี

นักวิทยาศาสตร์อีกผู้หนึ่งได้กล่าวว่า กลุ่มของเขาได้ร่วมกันค้นคิดออกแบบหลอดชีวภาพขนาดเล็กเพื่อใช้ค้นชีวิตโดยการทดลองพร้อม ๆ กันซึ่งอาจเผยให้เห็นการเปลี่ยนแปลงของจุลินทรีย์ กับการเจริญตัว ดร. กีลเบิร์ต วี. เลวิน แห่งสถานค้นคว้า เฮเซิลตัน ที่ตำบลฟอลเชิร์ช เวอร์ยิเนีย กล่าวว่า สิ่งนี้อาจใช้เป็นอุปกรณ์ของระบบการอันสลับซับซ้อนของบรรดาเครื่องมือวิทยาศาสตร์

ดร. เยรอลด์ เอ. ซอฟเฟน กับ ริชาร์ด เค. สโลน แห่งสถานทดลองเจทปรอพัลชัน ได้ให้รายการละเอียดเกี่ยวกับวิธีการตรวจที่มองเห็นได้ ซึ่งเป็นระบบอันหนึ่งในยานอวกาศที่โคจรรอบดาวอังคารในระดับสูง ๑,๐๐๐ กม. จะตรวจเห็นสิ่งต่าง ๆ ได้ดีมากทีเดียว ส่วนระบบอื่นนั้นใช้ถ่ายภาพในระยะใกล้ซึ่งจะให้ภาพชัดเจนดีเหมือนกันจนถึงมองเห็นสิ่งเล็ก ๆ ได้ ผู้เชี่ยวชาญเหล่านี้ได้ชี้ให้เห็นอีกครั้งหนึ่งว่า "ปัญหานั้นอยู่ที่ว่าทำอย่างไรจึงจะเอาตัวอย่างจากดวงดาวนั้นลงมาได้" นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงอุปกรณ์เก็บตัวอย่างอีกชนิดหนึ่งมีลักษณะเหมือนเครื่องดูดผง

ผู้สังเกตการณ์บางท่านหวั่นวิตกว่า ถ้าโลกได้ตัวอย่างจากดาวอังคารหรือดาวพระเคราะห์ดวงอื่น ๆ ลงมาแล้วและปรากฏว่ามีสิ่งมีชีวิตติดลงมา อาจบังเกิดเหตุการณ์ร้ายแรงขึ้นได้ นั่นก็คือการติดเชื้อจึงได้มีการสอบถาม ดร. ฟรีแมน ควีมบี่ หัวหน้าโครงการ ของนาสา ซึ่งได้กล่าวว่า ปัญหานี้เป็นที่รับรองกันว่ามีความสำคัญอยู่ แต่ยังมิได้มีการศึกษากันมากนัก ซึ่งเป็นปัญหาหนึ่งที่จะตอบได้ภายในเวลาระหว่าง พ.ศ. ๒๕๒๓–๒๕๓๓ เขากล่าวต่อไปว่า เพื่อการ

ป้องกันและไม่ประมาทบางทีจะต้องใช้วิธีให้มีด่านกักโรคสำหรับยานอวกาศที่กลับลงมาจากดวงดาว

ดร. ควีมบี่ เป็นประธานการประชุมทางวิชาการครั้งที่ ๔ ซึ่งได้พิจารณาถึงการตรวจทดลองค้นหาชีวิตที่จะปรับให้ใช้เครื่องจักรกลเสียให้หมดบนดาวพระเคราะห์ที่อยู่สูงขึ้นไปนั้น แผนกแอโรนิวโตรนิค ของพีลโก้ได้ทำการศึกษาอย่างเต็มที่เกี่ยวกับห้องทดลองชีวภาพใช้เครื่องมือกลและอีเล็คโทรนิคให้แก่ นาสา มร. วิลเลียม ฮอสเต็ตเลอร์ ผู้อำนวยการโครงการอวกาศสำหรับการ แอโรนิวโตรนิค ได้กล่าวว่า จะได้เพิ่มกำลังทดลองค้นคว้าเกี่ยวกับดาวพระเคราะห์เพิ่มขึ้นอีกเป็นสองเท่า กับจะได้พิจารณาให้ยานอวกาศ วอยเอชเยอร์ปฏิบัติการนี้ ใน พ.ศ. ๒๕๑๓ เป็นต้นไป

เครื่องมืออันสมบูรณ์สำหรับการนี้ เรียกว่า ระบบ เอ. บี. แอล. มีน้ำหนัก ๗๑๕ ปอนด์ สามารถที่จะทำการตรวจสอบได้หลายอย่าง เช่น เก็บตัวอย่าง ปฏิบัติการทางเคมี และวิเคราะห์ตัวอย่างตลอดจนควบคุมการคำนวณ การจ่ายกระแสไฟ การสื่อสาร และการทำงานอื่น ๆ

ภายหลังที่เครื่อง เอ.บี.แอล. ลงไปสู่พื้นดวงดาวแล้ว เครื่องมือนี้จะเริ่มการทดลองตามที่ได้กำหนดไว้แล้วถึง ๓๕ อย่างด้วยกัน ส่วนที่พื้นโลก นักวิทยาศาสตร์จะได้ทำการติดต่อกับยานอวกาศทางวิทยุซึ่งสามารถที่จะสั่งการแก่เครื่อง เอ. บี. แอล. ให้กระทำการทดสอบเพิ่มเติมอีกก็ได้

มร. เจอร์รี่ แอล. สจ๊วต แห่งสถานทดลองเจทปรอพัลชันได้บรรยายถึงกระบวนการเก็บตัวอย่างโดยวิธีต่าง ๆ ในบางวิธีผู้

บรรยายคนก่อน ๆ ก็เคยกล่าวถึง นอกจากนี้ยังมีแนวคิดจะใช้ "เชือกกาว" ซึ่งคูลลีเวอร์ เป็นผู้ค้นคิด โดยจะยิงอุปกรณ์นี้ออกไปกับลูกกระสุนเพื่อเก็บตัวอย่างโดยเชือกที่ติดอยู่กับกระสุนนี้ แล้วเชือกนี้จะม้วนกลับเข้าที่ได้เอง อุปกรณ์ที่จะใช้อีกชนิดหนึ่งเรียกว่า แอโรโซไลเซอร์ ประกอบด้วยการตกตะกอน กับแปลงธรรมดาหมุนได้รอบตัว บางอย่างของระบบเหล่านี้ ดร. ริชาร์ด ดี. จอห์นสัน แห่งศูนย์วิจัย เอมส์ ของ 'นาสา' ได้บรรยายโดยละเอียด และว่า ท่านกำลังดำเนินการค้นหาวิถีทางที่จะเก็บเอามาซึ่งสารประกอบอยู่เหมือนกัน

"สมอง" ที่จะให้ควบคุมเครื่องค้นหาชีวิตที่อยู่แสนไกลและจะทำการทดลองกับทำการใช้วิจารณญาณด้วยนั้น กำลังศึกษากันอยู่อย่างเร่งรีบแล้ว

ดร. เอช. โคล แห่งแผนกวิจัยของ ไอ.บี.เอ็ม. กับ ดร. บี. อาร์. โทเบียสแห่งกองระบบการ เฟเดราล ได้กล่าวถึงเทคนิคของเครื่องคำนวณ ว่าจะส่งข้อมูลวิทยาศาสตร์ได้ตลอดเวลาของการปฏิบัติการย่อมดีกว่าที่จะระงับปัญหาและการทดลองเครื่องมือต่าง ๆ เอาไว้ก่อน

ดร. หลุย แอล. ซูโทร แห่งมหาวิทยาลัย เอ็ม.ไอ.ที. กล่าวว่าได้มีการพยายามที่จะพัฒนาหุ่นยนต์ให้สามารถปฏิบัติงานได้ตามแผนและจัดทำแผนการได้เองด้วย แบบหนึ่งนั้นมีแนวกวาดภาพเป็นชั้น ๆ ทำนองการรับภาพทางตาเหมือนกัน เป็นแบบมองเห็นได้ ซึ่งจะเป็นการลดการส่งข้อมูลต่าง ๆ ลงมายังพื้นโลกกับยังจะถูกต้องกับสิ่งแวดล้อมด้วย

ดร. ฮาร์โลว์ แช็ปเลย์ นักดาราศาสตร์มีชื่อของมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด ผู้พบเมื่อ ๒-๓ ปีที่ล่วงมาแล้วว่าระบบสุริยะของเรานั้น

มันอยู่ตรงขอบของทางช้างเผือก ไม่ใช่อยู่ที่ใจกลางของวงช้างเผือก ท่านผู้นี้ได้พูดในงานเลี้ยงเนื่องจากการประชุมทางวิชาการครั้งนี้ว่า การพิชิตอวกาศเป็นการท้าทายที่ใหญ่ยิ่งนับตั้งแต่มนุษย์เริ่มมีความรู้สึกพิศวงงงงวยในปรากฏการณ์ธรรมชาติ ในโอกาสนั้น นักข่าวได้ถามท่านว่า ชีวิตจะมีอยู่ได้บ้างไหมในห้วงลึกเข้าไปในอวกาศ ?

ท่านตอบว่า "ผมเคยเป็นผู้นำในการมีความคิดเห็นว่าชีวิตมีอยู่มากทีเดียวในสากลจักรวาล ผมได้แถลงอย่างไม่กลัวผิดพลาดหลายปีมาแล้ว โดยที่รู้ดีว่าจะต้องเข้าเกี่ยวข้องกับเรื่องเช่นนี้อยู่บ้าง และรู้สึกว่าวิวัฒนาการของระบบสุริยะอย่างของเรานี้เป็นไปเองมากกว่า" เขากล่าวต่อไปว่า ดาวพระเคราะห์ที่มีชีวิตอย่างของเรานี้มีอยู่เป็น ๑๐๐,๐๐๐ ทีเดียว และจะเป็นได้ไหมว่าชีวิตในรูปมนุษย์ก็อาจมีอยู่บนดวงดาวเหล่านั้นได้ ?

ดร. แซ๊ปเลย์ ว่า ไม่น่าจะเป็นไปได้ โอกาสเช่นนั้นมีน้อยเหลือเกินที่มนุษย์จะได้มีความเจริญในที่อื่นใดเหมือนอย่างที่เป็นอยู่บนโลกนี้ และได้กล่าวเสริมว่า "การที่คาดหมายจะทำให้เกิดตัวตนอย่างเราในที่อื่นใดในสากลจักรวาลนั้นเป็นเรื่องไร้สาระ"

ชีวิตที่มีความเจริญสูงนั้นคืออะไร?

เรื่องนี้ ดร. แซ๊ปเลย์ กับย้อนถามว่า "ผมอยากจะถามคุณเสียเดี๋ยวนี้ว่า ชีวิตที่มีความเจริญสูงนั้นคุณหมายความว่าอย่างไร ?"

นักข่าวได้ตอบติดตลกและว่าคนส่วนมากก็มีความคิดเช่นนั้น "เป็นผู้ที่พูดจากันรู้เรื่องรู้ราว คือ ใช้ภาษามนุษย์เข้าใจกันได้"

ดร. แซ๊ปเลย์ กล่าวว่า "นั่นเป็นคำตอบที่ไม่ถูกแก่คำถามที่ยังไม่ถูกต้องเหมือนกัน" ท่านผู้นี้ได้พูดต่อไปว่ามนุษย์อาจคิดว่าตัวมีความ

เจริญมากมีความเจริญสูง แต่ก็ยังมีมดอย่ชนิดหนึ่งที่มันคาบใบไม้เอาลงรูไปเก็บไว้ใต้ดินเพื่อใช้เป็นปุ๋ยแก่เชื้อราอย่างหนึ่งที่มันเพาะไว้ "มันทำเช่นนี้มา ๓๐ ล้านปีแล้ว แต่เรา มนุษย์พึ่งจะได้พัฒนาการเกษตรมาเมื่อไม่นานนี้เอง ในยุคที่เป็นความเจริญของเรา" คำนิยามของผมสำหรับความเจริญสูงนั้น คือความสามารถที่จะมีปฏิกิริยาต่อเครื่องเร้าได้

นอกจากเรื่องชีวิตนอกโลกมีความเจริญสูงหรือไม่แล้ว ดร. แช๊ปเลย์ ได้กล่าวว่า น่าจะเป็นไปได้อย่างยิ่งที่ชีวิตจุลินทรีย์นั้นได้เจริญตัวอยู่บนดาวพระเคราะห์หลายดวงที่อยู่ในวงช้างเผือกหลายแห่ง

ดร. แช๊ปเลย์ ได้ชี้ให้เห็นว่า ในการค้นหาชีวิตที่อยู่นอกระบบสุริยะโพ้นออกไปนั้น เราได้รับจนถึงบัดนี้ไม่มีอะไรมากไปกว่าสถานะที่น่าจะเป็นไปได้เท่านั้นที่คอยให้กำลังใจเราอยู่ ส่วนดร. แฮร์รีสัน เบราน์ แห่งมหาวิทยาลัยคาลเทค ได้ให้ทฤษฎีอันซับซ้อนหลายอย่างเกี่ยวกับระบบของดวงดาวพระเคราะห์ในสากลจักรวาล ดร.เบอร์นาร์ด เอ็ม. โอลีเวอร์ แห่งสถาบัน ฮอเลต-แพคคาร์ด คาลิฟอร์เนีย ได้ให้สิ่งที่น่าจะเป็นได้ ดังนี้

"อาจที่จะมีความเจริญอย่างสูงเหลือที่จะคณนาก็ได้ ซึ่งมนุษย์จะได้พยายามติดต่อในส่วนที่อยู่ใกล้ที่สุด ถ้ามีเครื่องหมายใดพอให้เป็นความหวังได้ ปัญหามีอยู่เพียงเมื่อไร และจะทำอย่างไรเท่านั้น

ดร. โอลีเวอร์ ได้กล่าวว่า เราควรจะเริ่มค้นหาภายในเวลาอันไม่นานนี้และพัฒนาอุปกรณ์และกล้องโทรทัศน์วิทยุให้ดียิ่งขึ้น ที่ว่าให้ดียิ่งขึ้นนั้นหมายความว่า ต้องมีสายอากาศอย่างพิสดารที่จะรับคลื่นได้ตั้ง ๑๐,๐๐๐ เท่าของเนื้อที่สายอากาศใด ๆ ที่ใช้อยู่เวลานี้

กับสามารถที่จะกวาดหาได้ละเอียดเป็นแสนทิศทางได้ในทันที และบางทีจะต้องใช้ความถี่หลายช่วงด้วย เขากล่าวต่อไปว่า วิทยุเป็นวิธีเดียวที่ประหยัด เพราะเหตุว่า ยานอวกาศในปัจจุบันนี้จะไปถึงดวงดาวที่อยู่ใกล้ที่สุดต้องใช้เวลาถึง ๔๐,๐๐๐ ปี

ดร. แฟรงค์ ดี. เดรค จากศูนย์วิจัยวิทยุฟิสิคส์และอวกาศแห่งมหาวิทยาลัยคอร์แนลล์ ได้ให้ข้อเสนอแนะทำนองเดียวกันว่าความสำเร็จอาจเป็นได้ทีเดียวถ้าการค้นคว้าทางวิทยุนั้นทำเป็นระเบียบติดต่อกันไปเป็นระยะเวลาประมาณ ๓๐ ปี เขามิได้คาดหมายว่า กลุ่มความเจริญสูงจากแหล่งอื่นจะส่งสัญญาณให้แก่เรา แต่เราน่าจะต้องเฝ้าจับสัญญาณที่กลุ่มความเจริญสูงบนฟากฟ้าที่เขาใช้อยู่เป็นปรกติธุระของเขา เราควรที่จะพยายามดักจับกระบวนการของสัญญาณนั้น ซึ่งเป็นเรื่องที่ไม่ง่ายและทั้งจะต้องใช้เครื่องคำนวณอย่างพิสดารด้วยในการที่จะแยกเอาสัญญาณออกมาจากกระบวนการของ "เสียง" ในสากลจักรวาล ปัญหาอีกข้อหนึ่งที่ ดร. เดรค ได้พูดก็คือ ความเจริญสูงตามมาตราเวลาสากลนั้น อาจเป็นอยู่ได้ในเวลาสั้น เช่นในวงช้างเผือกหรือในกาแล็กซี่ของเรา ประมาณว่า กลุ่มความเจริญสูงกลุ่มหนึ่งบางทีจะปรากฏขึ้นได้ทุกปีอย่างน้อยดาวดวงหนึ่งจะเกิดขึ้นได้ต่อ ๑ ปี และด้วยความถี่เช่นเดียวกันนี้ เขากล่าวต่อไปว่า ระบบสุริยะหลายระบบจะออกจากวงการแสดงไปหรือระเบิดแตกออกไป (อย่างที่มนุษยโลกกำลังจะแตกไปด้วยอานุภาพระเบิดปรมาณูหรือระเบิดไฮโดรเย็น) หรือหายไปเฉย ๆ ตามธรรมชาติ

เมื่อถือเอาว่า กลุ่มความเจริญสูงกลุ่มหนึ่งจะต้องใช้เวลาอันแสนที่จะยาวนานที่จะพัฒนาอยู่ในระบบสุริยะระบบหนึ่งเหมือนกับระบบ

สุริยะของเราที่ได้ใช้เวลามาตั้งตั้งกัลปหลายล้านปีมาแล้ว ดร. เดรค กล่าวว่า จะมีความยุ่งยากต่อไปอีก นั่นก็คือ ในเวลาอันไม่นานภายหลังกลุ่มความเจริญสูงกลุ่มหนึ่งได้เรียนรู้ถึงการใช้คลื่นวิทยุเพื่อการสื่อสารได้แล้ว ก็อาจเรียนรู้ถึงการใช้พลังงานที่จำเป็นสำหรับการคมนาคมให้เป็นการประหยัดมากขึ้นเพื่อป้องกันการสูญเสียไปในอวกาศโดยเปล่าประโยชน์ นั่นก็คือ มันอาจเกิดลักษณะเหมือนวงจรปิด ซึ่งจะทำให้เราดักฟังไม่ได้

เรื่องนี้ เป็นการที่จะต้องได้รับการสนับสนุนทางการเงินเป็นจำนวนมากมาย คือ ๓๐๐ ล้าน เป็นการลงทุนในเครื่องมือวิทยาศาสตร์และอุปกรณ์ต่าง ๆ อีก ๑,๒๐๐ ล้านเป็นค่าใช้จ่ายในการดำเนินงานทั้งสิ้น ซึ่ง ดร. เดรค ชี้แจงว่า รูปการณ์ในขณะนี้ยังไม่แจ่มใส ขั้นแรกมันขึ้นอยู่กับการจะต้องตรวจพบชีวิตนอกโลกในสุริยะระบบของเราเสียก่อน

ปัญหาสุดท้ายที่ได้เสนอขึ้นในที่ประชุมก่อนที่นักปรัชญาและผู้นำทางศาสนาได้เข้ามาร่วมก็คือ ถ้าหากเราตรวจพบว่ามีชีวิตที่มีความเจริญสูงในที่อื่นนอกจากโลกเราแล้ว เราจะสามารถทำการติดต่อได้หรือไม่

บุคคลชั้นนำของโลกในเรื่องการติดต่อกับชีวิตในรูปต่าง ๆ ผู้หนึ่งได้ตอบโต้ในปัญหานี้ ดร. จอห์น ซี. ลิลลี่ แห่งสถาบันวิจัยการสื่อสารได้กล่าวว่า เราอาจสามารถที่จะติดต่อได้ถ้าเราละเอียดรอบคอบไม่ประมาท เขากล่าวต่อไปว่า ประสพการณ์อันยาวนานที่พยายามพูดติดต่อกับปลาโลมาได้ให้ความรู้บางอย่างแก่ปัญหานี้ เขาเปรียบสมองของมนุษย์กับสมองของปลาโลมาเหมือนกับเครื่องคำนวณซึ่งมี

ความสลับซับซ้อนยุ่งยากคล้ายกัน แม้ว่ามันจะปฏิบัติการแตกต่างกันก็ดี

เราไม่สามารถที่จะส่งองค์ประกอบชนิดสำหรับเครื่องคำนวณของเราให้เป็นองค์ประกอบสำหรับเครื่องสมองของเจ้าปลานี้ได้ เราไม่ควรจะหวังว่ามันจะปฏิบัติการเหมือนกับมีมือ เขากล่าวต่อไปว่า ความแตกต่างในส่วนประกอบมิได้เป็นเครื่องวัดความเจริญ ถ้าเราไปเผชิญหน้ากับชีวิตสัตว์นอกโลก เราอาจต้องเผชิญกับ ระบบการใช้ความคิด ที่เราไม่สามารถจะขบคิดออกมาได้

นัยของการค้นหาชีวิตบนโลกอื่นทางปรัชญาและทางศาสนาได้พิจารณากันเป็นเวลานานในตอนบ่ายของการประชุมวันสุดท้าย ผู้เข้าร่วมประชุมมี ศาสตราจารย์ ฮาโรลด์ ดี. ลัสส์เวลล์ เป็นศาสตราจารย์ทางกฎหมายและรัฐศาสตร์แห่งมหาวิทยาลัยเยล จอห์น โจเซฟ ลินซ์ แห่งหอตรวจแผ่นดินไหวมหาวิทยาลัยฟอร์ดแฮม ดร.แม๊ก เลอร์เนอร์ แห่งมหาวิทยาลัยแบนเดส กับ เออร์แนน แม๊กลูลลิน แห่งวิหารโนเตรอเดม และ ดร. ฮาโรลด์ พี. เคลน ผู้ช่วยผู้อำนวยการแผนกวิทยาศาสตร์ชีวิตแห่งศูนย์วิจัยเอมส์ เป็นประธานที่ประชุม

โอกาสที่จะเป็นไปได้สำหรับการคาดหมายนั้น กลับชัดแจ้งขึ้นอย่างรวดเร็วอันเนื่องมาจากการกล่าวของลินซ์ในเรื่องนี้ว่า "ปัญหาที่ว่าเราคาดหมายสิ่งมีชีวิตนอกโลกที่เป็นเพื่อนบ้านใกล้เคียงเราจะมีรูปลักษณะอย่างไรกันนั้น ท่านผู้นี้กล่าวว่า อาจจะมีได้เป็นสองประเภทกว้าง ๆ คือ ประเภทที่ลอดมาได้จากการทดสอบจนยอมรับความยิ่งใหญ่ของธรรมชาติฝ่ายหนึ่ง กับที่ปราชัยพ่ายแพ้มาอีกฝ่ายหนึ่ง ฝ่ายแรกจะมีชีวิตอยู่อย่างเป็นสุขยิ่งกว่าเรา....... ส่วนเพื่อนบ้าน

บนโลกอื่นที่อยู่ในสภาพเหมือนกับเราผู้พ่ายแพ้ย่อมคาดหมายได้ว่าจะมีความเป็นอยู่เช่นเดียวกับเรา

ทรรศนะทางปรัชญานั้น มร. แม๊ก เลอร์เนอร์ กล่าวว่า การสำรวจตรวจค้นโลกอื่นนั้น เป็นส่วนหนึ่งแห่งกาลเวลาของเรา

การนี้แสดงให้เห็นถึงความปรารถนาอย่างยิ่งของมนุษย์ที่จะมีการติดต่อได้ ทั้ง ๆ ที่เรามีการคมนาคมอย่างก้าวหน้าในปัจจุบันนี้ เราก็ยังคงเป็นผู้อยู่โดดเดี่ยวและห่างเหินจากมวลชีวิตในสากลจักรวาล

ดร. เลอร์เนอร์ กล่าวในที่สุดว่า ไม่ใช่เรื่องว่ามีชีวิตที่มีความเจริญสูงบนฟากฟ้าอันเวิ้งว้างในอวกาศอันหาประมาณมิได้นั้นหรือไม่ แต่เป็นเรื่องว่า "บนโลกมนุษย์เรานี้เองมีชีวิตที่มีความเจริญสูงหรือไม่ ?"

๓. สุดเรื่อง

สิ้นชีวิต เป็นวันที่ใคร ๆ ก็ไม่อยากถึงทั้ง ๆ ที่มันต้องถึง จะดีจะชั่วอย่างไรก็ต้องสิ้นชีวิต สิ้นวัน สิ้นเดือน สิ้นปี เรายังผ่านกันมาได้ แต่พอถึงสิ้นชีวิตเข้า กลับพยายามจะย้อนหลังกลับไปอีก มันก็คล้าย ๆ สิ้นเดือน สิ้นปีน่ะแหละ ถ้าวันนี้ดี พรุ่งนี้ก็ดี ถ้าเดือนนี้ดี เดือนหน้าก็ดี ถ้าปีนี้ดี ปีหน้าก็ดี ถ้าชาตินี้ดี ชาติหน้าก็ดี

สิ้นชีวิตน่ะ สิ้นง่าย ไม่อยากสิ้น ก็ต้องสิ้น แต่ สิ้นทุกข์ ซิสิ้นยาก ทั้ง ๆ ที่ใคร ๆ ก็อยากสิ้น

("พุทธธรรม" ธันวาคม ๒๕๐๖)

มะเร็งหายขาดได้

โดย

ศาสตราจารย์ น.พ. โรจน์ สุวรรณสุทธิ พ.บ., พ.ด. (กิตติมศักดิ์)

ในบรรดาผู้ที่มาเยี่ยมเคารพศพนายนั้น ปรากฏว่ามีหลายท่านที่เป็นมะเร็ง และได้รับการรักษาจนหายขาดเป็นเวลาเกือบสิบปีหรือกว่านั้น ท่านเหล่านั้นคงมีร่างกายแข็งแรงเป็นปกติ ซึ่งถ้าไม่บอกก็คงจะไม่มีผู้ใดทราบว่าเคยเป็นโรคมะเร็ง นายเองก็เป็นโรคมะเร็งที่เหงือกในระยะแรก และได้รับการรักษาหายเรียบร้อยมาจนถึงแก่กรรมด้วยโรคชรานับเป็นเวลา ๑๓ ปี ไม่ปรากฏว่าโรคมะเร็งกลับเป็นขึ้นใหม่อีก จึงเกิดความคิดขึ้นว่า ถ้านำเรื่องโรคมะเร็งที่ท่านเหล่านี้เป็นมาเล่าอย่างย่อ ๆ เพื่อเน้นในข้อที่ควรระวังให้รู้จักอาการของโรคในระยะแรก เพื่อท่านผู้อ่านจะได้ทราบว่า เพราะเหตุไรท่านเหล่านี้จึงไม่ตายด้วยโรคมะเร็ง ทำไมท่านจึงหายขาดได้ มีวิธีปฏิบัติรักษาตัวไม่ให้เกิดมะเร็งอย่างไรบ้าง ความรู้เหล่านี้คงจะเป็นประโยชน์แก่ท่านผู้อ่านเป็นอันมาก

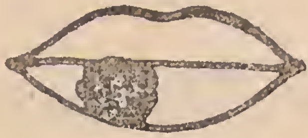
ในสหรัฐอเมริกาใน พ.ศ. ๒๕๐๖ ปรากฏว่ามีผู้ป่วยด้วยโรคมะเร็งถึง ๕๓๐,๐๐๐ คน และมีอัตราตายด้วยโรคมะเร็งในปีนั้นถึง ๒๗๗,๗๕๕ คน มากกว่าจำนวนทหารอเมริกันที่ตายในสงครามเวียดนามหลายเท่า ในจำนวนนี้ถ้าหากว่าผู้ป่วยมีความกระตือรือร้นรีบมา

หาแพทย์เสียแต่ในระยะแรก ก็จะมีโอกาสรอดได้อีกประมาณหนึ่งแสนคน มีผู้เข้าใจผิดกันเสมอมาว่า ใครเป็นมะเร็งก็ต้องตาย ไม่มีทางรอด ที่เป็นเช่นนี้เพราะเหตุว่าผู้ป่วยเหล่านั้นเป็นมากแล้ว เกินขอบเขตที่แพทย์จะรักษาให้หายได้ ทำไมผู้ป่วยจึงมาหาแพทย์ช้า เพราะไม่รู้ว่าเป็นมะเร็ง เพราะมะเร็งในระยะเริ่มเป็นไม่มีอาการเจ็บปวด จึงนึกว่าไม่เป็นโรคร้ายแรงอะไร ถ้าเพราะเหตุเหล่านี้ก็น่าจะอภัย แต่บางคนที่รู้หรือสงสัยแล้วว่าจะเป็นมะเร็ง กลับมัวเชื่อยากลางบ้าน หายามารักษาตนเอง หรือรักษาทางไสยศาสตร์ จะมาหาแพทย์ก็ต่อเมื่อรักษาแล้วไม่ได้ผล หมดทั้งเงิน สิ้นทั้งชีวิต จึงเป็นที่น่าเสียดาย ตัวอย่างจากท่านที่เป็นมะเร็งแล้วหายเหล่านี้ อาจจะเป็นเครื่องกระตุ้นเตือนใจให้ท่านเชื่อว่า มะเร็งนั้นมีโอกาสรักษาให้หายขาดได้ ถ้าหากว่าผู้ป่วยรีบมาหาแพทย์เสียแต่ในระยะก่อนที่มันจะลุกลามออกไป เพราะฉะนั้นการเรียนรู้ถึงสัญญาณอันตรายของโรคมะเร็งในระยะแรกจึงเป็นอาวุธที่ประเสริฐที่สุดของท่านที่จะต่อต้านโรคมะเร็ง

สถิติของผู้ป่วยมะเร็งที่ใช้ในบทความนี้ เอามาจากสถิติของแผนกพยาธิวิทยาและแผนกรังสีวิทยา โรงพยาบาลศิริราช

หากท่านผู้อ่านได้รับประโยชน์จากบทความนี้มากน้อยเพียงใดก็ดี หวังว่าท่านคงจะร่วมอนุโมทนาในกุศลทักษิณานุปทาน ให้คุณแม่ของข้าพเจ้าประสบแต่อิฏฐวิบุลมนุญผลในสัมปรายภพตลอดกาลนานเทอญ ฯ

มะเร็งของโพรงปากและริมฝีปาก

สัญญาณอันตราย

เป็นตุ่มหรือแผลที่ไม่รู้จักหาย

มะเร็งของโพรงปาก รวมมะเร็งของกระพุ้งแก้ม ลิ้น เหงือก เพดาน และพื้นปากไว้ด้วย เป็นมะเร็งที่พบบ่อยที่สุด ในหมู่มะเร็งทั้งหมด

อัตราที่พบ ๑๖.๗๐% ของมะเร็งทั้งหมด

อายุที่พบบ่อย ๔๕–๗๕ ปี

พบในเพศชาย เท่า ๆ กันกับเพศหญิง

อาการ มะเร็งที่ริมฝีปากมักจะตั้งต้นเป็นตุ่มหรือก้อนเล็ก ๆ ไม่มีอาการเจ็บปวด แล้วค่อย ๆ โตออกจนเป็นก้อนใหญ่ บางทีบานคล้ายดอกกะหล่ำอยู่บนริมฝีปาก มักจะเป็นที่ริมฝีปากล่างมากกว่าริมฝีปากบน มะเร็งที่กระพุ้งแก้ม ลิ้น เหงือก เพดาน และพื้นปาก อาจจะตั้งต้นเป็นตุ่ม หรือเป็นแผล ซึ่งมีบ่อย ๆ ตั้งต้นจากถูกฟันที่คม เก หรือฟันปลอมที่ใส่ไม่สนิท กด หรือขูด ถู ไปมาจนเกิดเป็นแผลบ่อย ๆ เมื่อเป็นแผลเรื้อรังนานเข้า อาจจะเป็นสาเหตุช่วยทำให้เกิดมะเร็งได้ ถ้ามีแผลในปากเกิดขึ้นเช่นนี้ รีบไปให้แพทย์ตรวจก็อาจได้รับการวินิจฉัยที่ถูกต้องว่าใช่แผลมะเร็งหรือไม่ ผู้ป่วยหลายรายที่หายขาดจากโรคมะเร็งที่โพรงปากก็เพราะรีบมาหาแพทย์ภายในสองหรือสามอาทิตย์

การป้องกัน ๑. รักษาปากให้สะอาด

๒. ถ้าฟันคม ฟันเก หรือ ผุ เหงือกเป็นหนอง ต้องรีบหาทันตแพทย์รักษา

๓. ฟันใส่ ถ้าใส่ไม่สนิท กดเหงือก ควรให้ทันตแพทย์แก้ไขให้ใหม่

๔. ฝ้าขาวที่กระพุ้งแก้ม ที่ไม่รู้จักหาย ต้องรีบไปให้แพทย์ตรวจและรักษา

ข้อปฏิบัติ ๑. หมั่นแปรงฟันวันละ ๒ ครั้ง ในตอนเช้าและก่อนเข้านอน

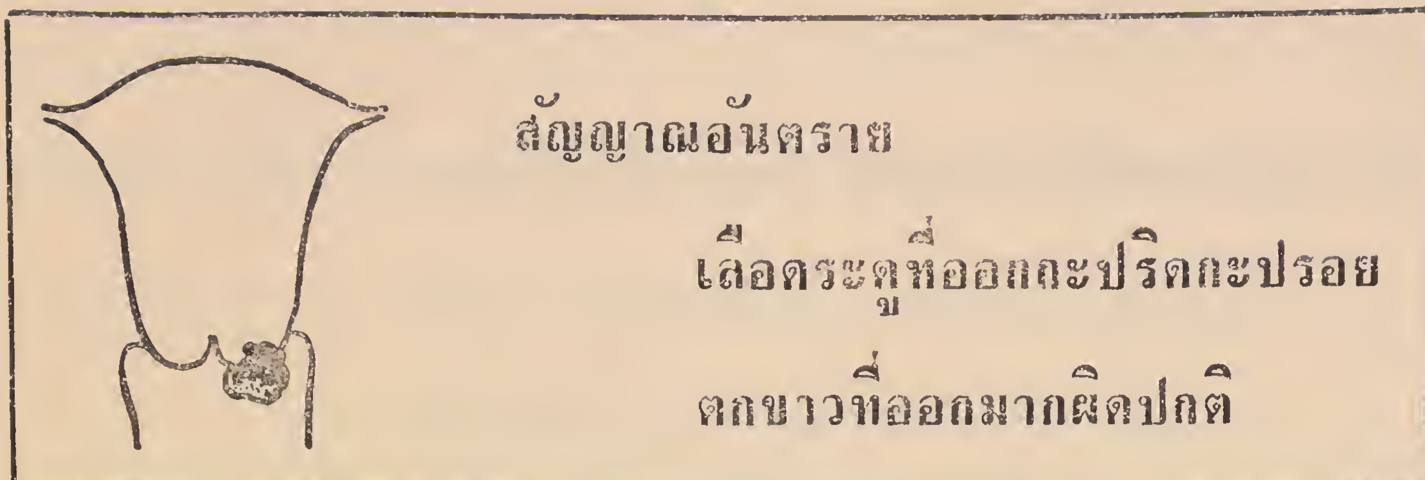
๒. อย่าสูบกล้องให้กดริมฝีปากอยู่ที่เดียว อย่าจุกยาฉุนในปาก

๓. ถ้ามีตุ่ม หรือแผล ที่ไม่รู้จักหาย ต้องรีบปรึกษาแพทย์

อัตราหาย ในระยะแรก ๙๐ เปอร์เซ็นต์

ตุ่มหรือแผล ยิ่งเล็กเท่าใด โอกาสหายยิ่งมีมากขึ้นเท่านั้น

มะเร็งปากมดลูกและตัวมดลูก

มะเร็งของปากมดลูกและตัวมดลูก เป็นมะเร็งที่พบมากเป็นที่สองรองจากมะเร็งในโพรงปาก และเป็นมะเร็งที่พบบ่อยที่สุดในสตรี

อัตราที่พบ ๑๖.๑๕% ของมะเร็งทั้งหมด

อายุที่พบบ่อย ๔๐–๖๕ ปี

อาการ มีตกขาวมากผิดปกติและมีกลิ่นเหม็น บางครั้งมีเลือดออกปน สีคล้ายน้ำล้างเนื้อหรือมีเลือดระดูออกกะปริดกะปรอย มากบ้างน้อยบ้าง บางครั้งออกภายหลังร่วมประเวณี ผู้ป่วยมักจะไม่มีอาการเจ็บปวด

การป้องกัน ๑. รักษาความสะอาดของอวัยวะสืบพันธุ์ ของเพศชายและหญิง

๒. ผู้ที่เป็นแผลที่ปากมดลูกควรรีบรักษา

ข้อปฏิบัติ ๑. ผู้ที่มีอายุ ๔๐ ปีขึ้นไป ควรให้แพทย์ตรวจปีละครั้ง

๒. ถ้ามีอาการสงสัยดังได้กล่าวมาแล้ว ควรรีบไปหาแพทย์

การอายหมอ มัวแต่กินยารักษามุตกิดเอาเอง เป็นอันตรายต่อชีวิต

อัตราหาย ในระยะแรก ๘๐ เปอร์เซ็นต์ หรือมากกว่า

รีบมาหาแพทย์เร็วเท่าใด ชีวิตท่านก็ปลอดภัยเพิ่มขึ้นเท่านั้น

มะเร็งผิวหนัง

สัญญาณอันตราย

ตุ่มหรือแผลเรื้อรังที่ผิวหนังไม่รู้จักหาย หูดหรือไฝ ที่โตเร็วผิดปกติ

มะเร็งผิวหนัง พบมากเป็นที่สามรองจากมะเร็งปากมดลูก และมะเร็งในโพรงปาก ส่วนใหญ่เป็นที่ผิวหนังที่หน้า ลึงค์ แขน ขา และลำตัว

อัตราที่พบ ๗.๘ % ของมะเร็งทั้งหมด

อายุที่พบบ่อย ๔๕–๗๐ ปี

พบในเพศชายประมาณ ๖๐ % เพศหญิง ๔๐ %

อาการ มักจะตั้งต้นเป็นตุ่มหรือก้อน มะเร็งผิวหนังชนิดแผลโรเดนท์จะมีจุดสีดำในก้อน ก้อนจะโตขึ้นเรื่อย ๆ เร็วหรือช้าสุดแต่ชนิดของมะเร็ง ต่อมาจะแตกเป็นแผลบานออกเป็นดอกกะหล่ำปลี ถ้าเป็นแผลโรเดนท์จะแตกออกเป็นแผลและกินลึกเข้าไปจนถึงชั้นกล้ามเนื้อและกระดูกได้ ส่วนใหญ่ของผู้ป่วยที่หายขาดด้วยโรคมะเร็ง

ชนิดนี้เพราะรีบมาหาแพทย์เสียตั้งแต่ก้อนนั้นยังเล็กอยู่ ในต่างประเทศจะพบว่าผู้ป่วยด้วยโรคนี้จะรีบมาหาแพทย์เมื่อก้อนมีขนาดราวเม็ดถั่วเขียวเท่านั้น ในระยะนี้ผู้ป่วยก็มีโอกาสหายได้ร้อยเปอร์เซ็นต์

การป้องกัน ๑. อย่าทายาผสมน้ำมันดิน นอกจากแพทย์สั่ง

๒. อย่าซื้อยาที่เข้าสารหนูรักษาตัวเอง

ข้อปฏิบัติ ผู้ที่มีอายุ ๔๐ ปีขึ้นไป เมื่อมีตุ่มหรือก้อนเกิดขึ้นที่ผิวหนังและมีสีดำ หรือมีหูด หรือไฝที่โตเร็วผิดปกติควรรีบปรึกษาแพทย์

อัตราหาย ในระยะแรก ๙๕ เปอร์เซ็นต์

มะเร็งผิวหนังเป็นในตำแหน่งที่เห็นง่าย พบง่าย ถ้าสนใจตรวจร่างกายของตนเองก็คงจะพบได้ ถ้าสงสัยก็ควรรีบมาให้แพทย์ตรวจ ท่านอาจจะเสียเวลาเล็กน้อย แต่ผลที่จะได้รับย่อมเกินกว่าเวลาที่เสียไปมากมาย

มะเร็งกล่องเสียง

สัญญาณอันตราย

เจ็บคอ เสียงแหบ

มะเร็งของกล่องเสียงในประเทศไทยไม่ใคร่จะพบมากเหมือนต่างประเทศ ที่พบในบ้านเรามักจะเป็นบริเวณท่อทางเดินอาหารต่อกับกล่องเสียง ที่เรียกว่ามะเร็งของลาริงซโกฟาริงซ์ ซึ่งมีความรุนแรงและรักษาได้ยากกว่ามะเร็งของกล่องเสียงจริง ๆ

อัตราที่พบ ๕.๒๑ % ของมะเร็งทั้งหมด

อายุที่พบบ่อย ๕๐–๖๕ ปี

พบในเพศชาย ๙๕ % เพศหญิง ๕ %

อาการ ถ้าเป็นที่ทางเดินของอาหารต่อกับกล่องเสียงจะมีอาการเจ็บเป็นอาการนำ ผู้ป่วยมักจะบอกว่าเจ็บเหมือนมีก้างปลาติดคอ กินข้าวก็เจ็บ กลืนน้ำลายก็เจ็บ แต่ถ้าเป็นที่กล่องเสียง มักจะมีอาการเสียงแหบเป็นอาการนำ ไอ เจ็บคอ บางครั้งมีโลหิตปนมากับเสมหะ

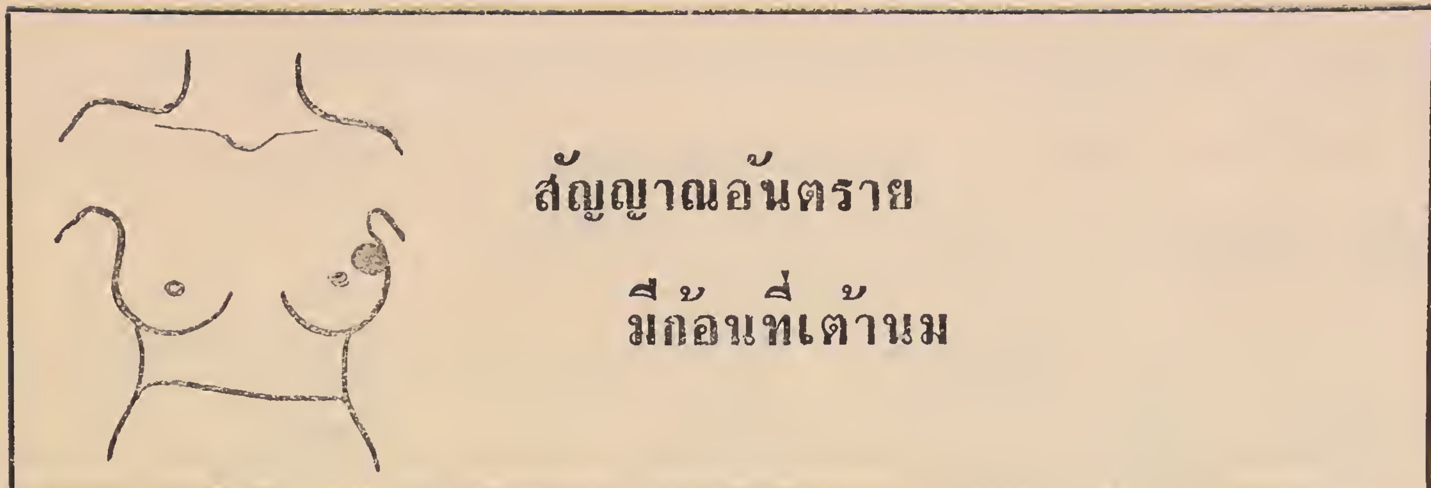
การป้องกัน อย่าสูบบุหรี่จัด

ข้อปฏิบัติ

๑. ระวังรักษาร่างกายให้แข็งแรง อย่าให้เป็นหวัดหรือคอเจ็บบ่อย ๆ

๒. ถ้ามีอาการเจ็บคอเหมือนก้างปลาติดคอ หรือเสียงแหบ ต้องรีบไปให้แพทย์ตรวจ ต้องใช้กระจกส่องดูลงไปที่กล่องเสียงจึงจะเห็นได้ แพทย์ทางหู คอ จมูก จะช่วยท่านได้มาก

มะเร็งเต้านม

มะเร็งของเต้านม เป็นมะเร็งที่พบค่อนข้างบ่อยในผู้หญิงไทย แต่ผู้ชายก็เป็นได้

อัตราที่พบ	๔.๓๑ % ของมะเร็งทั้งหมด
อายุที่พบบ่อย	๓๕–๖๕ ปี
พบในเพศชาย ๑ %	เพศหญิง ๙๙ %

อาการ ในระยะแรกไม่มีอาการ นอกจากจะคลำพบก้อนเข้าเอง โดยบังเอิญซึ่งก้อนเนื้องอกก็จะโตขนาด ๓–๔ ซม. แล้ว ก้อนนั้นจะเคลื่อนไปมาได้ ไม่มีอาการเจ็บปวด แต่ถ้าท่านหัดตรวจเต้านมด้วยตนเอง ก็อาจจะคลำพบก้อนเนื้องอกซึ่งโตเพียง ๑ ซม. เท่านั้น ซึ่งถ้าได้รับการรักษาในระยะนี้ก็จะมีโอกาสหายขาดได้แน่นอน

การป้องกัน ๑. ควรเลี้ยงลูกด้วยนมของท่านเอง

๒. ควรระวังอย่าให้น้ำนมคั่ง ถ้ามีอาการอักเสบหรือฝี ที่เต้านมต้องรีบรักษา

ข้อปฏิบัติ ควรหัดตรวจเต้านมด้วยตนเอง อย่างน้อยเดือนละครั้ง โดยเฉพาะท่านที่มีอายุ ๓๐ ปีขึ้นไป ตามวิธีของนายแพทย์ฮาเกนเซน ดังต่อไปนี้

๑. ถอดเสื้อออก ตรวจดูรูปทรงของเต้านมทั้งสองข้างหน้ากระจกสังเกตดูว่ามีผิวหนังบุ๋มที่ตรงไหนหรือไม่ ตำแหน่งของ

หัวนมควรจะเท่ากัน ไม่ถูกดึงลึกลงไป เส้นเลือดที่ผิวหนังไม่พองโตผิดปกติ แล้วชะโงกตัวไปข้างหน้า ตรวจดูโดยทั่วอีกครั้งหนึ่ง ถ้ามีก้อนเนื้องอกอยู่ข้างใน มักจะดึงผิวหนังตรงนั้นให้บุ๋มลง นอกจากก้อนเนื้องอกนั้นจะโตโบ่งออกมาจนเห็นได้ชัด

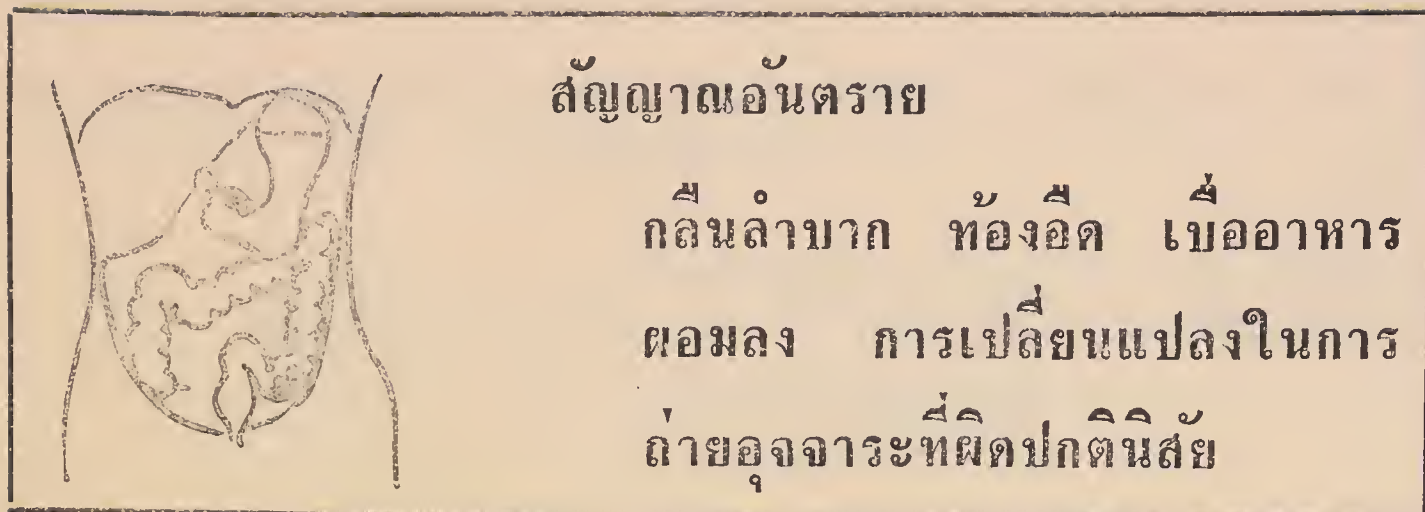
๒. นอนหงาย เอาหมอนหนุนตรงสะบักข้างที่จะตรวจ สมมุติว่าข้างซ้ายก่อน ยกแขนซ้ายขึ้นเหนือศีรษะ ใช้มือขวาของท่าน ๓ นิ้ว คลำเบา ๆ ทางด้านครึ่งในของเต้านม พยายามใช้ความรู้สึกที่ปลายนิ้ว ตรวจบริเวณหัวนมก่อน แล้วเต้านม แล้วสูงขึ้นไปจนจดกระดูกไหปลาร้า ใช้นิ้วมือกดลงไปกับผนังของทรวงอกและกระดูกซี่โครง ดูว่าจะมีตุ่มหรือก้อนข้างในหรือไม่ อย่าใช้ ๕ นิ้วขยำลงไปที่เต้านมเพราะอาจจะคลำพบไตนมเป็นก้อน ทำให้เข้าใจผิดเป็นเนื้องอกได้ ตรวจดูโดยละเอียดเสร็จแล้ว เอามือลงวางข้างตัว ตรวจซีกนอกของเต้านมให้ทั่วจนถึงรักแร้ ตรวจในรักแร้โดยหย่อนมือข้างซ้าย ดูว่าจะมีก้อนในรักแร้หรือไม่

๓. ตรวจทางซ้ายเสร็จแล้ว เอาหมอนหนุนใต้สะบักขวา และใช้นิ้วมือซ้ายตรวจเต้านมขวาอย่างเดียวกัน

ถ้าท่านมีความละเอียดและตั้งใจจริง สมมติว่ามีเนื้องอกซึ่งโตเพียงขนาด ๑ เซนติเมตรอยู่ ท่านก็จะตรวจพบได้เอง ซึ่งเป็นโอกาสที่ท่านจะได้รับการรักษาให้หายได้โดยเด็ดขาด ท่านคงจะเล็งเห็นความสำคัญของการตรวจตัวเองว่ามีความสำคัญต่อชีวิตเพียงใดเกินกว่าที่จะมานึกขวยอายเล็ก ๆ น้อย ๆ ใจท่านอาจจะนึกว่าคงไม่เป็นถ้าหากเผอิญเป็น (ใครจะรู้) จะเห็นว่าการตรวจที่กินเวลาเพียงประมาณ ๑๕ นาทีนั้น มีค่าสำหรับชีวิตท่านเองมากเพียงใด

อัตราหาย ในระยะแรก ๘๐ เปอร์เซ็นต์

มะเร็งหลอดอาหาร กระเพาะอาหารและลำไส้

สัญญาณอันตราย

กลืนลำบาก ท้องอืด เบื่ออาหาร ผอมลง การเปลี่ยนแปลงในการถ่ายอุจจาระที่ผิดปกตินิสัย

มะเร็งของหลอดอาหาร กระเพาะอาหารและลำไส้ มีอาการการเปลี่ยนแปลงทางพยาธิสภาพ การรักษาและการพยากรณ์โรคแตกต่างกัน แต่จะนำมาพูดรวมกันในที่นี้เพื่อให้สั้นเข้า

อัตราที่พบ	๔.๓ % ของมะเร็งทั้งหมด
อายุที่พบบ่อย	๔๕–๖๕ ปี
พบในเพศชาย ๕๓ %	เพศหญิง ๔๗ %

อาการ มะเร็งของหลอดอาหารมีอาการกลืนอาหารติดคอ เป็นอาการนำทีแรกก็พอจะกลืนข้าวสวยได้ แต่ต้องใช้น้ำช่วย ต่อมาอาการติดคอจะเพิ่มมากขึ้นจนกินข้าวต้มก็ติด ในที่สุดกลืนน้ำก็ติด เพราะฉะนั้น ถ้าเริ่มรู้สึกว่ากินข้าวฝืดคอ กลืนลงไม่ใคร่สะดวกแล้วไม่ควรรอช้าต้องรีบปรึกษาแพทย์ของท่าน

มะเร็งของกระเพาะอาหารในระยะแรกจะไม่มีอาการปรากฏชัด ผู้ป่วยจะเริ่มรู้สึกว่าท้องอืด กินอาหารไม่ใคร่ย่อย เบื่ออาหาร และผอมลง

มะเร็งของลำไส้ใหญ่ จะมีอาการท้องผูกเป็นอาการนำ แต่ผู้ป่วยมักจะเข้าใจเสียว่าเป็นอาการท้องผูกธรรมดา ท้องผูกจะมีเป็นประจำ อาจจะมีอาการท้องเสียสลับบ้าง บางครั้งถ่ายอุจจาระมีมูกเลือด ผอมลง

การป้องกัน ๑. อย่ากินข้าวต้ม น้ำ หรืออาหารที่ร้อนจัด

๒. ไม่ควรดื่มสุราแรง ๆ

ข้อปฏิบัติ ๑. ผู้ที่มีอายุ ๔๐ ปีขึ้นไป ควรให้แพทย์ตรวจหลอดอาหาร กระเพาะอาหารและลำไส้ใหญ่ด้วยเอ๊กซเรย์ปีละครั้ง

๒. ถ้ามีอาการสงสัย อย่าลังเลใจ หรือผลัดวันที่จะไปหาหมอเพราะมะเร็งจะลุกลาม คุกคามจะเอาชีวิตท่าน ทุกเวลานาทีที่ล่วงไป

อัตราหาย ในระยะเริ่มเป็น จึงจะมีโอกาสหายได้

การตรวจพบเสียแต่ในระยะแรก และการรักษาที่ถูกต้องให้ทันท่วงที เป็นวิธีเดียวเท่านั้นที่จะช่วยท่านได้ ไม่ปรากฏว่ามียาขนานใดหรือการรักษาทางไสยศาสตร์จะรักษาผู้ป่วยให้หายได้

มะเร็งนาโสฟาริงซ์

สัญญาณอันตราย

คัดจมูกเหมือนเป็นหวัด ปวดศีรษะ มีเลือดออกทางจมูก

มะเร็งนาโสฟาริงซ์เป็นมะเร็งที่อยู่ในโพรงหลังรูหายใจของช่องจมูก อยู่เหนือขึ้นไปจากลิ้นไก่ เป็นในคนจีนมากกว่าคนไทย

อัตราที่พบ	๓.๕ % ของมะเร็งทั้งหมด
อายุที่พบบ่อย	๓๕–๕๕ ปี
พบในเพศชาย ๗๓ %	เพศหญิง ๒๗ %

อาการ อาการในระยะแรกผู้ป่วยอาจจะไม่ทันสังเกต เพราะมีอาการเหมือนเป็นหวัดคัดจมูก บางครั้งก็มีเลือดกำเดาออก ต่อมาจะมีอาการปวดศีรษะ หูอื้อ มีก้อนน้ำเหลืองที่คอโต

ข้อปฏิบัติ ผู้ที่เป็นหวัดคัดจมูกบ่อย ๆ หรือปวดศีรษะหาสาเหตุไม่ได้ ควรให้แพทย์ทางหู คอ จมูก ตรวจเสีย เพื่อความปลอดภัยของท่านเอง

อัตราหาย ในระยะแรก ๖๐ เปอร์เซ็นต์

มะเร็งปอด

สัญญาณอันตราย
ไอเรื้อรัง

มะเร็งของปอดเป็นโรคมะเร็งที่มีอันตรายร้ายแรง และเป็นโรคมะเร็งโรคเดียวที่อัตราการพบพุ่งสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว ใน พ.ศ. ๒๔๗๙ พบประมาณปีละ ๑ ราย ใน พ.ศ. ๒๔๙๙ พบ ๘ ราย ใน พ.ศ. ๒๕๐๙ พบ ๘๔ ราย (หรือ ๔.๖ เปอร์เซ็นต์ของมะเร็งทั้งหมด)

อัตราที่พบ (เฉลี่ย ๑๕ ปี)	๑ % ของมะเร็งทั้งหมด
อายุที่พบบ่อย	๔๐–๖๙ ปี
พบในเพศชาย ๘๕ %	เพศหญิง ๑๕ %

อาการ ในระยะแรกไม่มีอาการ นอกจากจะตรวจพบโดยการถ่ายเอ๊กซเรย์ปอด จะปรากฏเงากลมทึบเป็นลักษณะของก้อนเนื้อชัดเจน ต่อมาจะมีอาการไอแห้ง ๆ เหมือนไอจากการสูบบุหรี่ ซึ่งถ้าผู้ป่วยเป็นคนสูบบุหรี่จัดอยู่แล้วก็มักจะเข้าใจไปว่าเป็นอาการไอเนื่องจากสูบบุหรี่ บางครั้งไอจะมีโลหิตออก เจ็บหน้าอก เหนื่อยง่ายและผอมลง

การป้องกัน ๑. งดสูบบุหรี่ หรือสูบให้น้อยลง เพราะควันของบุหรี่มีสารจำพวกเบนซไพรีน ซึ่งเป็นคาร์ซิโนเจน การสูดเอาสารพวกนี้เข้าไปในปอดทุกวัน วันละเล็กละ

น้อย ตลอดเวลา ๑๕–๒๐ ปี ย่อมสามารถทำให้เกิดมะเร็งของปอดได้

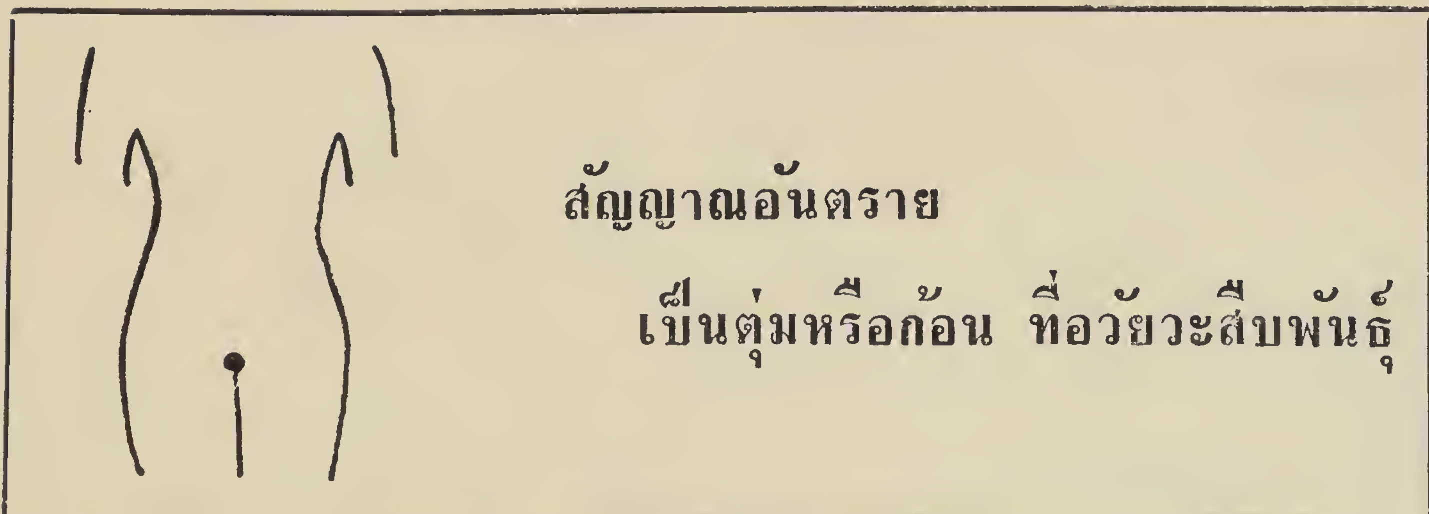
๒. อย่าอยู่ในที่มีเขม่า ควันไฟ หรือควันจากท่อไอเสียรถยนต์ เครื่องยนต์ เพราะควันจำพวกนี้มีสารจำพวกเบนซไพรีนซึ่งเป็นคาร์ซิโนเจนเช่นเดียวกัน

ข้อปฏิบัติ ๑. รักษาสุขภาพของร่างกายให้แข็งแรง และอยู่ในที่มีอากาศบริสุทธิ์

๒. ผู้ที่มีอายุ ๔๐ ปีขึ้นไป ควรตรวจปอดด้วยเอ๊กซเรย์ปีละ ๒ ครั้ง

อัตราหาย ในระยะแรก ๔๐ เปอร์เซ็นต์

มะเร็งอวัยวะสืบพันธุ์ชาย

มะเร็งที่ปลายองคชาต ถึงแม้จะไม่พบบ่อยนัก แต่ก็เป็นโรคมะเร็งที่ป้องกันได้ และรักษาให้หายขาดได้ จึงน่าสนใจที่จะเรียนรู้เอาไว้

อัตราที่พบ ๑ % ของมะเร็งทั้งหมด

อายุที่พบบ่อย ๓๕–๖๐ ปี

อาการ มีตุ่ม หรือก้อน บางครั้งคล้ายหูดเกิดขึ้นที่ใต้หนังที่หุ้มปลายลึงค์ ก้อนนี้จะค่อย ๆ โตขึ้น และบานแตกออก ในระยะแรกไม่มีอาการเจ็บปวด

การป้องกัน ผู้ที่มีหนังหุ้มปลายลึงค์ร่นเข้าไม่ได้ ต้องให้แพทย์ตัดออกเสีย เพราะปรากฏว่าผู้ป่วยที่เป็นมะเร็งที่ปลายองคชาตนั้น เกือบร้อยเปอร์เซ็นต์มีหนังที่หุ้มปลายองคชาตร่นเข้าไม่ได้

ข้อปฏิบัติ ๑. ต้องรักษาความสะอาดหนังและปลายอวัยวะเพศ เพราะนอกจากจะป้องกันมะเร็งที่อวัยวะเพศชายแล้ว ยังอาจจะช่วยป้องกันไม่ให้เกิดมะเร็งปากมดลูกในภรรยาด้วย

๒. ถ้าเป็นตุ่ม หรือ ก้อนเกิดขึ้น ควรรีบปรึกษาแพทย์

อัตราหาย ในระยะแรก ๘๕ เปอร์เซ็นต์

เป็นที่น่าสนใจว่า ชาวยิว ที่เข้าสุหนัดตั้งแต่เด็กนั้น ไม่ใคร่เป็นมะเร็งที่องคชาต และมะเร็งปากมดลูกก็น้อยมาก

สัญญาณอันตรายของมะเร็ง กล่าวโดยสรุป มี ๗ ข้อ คือ

๑. เป็นตุ่ม หรือ ก้อน ที่นม ผิวหนัง หรือ ในโพรงปาก
๒. ตกขาว หรือมีโลหิตออกกะปริดกะปรอย ทางช่องคลอด
๓. เป็นแผลเรื้อรัง ไม่รู้จักหาย
๔. เสียงแหบอยู่เรื่อย และไอที่หาสาเหตุไม่ได้
๕. ท้องอืด เบื่ออาหาร ผอมลง หรือกลืนลำบาก

๖. การถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ ที่เปลี่ยนแปลงไปจากนิสัยเดิม
๗. หูด หรือ ไฝ ที่โตขึ้นผิดปกติ

สรุป

๑. มะเร็งเป็นโรคอันตรายร้ายแรง และทำลายชีวิตของผู้ที่กำลังเป็นหัวหน้าของครอบครัวลงปีละมาก ๆ
๒. มะเร็งบางชนิดสามารถจะป้องกันได้ และมะเร็งหลายแห่งที่ผู้ป่วยอาจสามารถตรวจพบได้ด้วยตนเอง
๓. อาการและการแสดงออกของโรคมะเร็งคล้ายคลึงกับโรคชนิดอื่นอีกหลายชนิด เพราะฉะนั้น ขออย่าได้วินิจฉัยโรคด้วยตนเอง และอย่าเที่ยวหายารักษาโรคด้วยตนเอง ท่านจะต้องได้รับการตรวจและวินิจฉัยโรคที่ถูกต้องเสียก่อน แพทย์จึงจะให้การรักษาที่ถูกต้องได้
๔. มะเร็งถ้าปล่อยให้เป็นมากแล้ว ไม่มีทางรักษาให้หายขาดได้
๕. ผู้ที่ไม่ตายด้วยโรคมะเร็ง ก็เพราะท่านเหล่านั้นทุกคนรีบมาให้แพทย์ตรวจและรับการรักษาเสียแต่เมื่อเริ่มเป็น
๖. มะเร็งในระยะเริ่มเป็น สามารถจะรักษาให้หายขาดได้ และมีตัวอย่างปรากฏอยู่แล้ว
๗. การรักษาที่ให้ผลหายโดยเด็ดขาดในปัจจุบันนี้ มีเพียง ๒ วิธี คือ
   ก. ผ่าตัด
   ข. การรักษาทางรังสี

๘. มียาหลายชนิดที่ใช้ช่วยในการรักษามะเร็ง แต่ไม่ควรซื้อใช้เองเพราะเป็นยาอันตราย ยากลางบ้านหรือการรักษาทางไสยศาสตร์ไม่เคยปรากฏว่าได้ผลในการรักษา ท่านไม่ควรเอาชีวิตไปเป็นเครื่องทดลอง

๙. ผู้ที่ชอบบอกยาสงเคราะห์เอาบุญ ขอได้โปรดงด เพราะจะเป็นการทำบาปมากกว่าได้บุญ แต่ถ้าท่านได้ช่วยแนะนำให้ผู้ป่วยรีบมาหาแพทย์เพื่อขอรับการรักษาโดยด่วน ข้าพเจ้าเชื่อว่าท่านคงจะได้มีโอกาสช่วยชีวิตเพื่อนมนุษย์ไว้ไม่คนหนึ่งก็สองคนเป็นแน่นอน

ทุกอย่างท่านว่าไว้ อย่าประมาท
กันก่อนย่อมฉลาด กว่าแก้
รีบกำจัดมะเร็งอาจ หายด่วน พลันนา
มัวชักช้าแน่แท้ ชีพไร้ ความหมาย

พิมพ์ที่โรงพิมพ์พระจันทร์ ท่าพระจันทร์ พระนคร
นายสเน่ห์ บุณยศิริพันธุ์ เจ้าของ ผู้พิมพ์ ผู้โฆษณา ๒๕๑๐